

EDEL MONSEN • TORIL B. LYGSTAD

OAHPAHEADDJIBAGADUS

EDEL MONSEN • TORIL B. LYGSTAD

VUONAIN 3

Fáddágihpa 5.-7. ceahkkái

ČállidLágádus

SISDOALLU

1. GEALBOULBMILAT	4
2. SISDOALU, BARGOVUGIID JA ÁVDNASIID OLLISLAŠGEAHČASTAT	5
3. HÁMÁDAT: OVDABARGU, GIEDDEBARGU JA MAŇŇEBARGU	7
4. SIIDDUS SIIDUI BAGADUS	10
s. 3: Ovdasánit	10
s. 6: Oahpástuvvangovva: Stáffus	10
Oahppoulbmilat	10
s. 7: Ovdageahččaleapmi	11
s. 8: Lohkanteaksta: <i>Mearragáddái</i>	12
s. 9-10: Lohkanteaksta: <i>Mearragáddái</i>	13
s. 11: Diibmoplána	13
s. 12: 1. Loga teavstta <i>Mearragáddái</i> ja vástit jearaldagaid	14
s. 13: 2. Vástit lohkan-teavstta jearaldagaid čálalaččat	14
s. 14: 3. Duohta vai gielis?	15
s. 15: 4. Jurddašehket ja ságastallet!	15
s. 15-17: 5. Giellahárjehusat	16
s. 18-19: 6. Ruossalassánit	19
s. 20-21: 7. Doaimmat vuonas	20
s. 22: 8. Čále cealkaga juohke sárgumii	21
s. 23: 9. Čále cealkaga juohke govvii	21
s. 24: 10. Čále maid don lávet bargat mearragáttis	22
s. 24: 11. Mat boasttuvuođat leat dain cealkagiin?	22
s. 25-28: 12. Luonddunamahusat	22
s. 29: 13. Jorgall!	24
s. 30: Fágateaksta: <i>Guhkes vuonat</i>	25
14. Iežat fylkkat guhkimus vuonat	25
s. 31-32: 15. Vuonat Sámis	26
s. 33-34: 16. Suohkannamat	27
s. 35-38: 17. Báikenamat	27
s. 39: 18. Vancamátki Sámis	29
s. 40: 19. Iskat báikenamaid	29
s. 41: 20. Gos? Galle báikki don dovddat?	30
s. 42: Muitalus: <i>Rávga áđđestallá olbmá</i>	30
s. 43-44: 21. Kulturhistorjá	31
s. 45-46: Fágateaksta: <i>Návsti</i>	32
s. 47-51: 22. Stáffus	33
s. 52-53: Lávlagat: <i>Guollevávlla, Golmma guoláža lávlla</i>	35
s. 54-57: 23. Mearraguolit	35
s. 58-60: 24. Mearralottit	37
s. 61: 25. Galle?	39
s. 62: 26. Skálžžut	40
s. 63: 27. Debbuid ja dáraid gaskkas	40
s. 64-65: 28. Ruossalassánit: Fiervvás	41

s. 66-68: 29. Liedit mearragáttis.....	42
s. 69-70: 30. Biebmo- ja dálkkasšattut.....	44
s. 71: 31. Lohkat, ságastallat ja mitalit.....	45
s. 72-73: Govvareportáša: <i>Meahcceskuvla Gohpis</i>	46
s. 74: Artihkal: <i>Meahcceskuvla mearragáttis</i>	46
s. 75: 32. Čállinbargu.....	46
s. 75: 33. Ovdanbuktin.....	47
s. 76: Feara mat.....	48
s. 76: 34. Njálmmálaš hárjehus.....	48
s. 77: 35. Sárggio gova mii heive čilgehusaide.....	48
s. 78: 36. Mu favorihhtabáiki mearragáttis.....	49
s. 79: 37. Gosa galget sánit?.....	49
s. 80-82: 38. Alfabehtaárvádusat.....	50
s. 83: 39. Stašuvdnabarggut klássalanjas.....	51
s. 84: 40. Čorge sániid.....	52
s. 85: 41. Loahppaságastallan.....	53
s. 85-87: 42. Manjegeahččaleapmi.....	53
5. OLGOBARGU JA GIELLADOAIBMA.....	55
Mii vuolgit meahcceskuvlii.....	55
Báikenamat.....	55
Luonddunamahusat.....	55
Báikkálaš mitalusat.....	55
Gohtesadji.....	56
Dolastallan.....	56
(Lávostallan).....	56
Biebmu.....	57
Fiervvás.....	59
Oaggut vanccas.....	61
Čoallut ja čollet.....	61
Kulturhistorjá: Návsti.....	62
Vuotnarebus:.....	63
Rebusbálggis/Rebusnásti.....	63
Lávlagat ja stoahkan.....	65
Duodjeávdnasiid ohcat.....	68
Šattut mearragáttis.....	69
Alfabehtabivdu vuonas.....	70
Mii čorget gátti.....	71

1. Gealboulbmilat

Dán oahpaheaddjibagadusa oppalaš oasi kapihttalas 7 ovdanbuvttiime tabealla, mii čájeha oahppigihppagiid ja gealboulbmiliid ovtastusa Máhttoloktema mielde. Vulobealde lea oppalašgeahčastat mii čájeha gealboulbmiliid mat gustojit Dássái 2b ja 3b. Ja vaikko moai VVV:s letne välljen giddet fuopmášumi fágaidgaskasašvuhtii ja sámi kultuvrra iešguđetgelágán beliide, de guoskkahetne mángga ulbmila, muhto ean buot ovttá vuđolaččat gal. Ulbmiliid masa letne bidjan unnit fokusa *Vuonain 3:s* leat devkkodahtán čállosiin.

Sámediggi ii leat ruhtadan ollásit daid oahppoávdnasiid otná rádjái. Liŋkkat mat čujuhit iešguđet osiide leat dan sivas čihkosis geavaheaddjiide.

DÁSSI 2B	DÁSSI 3B
<p>Njálmálaš gulahallan</p> <ul style="list-style-type: none"> • guldalit, áddet ja cealkit álkis dieđáhusaid ja bagadusaid • guldalit ja áddet álkis sártnodemiid, máidnasiid ja muitalusaid • jearrat ja vástidit álkis jearaldagaid • oassálastit rollaspealuide ja dramatiseremiidda • lohkat 1000 rádjai ja atnit loguid albmadiid áiggiid ja dáhtoniid <p>Čálalaš gulahallan</p> <ul style="list-style-type: none"> • lohkat ja čállit sámi alfabehta • lohkat, áddet ja čállit álkis dieđáhusaid iežas giehtačállagiin ja boallobeavddis • lohkat álkis teavsttaid, máidnasiid ja muitalusaid ja báhkkođit sisdoalu áddejumi • čállit álkis teavsttaid árgabeaivválaš dilálašvuodaid birra <p>Giella, kultuvra ja girjjálašvuhta</p> <ul style="list-style-type: none"> • dovdát dajaldagaid vássánaiggis, dálááiggis ja boahhteáiggis sártnodit gielas ja giellasehkkemis • lohkat árvádusaid, sátnevádjasiid ja vitssaid • guldalit ja lohkat sámi máidnasiid ja muitalusaid ja sártnodit sisdoalus • geavahit biepmuide gulli doahpágiid sártnodettiin sámi biepmuid birra • geavahit dábálaččamus sániid mat gullet lagaš bearrašii ja fuolkegoddái 	<p>Njálmálaš gulahallan</p> <ul style="list-style-type: none"> • cealkit beaivválaš dilálašvuodain dálá-, vássán- ja boahhteáiggis • muitalit iežas vásihusain ja dovddiidemiin • mielde čájehusain iešguđetgelágán giellarollain nugo drámáaktivitehtain, lohkamiin ja ovdanbuktimiin • guldalit ja ođđasit muitalit maid leat gullan • jorgalit sániid, álkes cealkámušaid ja oanehis cealkagiid • gulahallat earáiguin digitála mediaid bokte <p>Čálalaš gulahallan</p> <ul style="list-style-type: none"> • Lohkat ja áddet váldo sisdoalu muitaleaddji teavsttain • Čállit álkes muitaleaddji teavsttaid ja ovdanbuktit earáide • Geavahit vásihusaid iežas teakstačállimii dramas, teáhterbihtáin, filmmain ja sámi tv-prográmmain • Guldalit ja ođđasit muitalit maid lea gullan • Jorgalit álkes cealkagiid dárogielas sámedigilli • Geavahit vuodđu riehtačállinnjuolggadusaid • Geavahit sátnegirjjiid girje- ja digitála hámis <p>Giella, kultuvra ja girjjálašvuhta</p> <ul style="list-style-type: none"> • ságastallat sátneluohkáid birra • sojahit muhtin vearbaid ja substantiivaid geavahit dábáleamos cealkkašlájain • ságastallat suopmaniid birra ja dovdat muhtin dábálaš sániid eará suopmaniin áddet ja geavahit loguid gulahallamis nugo hattiid, mihttuid, deattu ja sturrodaga birra • ságastallat praktihkalaš barggu birra • lohkat sámi mánáid- ja nuoraidgirjjálašvuodas ja muitalit sisdoalu birra • guldalit ja ságastallat árbevirolaš sámi muitalanvieruid birra • geavahit digitála reaiduid iežas giellabarggus

2. Sisdoalu, bargovugiid ja ávdnasiid ollislašgeahčastat

Ulbmilat ja oasse-ávdnasat	Oahppanulbmilat: <ul style="list-style-type: none"> Máhttit lohkat álkes teavsttaid meahcceskuvlla ja riddoguovllu kultuvrra birra Máhttit mitalit goahtesaji barggaid birra Máhttit vástidit gažaldagaid ja oassálastit ságastallamis meahcceskuvlla birra Máhttit čállit cealkagiid govaide/teavsttaide iežas vásihusaid vuodul Dovdat muhtin guovddáš doahpágiid kulturhistorijá birra Searvat álkes ságastallamiidda mearrabivddu birra Oahppat ollu odđa sániid šattuun, mearraguliin, skálžžuin ja divrriin fiervvás Oahppat ollu odđa luonddunamahusaid Oahpásmuvvat Sámi geografijai ja sámi báikenamaide Oahppat mánnga odđa sámi báikenama iežas guovllus 	Oasseávdnasat: <ul style="list-style-type: none"> doaimmat meahcceskuvllas ja fiervvás luonddunamahusat báikenamat kulturhistorjá návsti ja stáffu mearraguolit skálžžut ja eará eallážat fiervvás lieđit mearragáttis biebmo- ja dálkkasšattut girjjálašvuhta teakstabargu feara mat 	Giellaoahppa: <ul style="list-style-type: none"> jearransánit gažaldagat go-jearranpartihkalin áigecealkagat: vahkkobeavit genetiivvas ja diibmu lokatiiva ja illatiiva suopmanerohusat sátneluohkkát: vearbbat, substantiivvat ja adjektiivvat
Bargovuogit	Lohkat: <ul style="list-style-type: none"> cealkagat čuoččuhusat sátneviđjit govvateavsttat bagadusat bargobihtáide ja spealuide bagadusteaksta: <i>Mearragáddái</i> tabealla: <i>Diibmoplána</i> faktateavsttat: <i>Guhkes vuonat, Návsti, Biebmo- ja dálkkasšattut</i> muitalus: <i>Rágva áđđestallá olbmá</i> govvareportáša: <i>Meahcceskuvla Gohpis</i> artikkel: <i>Meahcceskuvla mearragáttis</i> 	Sárgut/ivdnet: <ul style="list-style-type: none"> sárgge sáni ja gova gaskka sárgge dárogiel ja sámegiel sáni gaskka sárgut luonddu, guliid ja liđiid sárgut ja ivdnet gova bagadusa vuodul 	Guldalit ja hupmat: <ul style="list-style-type: none"> jearrat gažaldagaid vástidit gažaldagaid sártnodit mitalit odđasit mitalit ovdanbuktit iežas barggu guldalit bagadusaid spealuin guldalit go earát mitalit dahje ovdanbuktet guldalit go jitnosit lohkojuvvo dramatiseret gávdnat iešguđetláganvuodaid tevnnegis
	Čállit: <ul style="list-style-type: none"> sániid mat váilot cealkagiin sániid ja cealkagiid govaide báikenamaid kárttas ja govaide mátkeruvtto gažaldagat vástádusaid gažaldagaide jorgalit cealkagiid iežas teavstta: beaivegirji, reive, mitalus dahje reportáša 	Lávlagat ja hoahkamat: <ul style="list-style-type: none"> <i>Guollelávlla</i> <i>Golmma guoláža lávlla</i> 	Duhkoraddan ja praktihkalaš bargobihtát skuvllas: <ul style="list-style-type: none"> geahččat filmma stašuvdnaoahpahuš¹ ráhkadit šaddočájáhusa iešguđetgelágan sátne-oahppanhárjehusat speallat breahhtaspealu speallat bingo viehkát substantiiva-stáfeahhta

¹ Geahča evttohusa stašuvdnaoahpahušii bargobihtá 39, ja mielddus 1:s. Teavsttat ja bargobihtát maid leat evttohan bargat stašuvdnaoahpahušas, lea merkejuvvon dáinna mearkkain , oahpaheaddjibagadusas, vai don gii leat fágaoahpaheaddji fuomášat dáid ja sáhttát seastit dákkár bargobihtáid go lea heivvolaš hoidu. Teavsttaid ii gal leat dárbu seastit, lea dušše ovdamunnin ahte oahppit leat lohkan dáid ovdagihtii.

<p>Praktihkalaš bargobihttáevttohusat/olgo bargoevttohusat meahcceskuvlii:</p> <ul style="list-style-type: none"> • gohttet, cahkkehit dola, ráhkadit biepmu • ráhkadit biepmu • suhkat • oaggut, čollet ja dárkkistit guoli • stoahkanaktivitehtat, lávlun ja drama • ohcat skálžžuid ja divrriid fiervvás • joavkogilvu: <i>Alfabehtabivdu, Mearraruollastáfeahhta, Návstegilvu</i> • rebusláhttu • čohkket duodjeávdnasiid • čohkket ja bidjat deaddagii šattuid, ráhkadit čájáhusa

<p>Lasse-ávdnasat</p>	<p>Oppalaš mildosat VVV 1-4: Bustávakoarttat <i>Alfabehtabivdu</i> Mitalus: <i>Boradanboddu mearragáttis</i> Lávlagat ja hoahkammat <i>Vuonain 1-3</i> Bagadusat Sátnelistu: Goahtesaji barggut ja doaimmat vuonas Sátnelistu: Kulturhistorjá vuonas Sátnelistu: Luonddunamahusat vuonas Sátnelistu: Málestit Vástáduskoarttat <i>Duohta vai gielis</i> Bagadus bingospealuide Bagadus sátneoahppankoarttaid geavaheapmái Bagadus labyrintaspelluid Bagadus cealkkabuđaldusaide Bagadus jearaldatkoarttaide</p> <p>Vuonain 3 mildosat:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Evttohus stašuvdnoahpahussii 2. Njálmmálaš bargobihtá: <i>Oza erohusaid!</i> 3. Njálmmálaš bargobihtá: <i>Makkár guoli don gottát?</i> 4. Substantiivasáttatgilvu, sirrenbreahhta ja sátnekoarttat 5. Olgodoaibma: <i>Mearraruollastáfeahhta</i> 6. Olgodoaibma: <i>Návstegilvu 1, bivdosat</i> 7. Vástáduskoarttat <i>Návstegilvu 1</i> 8. Olgodoaibma: <i>Návstegilvu 2, mearraguolit</i> 9. Vástáduskoarttat <i>Návstegilvu 2</i> 10. Olgodoaibma: <i>Vuotnarebus</i> 11. Vástáduskoarttat <i>Vuotnarebus</i> 12. Geahččaleapmi <i>Vuonain 3</i> (dássii 2b) 13. Geahččaleapmi <i>Vuonain 3</i> (dássii 3b) 	<p>Sátneoahppankoarttat oassefáttáide:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Goahtesaji barggut • Doaimmat vuonas • Luonddunamahusat 1 • Kulturhistorjá 1 • Návsttis • Fiervvás • Šattut mearragáttis • Mearraguolit • Marralottit • Čollet guoli <p>Breahttaspealut: <i>Vuonas vutnii</i> <i>Vuonain</i> <i>Fierválabyrinta</i> <i>Návstelabyrinta</i></p> <p>Bingo: <i>Fiervábingo</i> <i>Doaimmat vuonas</i></p> <p>Cealkkabuđaldus:</p> <ul style="list-style-type: none"> • 4 iešguđet lágan seahtta buđalduskoarttat <p>Jearaldatkoarttat: <i>Vuonain 3: Jearaldatkoarttat</i></p>	<p>Plánššat (VVV 1-4): Dolastallan Fiervvás Goahtesaji barggut ja doaimmat Guoli siskilušat Mearraguolit Lávostallan Mearralottit Návsttis Skálžžut Stáffus Šattut mearragáttis</p>
------------------------------	--	--	---

3. Hámádat: Ovdabargu, gieddebargu ja maŋnebargu

Dán oahpaheaddjebagadusa oppalaš oasis (gč. kapihtal 10) meroštalaime dan vihtta muttu mat meahcceskuvllas galggašedje leat. Dás giddejetne fuopmášumi dan golmma muddui main ávdnasat leat heivehuvvon dihto fáddái ja ahkeceahkkái, namalassii ovdabargui, gieddebargui ja maŋnebargui, ja bagadetne earenoamážit din geat galgabehtet bargat *Vuonain* 3. Ohpihii deattastetne ahte buot dát muttut lea deatálaččat čeaknealitoahppamii, mii maiddáa lea guovddáš áhta [Fremtidens skole/Boahtteáiggi skuvllas](#).

OVDOBARGU

Vái oahppit galget buoremus lági mielde ávkašuvvat giella-oahpahusas meahcis, de lea ovdabargu skuvllas deatálaš. Moai letne vásihan ahte oahppit sihke árttalaččabut oahppet ja lassin muitet sániid ja dajaldagaid buorebut jus sii meahcceskuvlla veagas ovddalgihtii leat boktán duogášmáhtuset ja áicán maid galget oahppat. Buorre ovdabargu dahká nappo vuđđosa oahppamii ovddusguvlui.

Moai oaivildetne ahte golbma diimmu luohkkálatnjaaktiiviteahtat leat áibba uhcimus gáibáduš ovdabargui, muhto sáhtta áinnas atnit sakka eanet diimmuid. Diimmut eai galggašii čohkkejuvvot ovttá beaivái, dasgo oahppit galggašedje oázžut dili vuodjudit oahpa diimmuid gaskkas – ja áinnas bargat dainna veaháš ruovttus maid.

Vuonain 3 álgosiiddut leat oaivilduvvon ráhkkaneapmin din iežadet meahcceskuvllii. Moai letne eastan «bealljemerke-mis» dihto logu siidduid oahppigihppagis ovdabargui, dasgo meahcceskuvla lágiduvvo iešguđege láhkai iešguđege guovllus Sámis: Muhtin skuvllain leat meahcceskuvllat nugo misge, eará skuvllat ovttasbarget giellalávvguid/giellačoahkkanemiid hárrái, ja fas earáin leat máŋga oanehet meahcceskuvlla beaivelahkkin dahje olles beaivin mat leat biđgejuvvon miehtá skuvlajagi.

Dasgo mii Oimmáivákki skuvllas leat várren áiggi meahcceskuvla-seamet nuppi vahkui maŋná go skuvla lea álgán čakčat, de lea mis veaháš uhccán áigi ovdabargui: Dávjá mii eat olle guhkkeliid go siidui 15 ovdal go galgat sirdit luohkkálanja olggos. Buot buoremus lea jus sáhtta bargat gitta siidu 19 rádjai, dahje guhkibut bargat, jus lágideami dáfus nu soahpá. Molssaevttolaččat, jus ii galgga leat máŋga beaivásaš meahcceskuvla ollege, muhto jus galget baicca smávva olgomátkkážat, de sáhtta Váriin 3 iešguđege fáttáin bargat dan ortnegis go háliida, ja meahcceskuvllas geava-hit praktihkalaš aktiviteahtaid gihppaga bargobihtáid gaskkas. Ávžžuhetne lihka ahte álgibehtet álgosiidduiguin danin go dát introduserejit dáid iešguđetgelágan fáttáid mat bohtet maŋnelis.

>>>

OLGOBARGU

Olgobargguin oaivvildetne meahcceskuvlla sisdoalu ja praktihkalaš aktivitehtaid meahcceskuvllas. Evttohus diibmoplánii ja doaimmaide mat heivejit *Vuonain 3:i* gávdnabehtet ohppiidgirjjis siidu 11. 5. kapihttalis dán oahpaheaddjibagadusas gávdnabehtet guigalusaid ja assábuš govvádus mo sáhttát plánet ja čadahit dáid ja eará aktivitehtaid, vai gielalaččat fidnejit buoremus ávkki meahcceskuvllas. Letne maiddáid váldán mielde sátna- ja dajahusovdamearkkaid mat sáhttet leat ávkkálaččat.

Muitte váldit mielde kámera ja juohkit ovddasvástádusa govve- mis buot aktivitehtaid, dasgo iežaset govat sáhttet maiddáid leat deatalaš oassi maŋnebarggu.

MAŊNEBARGU

Maŋnebargguin oaivvildetne barggu man oahppit barget skuvllas olgoaktivitehtaid maŋŋá. Maŋnebargu lea earret eará organiseret ja systemiseret daid, maid oahppi lea vásihan ja dovddiidan luonddu, ja hárbhallat sániid ja dadjanvugiid maid oahppi lea gullan doppe. Nugo áigeatnu ovdabargui lea sorjávaš meahcceskuvlla rámmafáktoriin, nu lea maiddáid áigeatnu maŋnebargui. Beroškeahttá rámmafáktoriin lea *Vuonain 3* ráhka- duvvon addin dihtii ohppiide vejolašvuoda bargat buot fáttáiguin mat leat ovdanbuktojuvvon álggahettiin. Guđe muttus iešguđege bargobihtta galgá čovdojuvvot, mearridat don gii leat oahpa- headdji. Moai ean leat nappo «bealljemerken» earenoamáš beliid maŋnebarggu, earret go maŋemuš bargobihttaid maid sáhtta geavahit čoahkkáigeassit maid leat bargan olgun.

Sáhtta diehtelasat bargat gihppaga teavsttaiguin ja bargobihttaiguin vaikko ii leat leamaš meahcceskuvllas, dahje ii leat bargan buot fáttáiguin sámegeallii olgun. Dalle ferte bargat vuđolaččat iešguđetge oassefáttáiguin, danin go ohppiin eai leat seamma ollu referánsačuoggát mat livččii leat jus sii livčče geavahan giela praktihkalaš dilálašvuodain ovdalaččas juo.

Dat lea mearkkašahti ahte mađi eanet oahppit leat bargan fáttáiguin ovda- dahje olgobargomuttus, dađi álkit áddejit maŋnebargomuttu. Oahppit áddejit oahpes áššiid álkibun, ja barget jođáneappot dan sadjái jus áššit leat ođđasat ja váddásut.

Buot diimmuid maŋnebargui ii berre čohkket ovttá dahje guovtti beaivái, dasgo oahppit dárbbasit ággi gieđahallat ja vuodjudit oahppanávdnasiid diimmuid gaskka, ja áinnas bargat veaháš ruovttus maid vái ožžot nu buori oahpanbohtosa go vejolaš. Sáhtta áinnas geavahit olles dahje bealle beaivvi maŋnebargui dalá maŋŋá meahcceskuvlabeivviid/fáddábeivviid, muhto ferte

>>>

maiddái várret diimmuid vahkuin das maŋŋá. Olmmáivákki skuvllas mii bargat *Vuonain 3* fáttáin olles čavčča, áinnas gitta skábmamánui goas nu, dassázii go álgit fáttáin *Skábma ja juovllat*.

Jus lehpēt buktán šattuid vákkis, de sáhttibehtet maŋŋebargomuttu áinnas álgit šattuid systematiseremiin ja ráhkadit šaddočájáhusa ja atnit sihke sámi ja dárú šaddonamaid. Hengejehket plakáhtaid gos olles skuvla oaidná. Viidásat bargun lea bargobihtát girjjis, ja daidda gullelaš sátneoahppankoarttat ja spealut. Teakstabargguid lávet loahppa oasis bargat, danin go dalle leat oahppit ožžon valjis iešguđetgelágan movttiideami/inspirašuvnna ieža čállit: dan bokte ahte lohkat teakstaovdamearkkaid, iežaset meahcceskuvllavásihusaid bokte, ja bargobihtáid ja spealuid bokte. Ohppiid teavsttat leat vuodđun árvvoštallamii mii lea loahpahan oasis maŋŋebargomuttus.

Moai letne maiddái ráhkadan evttohusaid geahččalemiide maid sáhtta geavahit vuodđun čálalaš veardideapmái. Njálmmálaš veardideami sáhtta vuolggaáikin dahkat iešguđetge njálmmálaš bargobihtáin girjjis, ja maiddái áicat ohppiid guldalan návccaid, ja áddejumi ja háleštallama breahhtaspealubargobihtáid okta-vuodas.

«Prestekrage» ja «balderbrå» leat áiddonassii guokte iešguđet lágan rási, muhto beaivválaččat olbmuid gaskkas guhčoduvo «prestekrage» dárogillii, ja báhpáčepporas sámegillii. Govva: Toril B. Lyngstad.

4. Siiddus siidui bagadus

s. 3: Ovdasánit

Jus oahppit eai leat bargan *Váriin, vákkiin ja vuonain* ovdal, de berrejit geavahit vehá áiggi vuosttas diimmus oahpásmuvvat girjjiin:

- Lohkat ovdasáni ovttas – dás leat ávkkálaš ja dárbašlaš dieđut lassi mildosiidda ja ceahkkálastimii.
- Divtte ohppiid geahčadit girjji: Makkár fáttáid máhttet juo? Lea go fáttát/siiddut mainna illudut bargat?
- Fuomášahte ohppiid ahte gávdno sámi-dáru sátnelistu buot oassefáttáide girjji loahpas.
- Fuomášahte ohppiid maiddái ahte gávdnojit koarttat ja spealut mainna galget bargat, dát buktá movtta ja vuordámušaid.

ULBMIL LEA Ahte OAHPPIT GALGET

- oahpásmuvvat oahpponeavvuin
- áddet differensierema

s. 6: Oahpástuvvangovva: Stáffus Oahppoulbmilat

Illustrašuvnnat ja gažaldagat leat oavvilduvvon dego «uksa govken» mii aktivere ohppiid duogášdieđuid. Govva lea *Vuonain 2*, Ja jus oahppit leat ovdalaččas bargan *Vuonain 2:in*, de eatnašat dovdet dán illustrašuvnna, ja muitet dás sániid ja dajaldagaid.

Govaid geahčadeami oktavuodas soitet oahppit fuobmát ahte sii juo máhttet fáttá birra juoga, ja dát addá máhttindovddu ja hálu eambo oahppat. Oahppit sáhttet áinnas háleštit gova birra páras ovdal čeahkkáigeassima oktasaš joavkkus. Muhtin oahppit soitet máhttit dušše eanjkilsubstantiivvaid, ja earát fas dadjet olles cealkagiid.

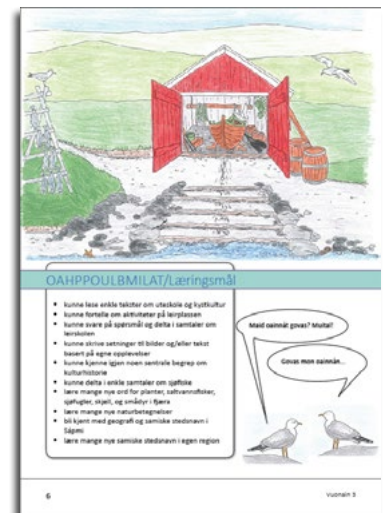
Ovdamearkkat:

Substantiiva: *fiervá, mearra, stáffu, vanca/fanas, várri, guolit, guollejielli, návsti, áirrut, fáhcat, geađggit, fierbmi, lutnit, ludnegeađggit, nástereabbá, skávli*

Cealkagat: *Návsti lea fiervvás. Fierfvás lea guollejielli. Jiellis leat guolit. Fierfvás leat geađggit ja nástereabbá. Návsttis leat áirrut ja vanca/fanas. Návsttis leat fierpmit ja fáhcat. Skávli čohkká jielli nalde.*

ULBMIL LEA Ahte OAHPPIT GALGET

- aktiveret iežaset duogášdieđuid
- áddet maid galget oahppat
- fuomášit ja beroštit fáttáide girjjiis

Viidasat geavaheapmi:

Veahkkegažaldat «*Maid oainnát govás?*» ja vástáduš «*Govas mon oainnán ...*» addá liibba háleštit vearba sojaheami ja kasusgeavaheami birra, jus háliidat, muhto eat leat deattuhan grammatihka álgo oasis.

Oahppaulbmiliid geahčadat oktasaš joavkku. Jus din skuvla ii galgga geavahit olles *Vuonain 3'* oahppalázu, de galget oahppit merket makkár ulbmilat sidjiide leat áigeguovdil, nu ahte sii dihtet áiddo maid sii galget bargat ja maid galget oahppat.

s. 7:

Ovdageahččaleapmi

Ulbmil ovdageahččalemiin lea vuosttažettiin kártet maid oahppit juo máhtet, muhto sáhtta maidái geavahuvvot «mihtidit» oahpama, danin go *Vuonain 3* aloahpahuvvo maŋnegeahččalemiin.

Ovdal go álgibehtet, de lea dehálaš fuomášuhttit ahte ovdageahččaleapmi ii leat mihkkege gilvvuid ohppiid gaska, muhto ávkin guorahallat maid juohkehaš máhtta. Dan seammás addit juohkehažžii áddejumi mii sis vurdojuvvo. Ovdageahččaleapmi lea maid oahpaheaddjai ávkin, danin go dát buktá oidnosii ohppiid sátnehivvodaga juohke oassefáttás, ja dán lági mielde leat veahkin oahpaha heivehit.

Oahppit geavahit muhtin áiggi oktagaslaččat gos galget muitit sámegiellániid ja dajahusaid maid juo máhttet, ja čállet dáid iešguđetlágan osiide. Go oahppit eai máhte šat eanet sámegiellániid, sáhtta oahpaheaddji cavgilit iešguđet ge dárogieffáddá sániid, muhto oahppit galget čállit sániid sámegillii.

Máhtat go don ovdamearkka dihtii ...

- sámegiellamahusa muhtun dáid mearralottiin: *skarv, terne, tjeld, stormåse, hettemåse, fiskemåse, havørn, ærfugl, stokkand*
- sámegiellamahusa muhtun dáid guliin: *torsk, sei, sild, laks, kveite, steinbit, hyse, rødspette, brosme, uer, sjøørret*
- sámegiellamahusa muhtun dáid šattuin: *tang, tare, rød-kløver, ryllik, prestekrage/balderbrå, reinfann, løvetann, geitrams*
- sámegiellamahusa muhtun dáid skálžžuin: *hjerteskjell, blåskjell, kuskjell, strandsnegle*
- muhtin luonddu namahusain: *skjær, kyst, stein, liten bukt, bukt, med/fiskeplass, eid, nes, sund, øy, fjord, fjell, elv*
- muhtin eará fiervvásániin sámegillii: *flo, fjære, rekved, bølge, tangloppe, sjøstjerne, krabbe, fjæremark*
- muhtin sámi báikenamat rittus: Dás lea buoremus ahte oahpaheaddji geavahan báikenamaid ohppiid iežaset lagasbirrasis.

>>>

ULBMIL LEA Ahte OAHPPIT GALGET

- fuomášit maid ovdal juo máhttet
- mihtidit iežaset máhttu

- sámegealdajahusat bargguide ja doaimmaide maid mii geavahit go ráhkadat gohttehaga rittus: *lávuv cekket, muoraid viežžat, dolacahkkehit, čázi viežžat, lávuv njeaidit, čorget goahtesaji, muoraid čuollat, čázi vuoššat, márfiid bassit, oaggut, čuollut guliid, suhkat*

Jus ovdageahččaleapmi galgá addit rivttes dieđuid maid duođaid juohke oahppi máhtá, de ii galgga oahpaheaddji leat «siivui» ja veahkehit barggadettiin. Dán muttos ii leat dehálaš ahte oahppit máhttet čállit sániid áibbas riehta: Jus muitet muhtin sániid, sáhttet čállit nugo sii gáddet čállo. Muite ahte boađus dáidá leat dan duohken ahte leat go oahppit bargan fáttáiguin ovdal. Čihččet ceahkki oahppi mii ovdamearka dihtii lea ovdal bargan *Vákkiin 3* máhtá mealgat eanet sániid goahtesaji doaimmaid birra, go viđát ceahkki oahppi, geas ii leat leamaš seamma fáddá ovdal.

Jus leat oahppit geat eai leat bargan ovta ge oassefáttáiguin ovdal, ja eai máhte maidege, de lea dehálaš ahte oahpaheaddji fuomášuhtá ohppiid ahte gávdnet buot dáid sániid maŋjelis *Vuonain 3* girjjis. Jus barget bures, de bohtet oahppat ollu sániid. Ráhkkanahate ohppiid ahte maŋnegeahččaleamis, mii lea loahpas, besset čájehit maid leat oahppan, ja sáhtá leat gelddolaš buohtastit ovda- ja maŋnegeahččaleami.

s. 8: Lohkanteaksta: *Mearragáddái*

Dát teaksta lea álkiduvvon hámis nuppi siiddu teavsttas, ja lea ge dehálaš ahte oahppit ovttas oahpaheaddjin válljejit váttisvuodadási. Teavstta sáhtá okto lohkat, páras dahje oktasaš joavkkus, muhto lea ovdamunnin ahte vuosttas oasi lohkat ovttas, oažžun dihtii mielde maidá heajumus ohppiid.

Teavstta sisdoalu čoahkkáigeasu sáhtá dahkat gažaldagaiguin siidu 12 mas leat ruoná moddjennjálbmi. Teaksta heive maid bures lohkanbihtán ruovttus, maŋná go lea skuvllas geahčadan.

Oahppit geaid mielas dát teaksta lea álki, sáhttet maidá lohkat teavstta nuppi siiddu, mii lea vehá váddásat.

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- lohkanmáhttu hárjehallat
- lohkat eará ohppiid birra geat maid galget meahcceskuvlii ja «oassálastit» sin vásáhusaiguin
- oahppat sániid ja dajaldagaid maid sii dárbbášit hálešteapmái iežaset oahppoávdnasa ja vásáhusaid birra olgoskuvllas

LOHKANTEAVSTTAT BARGOBIHTÁIGUIN
Leattekster med oppgaver

Mearragáddái

Lea dieđut borgeránuš. Ommáiváiki skuvlla leat ollu lákkat ja biergasat skuvlašju. Si leat dieđálat skuvlašju.

Buot oahppit ja oahpaheaddjit galget meahcceskuvlii.

Dán jagi fáddá lea mearragáddái ja fierrvá. Goahtesadi galgá leat Gohpi. Gohpi lea hgu.

Si galget leat mearragáddái goitma beaivi.

– Mon iludan vuolgit Gohpi, Jonas dadjá. Doppe lea nu čápa luonda.
– Mon maid iludan, Olva dadjá. Mon ilkon máhkáat lávuv.
– Mu mielas lea suohkas stohkat fierrvá, Hans dadjá.
– Gohpis lávejt leat ollu sarrádat, Hillevi dadjá.
– Mon ilkon buoremus oaggut, Amanda dadjá. – Geat Oo boahká busse. Dál mii vuolgit hgu.

SÁNIT

biergasat, biergasat – stáht
dieđálat – vortig
oahppit – oahppit
oahppit – oahppit
dieđálat – dieđálat
hgu – hgu
meahcceskuvlii – meahcceskuvlii
meahcceskuvlii – meahcceskuvlii
meahcceskuvlii – meahcceskuvlii
meahcceskuvlii – meahcceskuvlii

oahppit

3 Vuonain 3

s. 9-10: Lohkanteaksta: Mearragáddái

Teaksta lea vehá vaddásut teaksta go ovddit siiddus.

Siidu 10 gullá seamma tekstii, muhto lea vel vaddásat, ja ii leat oaivvilduvvon buot ohppiide. Oahppit geat dán teavstta lohket, sáhttet bissánastit ja jurddašit báikenamaid birra mat leat namahuvvon.

Sisdoalu čoaikkáigeassin bohtán ovdan barggadettiin gažaldagain siidu 12.

ULBMIL LEA Ahte OAHPPIT GALGET

- lohkánmáhttu hárjehallat
- lohkat eará ohppiid birra geat maid galget meahcceskuvlai ja «oassálastit» sin vásáhusaiguin
- oahppat sániid ja dajaldagaidd maid sii dárbbášit hállesteamái iežaset oahppoávdnasa ja vásáhusaid birra olgoskuvllas
- oahppat veaháš regionnna geografija

s. 11: Diibmoplána

Lea dehálaš ahte buot oahppit leat mielde lohkanin diibmoplána, mii lea vuodđun meahcceskuvlla doaimmaide. Oahppit sáhttet bargat guovttá dahje joavkkus. Go teavstta leat lohkan, de sáhttet áinnas geavahit áiggi ráhkadit gažaldagaidd diibmoplánii, oahpasmahtit sániid doaimmaide, jearransániid ja áige-dajahusaid.

Ovdamearkka dihti:

- **Goas** oahppit deaivvadit klássalanjas? *(Sii deaivvadit klássalanjas disdaga diibmu/biellu 08.00.)*
- **Galle** áiggi lea iđitbiebmun meahcceskuvllas? *(Lea iđitbiebmun diibmu/biellu gávccii iđdes.)*
- **Naba** gaskabeaivvit? *(Gaskabeaivvit leat diibmu/biellu 17.00.)*
- **Maid** sii galget dahkat disdaga eahkedis? *(Sii galget oaggut stávrráin gáttis.)*
- **Mii beivviid** sii galget oaggut váđuinn vanccas? *(Sii galget oaggut váđuinn vanccas gaskavahku.)*
- **Goas** sii galget vázzit Gárgelvággái? *(Sii galget vázzit Gárgelvággái duorastaga.)*
- **Goas** olles skuvllas lea oktasaš stoahkanboddu? *(Olles skuvllas lea stoahkanboddu gaskavahku maŋŋágaska-beaivvi.)*

ULBMIL LEA Ahte OAHPPIT GALGET

- oahppat sániid ja dajahusaid maid dárbbášit go hállestit iežaset oahpahas ja vásihusaid meahcceskuvllas
- áigedajahasat geavahit
- hárjehallat jearransániid

Diibmoplána lea maiddái jurddašuvvon movttiidahttin dutnje gii leat oahpaheaddji. Dás sáhttát viežžat ideaidd doaimmaide go leat meahcceskuvlla plánemin oahpiide (geahča maiddái kapihttal 5 gos addit konkrehta cavgilemiid doaimmaide maid olgoskuvllas sáhttit geavahit). Fertet gal sihkarit dahkat rievda-dusaid nu ahte lágideapmi heive guvlui gosa dii lehpēt mannamin, ja ohppiidjovkui geat leat mátkái vuolgimin, muhto dát plána sáhttá leat veahkin dutnje.

Lea dehálaš ahte ohppiide čájehat plána ovdal go vuolgibehtet vejolaš meahcceskuvlai.

Manjimuš oasis teavsttas lea dušše merkejuvvon fiskes mojiin. Ii leat danin go lea erenoamáš váttis, muhto dan sivas vai oahppit eai galgga ballát teakstahivvodagas.

s. 12: 1. Loga teavstta *Mearragáddái* ja vásttit jearaldagaid

Bargobihtá sáhtta dahkat oktasaš joavkkus, unnit joavkkuin, dahje guovttis. Dássedifferensieren bargobihtás lea seamma go lohkan teavsttas. Dát mielddisbuktá ahte oahppi gii lea lohkan dušše «ruoná» oasi teavsttas, nappo siidu 8, vuordit ahte máhtta vástidit gažaldagaid bajimus rámmas. Oahppi gii lea lohkan «alit» teavstta, vuordit ahte máhtta vástidit gažaldagaid sihke bajimus ja gaskaleamos rámmas. Oahppi gii lea lohkan «fiskes» teavstta, galgá máhttit vástidit gažaldagaid gaskkamuš ja vuolimus rámmas.

Vástádusevttohusat:

1. Sii galget vuolgit meahcceskuvlii mearragáddái.
2. Dán jagi fáddá lea mearragáddi ja fiervá.
3. Goahtesadji galgá leat Gohpis.
4. Hans liiko stoahkat fiervvás.
5. Sii vulget meahcceskuvlii busiin.

1. Olmmáivákki skuvllas lea meahcceskuvla juohke čavčča.
2. Dán jagi sii galget mearragáddái, Gohppái.
3. Dán jagi fáddá lea mearragáddi ja fiervá.
4. Jonas illuda vuolgit Gohppái dannego su mielas doppe lea nu čáppa luondu.
5. Lea hui čáppa dálki ja áibbas goalki go sii vulget.
6. Máijá muitala ahte Gievdanvákki lea jiehkki, ja son lea vázzán gitta jiehkái.

7. Ivgomuotkkis sii oidnet Giævera viesu ja Gollis, máilmmi stuorimus juovlastálu.
8. Oahpaheaddji ráhkada diehtujuohkintávvala.
9. Nuoraidskuvlla oahppit galget málestit buohkaide.
10. Sii vulget siidii fearggain Dálusvágái (ja vudjet Gáivuona birra Olmmáivágái).

s. 13: 2. Vásttit lohkan teavstta jearaldagaid čálalaččat

Bihtta heive bures ruovttubargun manjá go bihtta 1 lea njálmálaččat dahkon skuvllas. Oahppit eai galgga vástidit eanet gažaldagaid go maid ivdnekoda lohkan teavsttas dadje ja maid bihtta 1 gáibida. Geahča vástádusevttohusa bihtás 1.

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- iskat lohkanáddejumi
- oahppat jearransániid
- vástidit njálmálaš gažaldagaid

BARGOBIHTÁ
Oppgaver

1. Loga teavstta *Mearragáddái* ja vásttit jearaldagaid njálmálaččat.
Les teksten *Mearragáddái* og svar muntlig på spørsmålene.

1. Gosa oahppit ja oahpaheaddji galget?	Muttágo jearransániid?
2. Mii lea dán jagi fáddá meahcceskuvllas?	Positivt eller negativt?
3. Go goahtesadji galgá leat?	Galle? – Hvor mange?
4. Maid Hans liiko dahkat Gohpis?	Galle? – Hvor mange?
5. Govt si vulget meahcceskuvlii?	Galle? – Hvor mange?
6. Gosa Olmmáivákki skuvla lea meahcceskuvllas?	Galle? – Hvor mange?
2. Gosa si galget dán jagi?	Galle? – Hvor mange?
3. Mii lea dán jagi fáddá?	Galle? – Hvor mange?
4. Manne Jonas illuda vuolgit Gohppái?	Galle? – Hvor mange?
5. Maakar dálki lea go si vulget?	Galle? – Hvor mange?
6. Maid Máijá muitala Gievdanvákki birra?	Galle? – Hvor mange?
7. Maid si oidnet Ivgomuotkkis go vulget measta?	Galle? – Hvor mange?
8. Maid oahpaheaddji ráhkada go si jovdet Gohppái?	Galle? – Hvor mange?
9. Geat galget málestit buohkaide?	Galle? – Hvor mange?
10. Govt si vulget siidii Dálusvágái?	Galle? – Hvor mange?

12 Vuonain 3

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- eambo hárjehallat jearransániid
- vástidit čálalaš gažaldagaid

s. 14: 3. Duohta vai gielis?

Dát bargobihtá gullá lohkanbihtái *Mearragáddái*, ja dás fertejit oahppit smiehtadit ovdal go gávdnet vástádusa. Bargobihtá čovdet okto, páras dahje joavkkus.

Molssaevttolaččat sáhtta bargobihtá čađahit njálmmálaš joavkogilvun, gos oahppit galget guovttes ja guovttes bargat ovttas teavstta haga. Oahpaheaddji lohka čuoččuhusa, oahppit galget veardádallat lea go čuoččuhus duohta vai gielis. Dan sadjai ahte čállit vástádusa, sáhttet merket rivttes vástádusa bivttas-civconin vástáduskortii, maid sáhtta geavahit eará oktavuodain maiddái. Juohke joavkkus leat iežaset vástádus koarttat.

Gávnnat vástáduskoarttaid [dáppe](#). Čálit áinnas koarttaid, áinnas assábuš árkkaid ja laminere ovdal válddát atnui.

Čoavddus:

		Duohta	Gielis
1.	Olmáivákki skuvllas lea meahcceskuvla borgemánus.	I	O
2.	Oahppit leat meahcceskuvllas golbma beaivvi.	V	L
3.	Oahppit galget suhkat Gohppái.	M	G
4.	Fáddá lea mearragáddi ja fiervá.	U	M
5.	Meahcceskuvla lea Gohpis.	V	Á
6.	Oahppit galget oaggut jávrri.	I	U
7.	Sii lávejit nohkkat lávuin.	O	V
8.	Gohppi lea Ráissas.	Á	T
9.	Gohppi lea mearragáttis.	N	G
10.	Sii vulget Gohppái bussiin.	A	I

Čuovddasátni: Ivguvuotna

Govva diehtu:

Govva vuolimučas čajeha Gáivuona muhtin jaskes maŋošeasi. Ivgu-Álppat oidnojit duogábealde.

ULBMIL LEA Ahte OAHPPIT GALGET

- lohkat/guldalit ja ipmirdit dajal-dagaid sisdoalus
- viežžat rivttes dieđuid áššáigulle-vaš teavsttas
- dulkot ja gávnnaht leago čuoččuhus duohta vai gielis

s. 15: 4. Jurddašehket ja ságastallet!

Bargobihtá dahko njálmmálaččat oktasaš joavkkus. Heive bures ovdalgo olgoskuvllii vulget, vai oahppit leat dihtomielalaččat báikenamaid ja kulturmuittuid iežaset guovllus.

Go dii humadehpet kulturmuittuid birra, de sáhttet oahppit namuhit maid sii dihtet ruovttusuohkanis, ja dain mat vejolaččat gávdnojit guovllus gosa sii galget.

ULBMIL LEA Ahte OAHPPIT GALGET

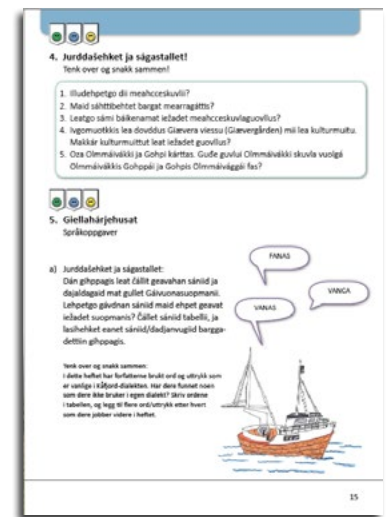
- háleštit iežaset olgoskuvlla birra
- fuomášit ja háleštit sáme báikenamaid birra iežaset lagas-birrasis/guovllus
- oahppat mii kulturmuittuid lea
- fuomášit kulturmuittuid iežaset lagasbirrasis

Kulturmuittu definišuvdna:

«Kulturmuittuin oaivvilduvvo buot mearkkat olmmošlaš doaimmain min fysalaš birrasis, dás maiddái báikkat mat čadnojit historjjálaš dáhpáhusaide, oskui ja árbevrrui (...)
Dán lága mielde lea kulturhistorjjálaš dahje arkitektohtalaš divrras kulturmuittut ja kulturbirrasat maid sáhtttá suodjalit.»

(Sitáhta [Kulturmuittolágas](#) § 2.)

Ivguvuona guovlluid birrasiid leat ollu kulturmuittut: Bohlmansveien Stuorravuonas, Fjærebuene Birtaváris ja riddoforta Ráissa ja Gáivuona gaskkas leat muhtimat. *Vuonain 4:s* besset oahppit lohkat muhtimiid birra, ja lassin vel eará kulturmuittuid birra Sámis, omd. Slettnes fyra Gávgaviikkas, Kviellhula Sállanis, Álttá musea ja Maursund dállu Skiervvá suokanis.

s. 15-17: 5. Giellahárjehusat

▶ a)

Sáhtttá áinnas álggahit ságastallama šárka tevnnege birra:

Jeara ohppiin makkár sáni sii geavahit fatnasa ovddas. Soaitá muhtimat geavahit *vanca* ja earát *fas fanas*?

Háleštehkiet dan birra manne gávdnojit mángga sáni fatnasii sámegeillii, ja áinnas maiddái dan birra mii suopman lea. Suopman definerejuvvo dávjá hupmanvuogis gielalaš variašuvdna muhtin geográfalaš guovllus, ja gielalaš variašuvdna mii lea sosiálalaččat váikkuhuvvon (omd. ahki, sohkahealle ja ámmát) fas lea sosioleakta. Suopmanat šaddet go olbmot johtet dahje fárrejit, ja váikkuhuvvo earáid hállangielain gulahallama bokte.

Vaikke mis gávdnojit suopmanerohusat, de eai leat gielalaš variašuvnnat dattege nu stuorrá ahte olbmot eai gulaha. Sivas go suopman lea čatnon identitehtii, de lea dehálaš ahte mii čájehit áktejumi earáid suopmaniidda, ja baicce leat sáhkkiid daidda. Go mii háliidit dovddiidit earáid suopmaniidda, de lea okta vuohki mo mii čájehit beroštumi earáide, muhto seammás maiddái okta vuohki ahte oahppat synonymaid ja dán láhkái riggođahttit giellamet.

Jus oahppit rohttejit ovdan muhtin daid eará sámegeilain, nugo mat lullisámi dahje julevsámegeila, de heive bures čilgestit manne dát rehkenastojit sierra giellan, ja eai suopmanat. Sápmi lea stuorra geográfalaš guovlu, ja dán siskkobealde leat stuorra gielalaš erohusat mat dagahit ahte ii leat vejolaš buohkain gulahallat nubbi nuppiin. Go erohusat leat ná stuorrá, de mii dadjat

ULBMIL LEA Ahte OAHPPIT GALGET

- humadit giela, giellaseaguheami ja suopmaniid birra
- dovdat muhtin sániid eará suopmaniin
- buohtastahttit dárui ja sámi dadjanvugiid
- geavahit rivttes kasusiid

ahte leat sierra gielat. Dát lea earjalaston čilgehus, go dárogiella, ruođagiella ja dánskkagiella rehkenastojit sierra giellan, de sáhttet eatnašat liikká gulahallat gaskaneaset. Dás leat maiddái eará fáktorat mat váikkuhit.

Heive bures namuhit veaháš daid váldjuhkosiid sámi gielain (geahča omd. <https://snl.no/samisk>), ja ahte dáid iešguđetge giellaguovlluin gávdnojit iešguđet suopmanat. Gielladutkiin leat iešguđetlágan modeallat davvisámegiela suopmaniid juohkáseamis, muhto dás lea sáhka nuortalaš ja oarjesuopmaniid birra, ja lassin vel geavahuvvojit doahpagat nugo durdnos-, siseatnan- ja mearrasámegielas. Álkes oppalašgeahčastaga gávnnat dás: <http://kursa.oahpa.no/2014/11/17/34-10-suopmanat/>.

Gáivuonasuopman	Ielán suopman	Eari suopmanat
04#05		

b) I samisk finnes ikke preposisjoner i, på og til slik som i norsk. Vet du hvordan man sier i, på og til på samisk?

Jeg er på skolen. _____
 Vi er i bussen. _____
 Vi drar til fjæra. _____

c) Kan du finne minst 3 eksempler på bruk av ulike uttrykkstyper i leksjonen? Skriv setningene:

16 vuonain 3

Gáivuona-suopman, mii lea dán oahpponeavvu vuodđun, gullá oarjesuopmanii, mas leat ruohttasat sihke mearrasámegillii, Guovdageainnu ja Gárásavvon suopmanii. Eambo dieđut davvisámesuopmaniid birra gávdno girjjis *Davvisámegiela suopmanat* (Maaren Palismaa ja Inger Marie Gaup Eira, Davvi girji 2001).

Joatkka barggut:

Leat go oahppit gávdnan sániid gihppagis mat leat earálaganat go iežaset suopmanis? (Ovdamearka: *dadjat/lohkat*, *gaskabeaivvit/mállásat*, *nohkkat/oađđit*, *jeardagat/gažaldagat*, *govt/mo*, *disdat/manjebárga*, *dadjat/lohkat*, *siidii/ruktui/ruoktut*).

Tabeallas siidu 16 sáhttet oahppit čállit bohtosiid, ja boahtastahttit sániid iežaset suopmaniin, ja vejolaš eará suopmaniin maid sii dovdet. Gáivuona oahppit čállet mihtilmas suopmansániid iežaset suopmanis, gávnahan dihtii makkár sánit leat seammalágan dáid eará suopmaniid ektui.

Oahppit sáhttet máhccat fas dán siidui manješ, čállin dihtii suopmanerohusaid maid vejolaččat fuomášit loahpas gihppagis.

► b)

Bargobihtá sáhtta okto bargat, páras, ja heive maid bures ruovttubargun, manješ go leat oktasaš joavkkus geahčadan. Jus oahppit dovdet kasusvuogádaga, dalle lea dát álki. Sii guđet eai leat vel oahppat kasusgeavaheami, gávdnet veahki *Mearragáddái* lohkanveavsttas.

Čoavddus:

Jeg er på skolen. – Mon lean skuvllas.

Vi er i bussen. – Mii leat busses.

Vi drar til fjæra. – Mii vuolgit fiervái.

▶ c)

Čoavddusevttohus:**Lokatiiva (alde):**

Juohke čavčča Olmmaivákkis skuvla lea **meahcceskuvllas**.

Sii deaivvadit **klássalanjas**.

Lokatiiva (gos):

Goahtesadji galgá leat **Gohpis**.

Gohppi lea **Ivgus**.

Illatiiva (gosa):

Buot oahppit ja oahpaheaddji galget **meahcceskuvlii**.

Dál mii vuolgit **Ivgui**.

▶ d)

Go galgá dán čoavdit, de ferte ohppiin leat vuodđomáhttu vearbasaheamis. Bihtta lea vuosttažettiin oaivvilduvvon sidjiide geat ovdal leat čoavdán dákkáriid.

Čoavddusevttohus:

Don liikot nohkkat lávus.

Son liiko nohkkat lávus.

Sii liikojit nohkkat lávus.

▶ e)

Čoavddusevttohus:

I denne dalen er det en isbre, og jeg har gått helt fram til breen.

▶ f)

Čoavddusevttohus:

Go galgá dán bihtta čoavdit, de fertejit ohppiin máhtolašvuohta vuđolaš vearbajuhkosiin. Bihtta lea vuosttažettiin oaivvilduvvon sidjiide geat ovdal leat čoavdán dákkáriid. Molssaevttolaččat fertejit oahppit oažžut bagadusa.

Párrastávvalvearba: *dadjat, oaggut, vuolgit*

Párahisstávvalvearba: *illudit, leat*

Kontrákta vearba: *lávvet, liikot*

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- geardduhit vearbajuohkimiid ja álkes vearbasaheami

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- lohkat sámegillii ja jorgalit dárogillii
- geardduhit vearbajuohkimiid
- sirret vearbaid sojahanluohkáide

s. 18-19: 6. Ruossalassánit

Dát bihttá gávno guovtti hámis go b)-bihttá lea váddásat go a)-bihttá. Oahppit geat liikojit dákkáraš bihtáid, ja geat jođánit gerget a)-bihtáin, sáhttet áinnas bargat goappašiid jus háliidit. Buot vástádušat gávnojit *Diibmoplána*:s siidu 11:s

- ULBMIL LEA Ahte OAHPPIT GALGET**
- ipmirdit áiggiid
 - oahppat sániid ja dajaldagaid olgoskuvlla doaimmain
 - lohkat ja dieđuid viežžat tabeallas
 - čállit sániid riehta

 a)
 Čoavddus:

		1	B	O	R	A	D	I	T						
	2	C	E	A	G	G	U	T							
				3	G	U	L	I	I	D					
				4	G	E	A	H	Č	Č	A	T			
			5	S	U	H	K	A	N						
6	I	Đ	I	T	B	I	E	B	M	U					

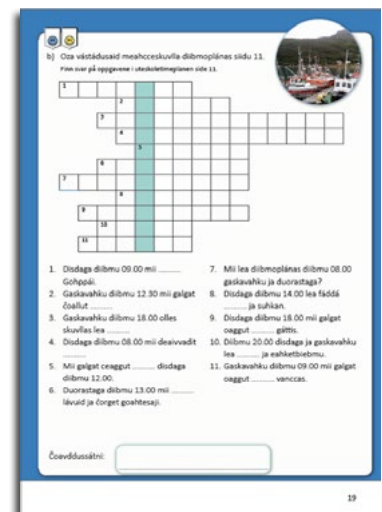
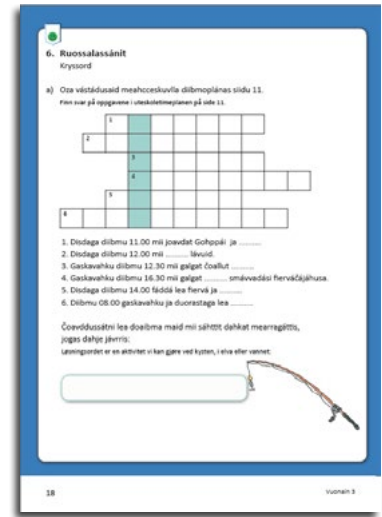
Čuovddasátni: Oaggut

 b)
 Čoavddus:

1	V	U	O	L	G	I	T															
				2	G	U	L	I	I	D												
			3	S	T	O	A	H	K	A	N	B	O	D	D	U						
					4	K	L	Á	S	S	A	L	A	N	J	A	S					
							5	L	Á	V	U	I	D									
						6	N	J	E	A	I	D	I	T								
7	I	Đ	I	T	B	I	E	B	M	U												
							8	F	I	E	R	V	Á									
								9	S	T	Á	V	R	R	Á	I	N					
										10	B	O	D	D	U							
												11	V	Á	Đ	U	I	N				

Čuovddasátni: Guollebivdu

Govva diehtu: Govva bajimuččas siidu 19:s lea smávva fanas-hápmanis Olmmáivákkis.

s. 20-21: 7. Doaimmat vuonas

▶ a)

Oahppit geat leat aktiivvalaččat geavahan giela olgun, dahje bargan vuđolaččat lohkanbihtáiguin ja diibmoplánain, sin mielas leat dát álkes bargobihtát. Sidjiide leat dát geahččaleapmin ahte leat go oahppan dajahusaid.

Oahppit geain ii leat leamaš vejolašvuhta geavahit giela aktiivvalaččat ovdalaččas, dárbbasit eambo áiggi dán bargobihtái. Sidjiide leat dá vuohki oahppat dajahusaid – ja soitet dárbbasit veahkkeneavvuid (sátnegirji dahje sátnelistta girjji loahpas) čoavdit bargobihtá.

Guoigalus: Jus ohppiid mielas šaddá moivvas sárgut sániid gaskka, de sáhttet geavahit loguid čujuhit mat gullet oktii, dahje sáhttet sierra ivnniiguin juohke gullelaš dajahusa merket.

Čoavddus:

lete etter skjell – ohcat skálžžuid
 fiske fra land – oaggut gáttis
 plukke rekved – čoaggit rihkiid
 ro til fiskeplassen – suhkat mađđái
 se på sjøfugler – geahččat mearralottiid
 sette opp lavvo – cegget lávu
 hente vann i elva – viežžat čázi jogas
 slukke bål – jáddadit dola
 ta ned lavvo – njeaidit lávu
 tenne bål – cahkkehit dola

▶ b)

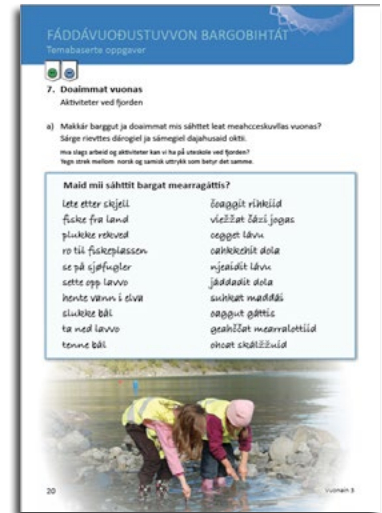
Dát bargobihtá lea vehá váddásat danin go ohppiin ii leat dárogiella veahkkegiellan. Sii fertejit addet sániid vai sáhttet bidjat oktii rivttes vearbba ja substantiivva. Oahppit geat leat oahppan grámatihka ja kasusaid birra, sáhttet jurddašallat makkár kasusas substantiiva lea ja manin.

Čoavddus:

vuoššat guliid
 cahkkehit dola
 cegget lávu
 čoallut guliid
 čorget goahtesaji
 geahččat mearralottiid
 nohkkat lávus
 oaggut stávrráin
 ohcat skálžžuid
 stoahkat fiervvás

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- gávdnat dáro ja sáme dajaldagaid mat mearkašit dan seamma
- oahppat vearbbaid mat čilgejit doaimmaid maid mii sáhttit dahkat olgoskuvllas mearragáttis

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- ovttaštit vearbba ja substantiivva vai čilge man nu doaimma
- oahppat vearbbaid mat čilgejit doaimmaid maid mii sáhttit dahkat olgoskuvllas mearragáttis

s. 22: 8. Čále cealkaga juohke sárgumii

Dán bargobihtás leat illustrašuvnnat maid oahppit soitet dovdat fas jus leat bargan ovdal VVV 1:in ja 2:in. Muhtimat soitet maddái muitit cealkagiid maid čálle illustrašuvnnaide. Sullasaš bargobihtá gávdno boahte siiddus, muhto vehá eanet váddásat.

Vuolemusas siiddus gávdnojit cealkkaálgagat mat sáhttet veahkin sidjiide geat dan dárbbasit, muhto lea dieđusge maddái vejolaš ráhkadit eará cealkkahuksemaid. Sátnelistu siidu 89 lea buorre veahkin.

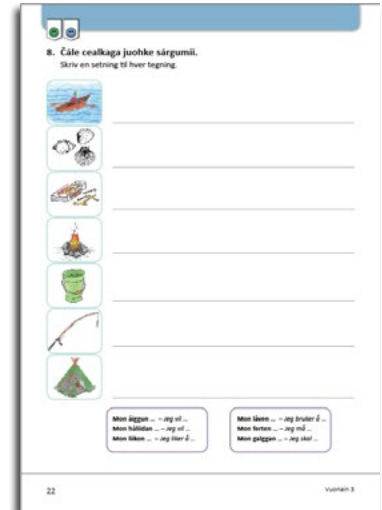
Bargobihtá sáhtta maid geavahit ságastallat veahkkevearba birra ja dán doaimma cealkagiin.

Vástádusevttohusat:

1. Mon liikon suhkat.
2. Mon áiggun ohcat skálžžuid.
3. Mus leat riššat lávkkas.
4. Mon áiggun cahkkehit dola.
5. Mon ferten viežžat čázi jogas.
6. Mon láven oaggut gáttis.
7. Mii galgat lávostallat meahcceskuvllas.

ULBMIL LEA Ahte OAHPPIT GALGET

- čállit earjalis teavsttaid illustrašuvnnaide
- oahppat mo veahkkevearba lea ja mo dat váikkuha eará vearbaide cealkagis

s. 23: 9. Čále cealkaga juohke govvi

Dát leat vehá váddásat bargobihtá go ovddit siiddus, danin go oahppit dás ožžot friijavuoda sihke mii guoská sisdollui ja cealkkaráhkadeapmái. Dás ii gávdno fasihtta, ja oahppit sáhttet miellagovahallat ja ráhkadit cealkagiid govaide. Jus dárbbasit veahki, sáhttet geavahit sátnegirjji dahje sátnelistu girjji loahpas. Váikko eai galgga go njeallje cealkaga čállit, de addá dát lihka buori gova ahte ohppiid čállinmáhttu birra. Bargobihtá sáhtta maid čájehit ahte hálldašit go oahppit sátnelistu vai eai, ja ahte áddejit go ja leat go atnuiváldán grammatihka ja riektá-čállinjuolggadusaid.

Evttohus:

1. Oahppit leat vanccas. Sii áigot suhkat.
2. Govas leat nieiddat. Sis lea borranboddu goahtesajis.
3. Mánát leat fiervvás.
4. Nieida lea vanccas. Sus lea gádjunliiva.

ULBMIL LEA Ahte OAHPPIT GALGET

- čállit earjalis teavsttaid govaide

s. 24: 10. Čále maid don lávet bargat mearragáttis

Dán bargobihtás galget oahppit relateret vearbaid maid leat oahpahan alddes ja maid lávejit bargat. Cealkkaálgagat bajit oasis sáhtta geardduhit. Sii geat dárbbasit veahki, sáhttet geava-hit bihtta 7 ja sátnelista girjji loahas.

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- čállit earjalis cealkagiid iežas vásihusaid vuodul

s. 24: 11. Mat boastuvuođat leat dán cealkagiin?

Dát bihtta ii leat merkejuvvon ruoná modjenjálmmiin, muhto jus oahppit leat bures bargan bihtain 7 ja 8 ovdagihtii, de sáhttet áinnas buohkat geahččalit. Sátnelista siidu 89:s lea buorre veahkin sidjiide geat dan dárbbasit.

Čoavddus:

Eret čollet: Mii lávet **ohcat**/čoaggit skálžžuid fiervvás.

Eret oaggut: Mii lávet **bidjat**/cahkkehit/jáddadit dola.

Eret čorget: Mii lávet **oaggut** stávrráin.

Eret njeaidit: Mii lávet **stoahkat/dolastallat** fiervvás.

Eret cegget: Mii lávet **bassit** márffiid.

Eret bassit: Mii lávet **viežžat/vuoššat** čázi.

Eret bidjat: Mii lávet **geahččat** mearralottiid.

Eret suhkat: Mii lávet **nohkkat** lávus.

Joatkkabarggu evttohus fáttáin **Doaimmat fiervvás/mearragáttis:**

- Barget sátneoahppankoarttaiguin *Doaimmat mearragáttis* ja *Goahtesaji barggut* okto, páras dahje unnit joavkkus. Vuohkečilgehusa gávnna [dáppe](#).
- Bargga bihtta 34 siidu 76:s.
- Speallat bingo *Doaimmat mearragáttis*. Vuohkečilgehusa gávnna [dáppe](#).

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- háleštit sátneluohkáid birra ja diehtit mii vearba lea
- gávdnat vearbba dajaldagas
- lohkat dajaldagaid, ipmirdit sisdoalu ja gávdnat mii lea boastut

10. Čále maid don lávet bargat mearragáttis.
Skriv hva du brukte å gjøre når du er ved kysten.

Mærragáttis minn lávten ...

11. Mat boastuvuođat leat dán cealkagiin?
Hva er det i disse setningene? Sett kryss over ordet som er feil, og skriv et verb som passer bedre på linje ved siden av.

Mi lávet čollet skálžžuid fiervvás. _____

Mi lávet oaggut dola. _____

Mi lávet čorget stávrráin. _____

Mi lávet njeaidit fiervvás. _____

Mi lávet cegget márffiid. _____

Mi lávet bassit čázi. _____

Mi lávet bidjat mearralottiid. _____

Mi lávet suhkat lávus. _____

24 vuonain 3

s. 25-28: 12. Luonddunamahusat

▶ a)
Sáhtta leat vuogas álggahit bargobihtta bajilčállagiin, danin go ollugiid mielas luonddunamahusat lea váttis áddet sihke sáme- ja dárogillii. Maid mearkkaša sátni? Maid jurddašit go oidnet dán? Máhttet go muhtin sániid mat govvejit luonddu?

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- háleštit luonddunamahusaid birra
- oahppat muhtin guovddáš luonddunamahusaid
- dovdat luonddunamahusaid
- čállit sániid riehta

Čoavddus:

VUOTNA – FJORD

GOHPPI – LITEN BUKT

LUOKTA – BUKT

NUORRI – SUND

NJÁRGA – NES

SUOLU – ØY, HOLME

BOAÐÐU – SKJÆR

GÁDDI – STRAND, BREDD

► b)

Dás ferte čatnat oktii rivttes guliid vai šaddá luonddunamahus.

Jus leš váttis: Fuomáš guđe guvlui guolit vudjet ...

Sihkarvuoda dihtii fertet mii deattuhtit ahte dát bihttá ii leat stávvaljuoguin sáhka, go guliid namahusat eai leat juhkkon «riekta» stávvaliid mielde.

Čoavddus:

BOA + ÐÐU = BOAÐÐU

GÁ + DDI = GÁDDI

NUO + RRI = NUORRI

NJÁ + RGA = NJÁRGA

JIEH + KKI = JIEHKKI

GÁI + SI = GÁISI

LUO + KTA = LUOKTA

VUO + TNA = VUOTNA

MUO + TKI = MUOTKI

► c)

Dás sáhttet oahppit sárgut ja ivdnet jus dan háliidit.

► d)

Dán bihtás galgá bustávaid dovdat, ja sehket daid riehta nu ahte šaddá sátni mii čilge luonddu. Muhtimiid mielas sáhttá leat bihttá váttis, muhto sátnelisttain siidu 89:s veahkin, de bohtet eatnašat dan nagodit:

Čoavddus:

KAHOJ

JOHKA

ELV

ARRAME

MEARRA

SJØ

IDDÁG

GÁDDI

STRAND, BREDD, KYST

HIPPGO

GOHPPI

LITEN BUKT

AÐÐUBO

BOAÐÐU

SKJÆR

NIRORU

NUORRI

SUND

12. Luonddunamahusat
Naturbetegnelser

a) Sárgu rivttes dárogil ja sámgil luonddunamahusaid oktii.
Taps ovas meallin naraie og samleie naturbetegnelser som betyr det samme.

Vuotna fjord bukta, vika
Sund liten bukt
Skjær nes
Strand, bredd øy, holme
Njarga suolu boaddu gáddi

b) Mat guliid gullet oktii? Jus don bijat rivttes guliid oktii, de givvovtt luonddunamahusaid. Čáie sámgil muhto báikar sámgil? Jus du sáhtet sammene riktige fisker, fór du naturbetegnelser. Skriv ordene.

boa ga nuo
jse jeh gih
luo vuo muo
tne tsi dsu
dsi mi kta
si sa ski

c) Sárggii "nepe"

Njarga Suolu
Luokta Vuotna

d) Dás leat eamet luonddunamahusat, muhto bustávaid eai leat riehta maoyšlagaide. Čorve bustávaid, ja čáie luonddunamahusaid sámgilii ja dárogilii. Her er noen flere naturbetegnelser, men bokstavene er huller til bokstaver i riktig rekkefølge, og disse naturbetegnelserne på samisk og norsk.

KAHOI _____
ARRAME _____
IDDÁG _____
HIPPGO _____
AÐÐUBO _____
NIRORU _____

▶ e)

Muhtin oahppit liikojit ohcat sániid bustávvaivoivvis, earát fas, erenoamážit sis geain lea lohkan- ja čállinváttisvuodát, sii fas eai liiko. Bihttá dan sivas ii leat merkejuvvon ruoná mojiin.

Dán bihttá oktavuodas heive bures geardduhit sátnelistta geavaheami, ja makkár dieđut doppe gávnojit. Dás deattuhuvvo substantiivva sojaheamis ovttaidlogus ja eanetlogus.

Čoavddus:

B	E	A	T	V	I	E	L	U	Š	Š
O	L	L	S	U	O	L	U	Š	V	U
A	N	N	K	O	Č	Č	O	M	U	O
Đ	Á	R	N	T	I	V	K	V	O	Č
Đ	R	Á	U	N	I	T	T	Á	T	O
U	O	G	O	A	N	R	A	I	N	R
N	J	Á	R	G	A	E	N	N	A	R
N	I	M	R	Ŋ	Ŋ	I	M	Á	R	I
U	O	Š	I	C	I	Ž	Ž	E	R	T
Á	Đ	I	G	Á	D	D	I	H	M	Á

Sojaheapmi:

nes: njárga, njárggat

skjær: boadđu, boadut

bukt/vik: luokta, luovttat

fjord: vuotna, vuonat

strand, kyst: gáddi, gáttit

øy: suolu, sullot

sund: nuorri, nuorit

lavt berg ved sjøen: orrit, orridat

e) Dás leat B Čihkion luonddunamahusa, oza ja Čále rievtes lingsáide. Čále sámiid sáhkke ovttaid- ja mánggáidlohkui. Geavet sátnegriji veahkkien.

Hier er B stjøllet og som beskriver landskapet ved fjorden. Finn ordene og skriv dem på riktige linjer under. Samt ordene både i nominativ entall og flertall. Er du ordlyst til å hjelpe?

B	E	A	T	V	I	E	L	U	Š	Š
O	L	L	S	U	O	L	U	Š	V	U
A	N	N	K	O	Č	Č	O	M	U	O
Đ	Á	R	N	T	I	V	K	V	O	Č
Đ	R	Á	U	N	I	T	T	Á	T	O
U	O	G	O	A	N	R	A	I	N	R
N	J	Á	R	G	A	E	N	N	A	R
N	I	M	R	Ŋ	Ŋ	I	M	Á	R	I
U	O	Š	I	C	I	Ž	Ž	E	R	T
Á	Đ	I	G	Á	D	D	I	H	M	Á

	Nominativ entall:	Nominativ flertall:
nes	njárga _____	njárggat _____
skjær	_____	_____
bukt/vik	_____	_____
fjord	_____	_____
strand/kyst	_____	_____
øy	_____	_____
sund	_____	_____
lavt berg ved sjøen	_____	_____

28 Vuonain 3

s. 29:

13. Jorgal!

Dán bihtás ožžot oahppit ávkki das maid leat oahppan luonddunamahusaid, illatiivva ja lokatiivva vuolde. Lea du duohken, gii leat oahpaheaddji, ja gii dovddat iežat ohppiid dási, man dárkil don galggat leat grammatihka ektui.

Čoavddusevttohus:

▶ a)

Vi leter etter skjell i fjæra.

Jeg vil fiske fra land.

Vi har bål og koser oss på neset.

Leirplassen er i den lille bukta.

>>>

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- jorgalit earnkalis dajaldagaid sámegeilas dárogillii
- dovdat luonddunamahusaid ja lokatiivagehčosa

▶ b)

Mii ijastallat sullos.

Sii oggot nuoris.

Vanca vujii bođđui.

Sii dolastallet orridis.

Evttohus joatkkabargguide fáttáin **Luonddunamahusat:**

- Sii geat dárbašit eanet hárbjaneami luonddunamahusaiguin, sáhttet sátneohppankoarttaiguin bargat *Luonddunamahusat 1* okto, párain dahje smávit joavkkuin. Vuohkečilgehusa gávnnat [dáppe](#).
- Speallet *Fiervábingo*. Vuohkečilgehusa gávnnat [dáppe](#).

s. 30:

Fágateaksta: **Guhkes vuonat** 14. ležat fylkkat guhkimus vuonat

Bihtta 14 introduserejuvvo bajilčállagiin ja dainna smávva fáktateavsttažiin «guhkes vuonat Norggas». Fáktateaksta lohko okto, guovttis ja guovttis dahje oktasaš joavkkus. Don sáhtát áinnas jearrat ohppiin makkár vuonaid sii dovdet, dahje gos leat leamaš.

Teaksta heive maddái bures vuolggasadjin háleštit sátneluohkáid birra, erenoamážit adjektívaid birra, ja veaháš mo daid sojahit. Vuolimuččas siiddus leat mii váldán mielde grádasojaheami *guhki* adjektívva sáni, attribuhttan.:

guhkes vuotna – guhkit vuotna – guhkimus vuotna
en lang fjord – en lengre fjord – den lengste fjorden

Oahpaheaddji sáhtta áinnas gažadit ohppiid. Dás heive geavahit sihke adjektívaid ja rehkenastima.

Ovdamearka:

Mii vuonaid lea Norgga guhkimus vuotna?

Mii vuonaid lea Finnmárku fylkka guhkimus vuotna?

Leago Ofuohtavuotna guhkit go Oslovuotna?

Galle mehtera lea Oslovuotna? Naba miilla?

Galle mehtera lea Porsángguvuotna?

Man guhki livččii Ivguvuotna jus livččii 10 geardde guhkit?

Bihtta sáhtta čovdit okta dahje guovttis ja guovttis, muhto vai nagoda čovdit bihtta, de ferte ohppiin leat kárta, geavat áinnas www.norgeskart.no veahkin. Jus oahppit eai dovdda dán neahttasiiddu ovdežis, de ferte oahpaheaddji čájehit mo ohca ja mo stuoridit kárta. Molssaevttolaččat sáhttet bihtta čovdit listtain, omd.: https://no.wikipedia.org/wiki/Liste_Over_norske_fjorder#Finnmark.

Gávna áinnas áigeovdilis listta ovdagihit, erenoamážit jus leat oahppit geat álkít «láhppojit» internehtas.

>>>

13. Jorgall
Overtett

a) Čáie sámgilli:
Sátni dá sátni:
Mii ohcat skálduđ fievvuv.

Mon áiggun oaggut gáttis:
Mii dolastallet njárggas.
Guahtesadji lea guhpiis.

b) Čáie sámgilli:
Sátni dá sátni:
Vi ovtterattet pá en áy.
De fisker i sundet.
Háiten kjerte pá skjærnet.
De tenner bál pá berget ved spæen.

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- lohkat oanehis fáktateavstta
- oahppat veaháš Sámi geografija
- oahppat muhtin báikenamaid
- geavahit loguid háleštettiin geografijas
- oahppat geavahit digitála kártaid
- háleštit adjektívva birra ja adjektívva grádasojaheami birra

Guhkes vuonat
Lange fjord

- Sognefjorden, 205 km guhki, lea Norgga guhkimus vuotna.
- Porsángguvuotna, 130 km guhki, lea Finnmárku fylkka guhkimus, ja Norgga njeallji guhkimus vuotna.
- Oslofjorden, 100 km, lea Norgga gufái guhkimus vuotna.
- Ivgavuotna, 82 km guhki, Norgga fylkka guhkimus, ja Norgga logit guhkimus vuotna.
- Ofuohtavuotna, 78 km guhki, lea Nordlándda fylkka guhkimus, ja Norgga 11. guhkimus vuotna.

14. ležat fylkka guhkimus vuonat

Čáie ležat fylkka guhkimus vuonaid namaid.
Geavat kártaigu: dahje internetta veahkin.
Sátni nava pá de lengste fjorden i eget fylke. Bruk et eller flere ord om det vil hjelpe.

Namma:	Guhkidat:
1. _____	_____
2. _____	_____
3. _____	_____
4. _____	_____
5. _____	_____

guhkes vuotna en lang fjord guhkit vuotna en lengre fjord guhkimus vuotna den lengste fjorden

Go bihttá lea čovdon, de sáhttet oahppit geavahit vástádusaid ja háleštit daid guhkes vuonaid birra iežaset guovlluin ja gažadit nubbi nuppi. Dás lea lunddolaš hárbhallat eambbo grádasoja-heami *guhkki* sánis, muhto maiddá ortnetloguid:

Ovdamearka:

Mii lea ... fylkka guhkimus vuotna?

Mii lea ... fylkka nuppi guhkimus vuotna?

Mii lea ... fylkka goalmmát guhkimus vuotna?

Mii lea ... fylkka njealját guhkimus vuotna?

Mii lea ... fylkka viđát guhkimus vuotna?

s. 31-32: 15. Vuonat Sámis

Dán bihttái sáhttet oahppit geavahit sátnelistta girjji loahpas, dahje vuohkkaseamos, geavahit digitála kárta: www.norgeskart.no, go dalle ožžot sii visuálalaš gova go vuonat leat nubbi nuppi ektui. Jus oahppit eai dovdda dán siiddu ovddežis, de berre oahpaheaddji mo dás galgá ohcat ja mo stuoridit kárttas. Bihttá sáhttet áinnas guovttis ja guovttis čovdit. Jus oahppit geavahit digitála kárta, de lea ovdamunni dahkat bihttá c) seammás go čovdá bihttá a).

Čovddus:

▶ a)

Lyngen – Ivguvuotna

Tysfjord – Divtasvuotna/Divttasvuotna

Tana fjorden – Deanuvuotna

Porsangerfjorden – Porsáנגguvuotna

Varangerfjorden – Várjavuonna

Laksefjorden – Lágesvuotna

Kvænangen – Návuotna

Lavangsfjorden – Loabákvuotna

Storfjorden – Omasvuotna

Kåfjorden – Gáivuotna

Altafjorden – Álttávuotna

Langfjorden – Lákkovuotna

▶ b)

Dás berrejit vuos oahppit oažžut áiggi fuomášit ahte *vuotna* sáhttá čállot golmma láhkái: **vuotna – vuonna – vuodna**.

Das maŋŋá heive bures váldit oktasaš čoačkáigeasu gos hálešthepet manne ná lea: *Vuonna* lea mearrasámiid variánta vuotna sánis, ja *vuodna* fas lea julevsámegillii.

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- oahppat veaháš Sámi geografiija
- oahppat muhtin vuonaid namaid
- oahppat geavahit digitála kártaid
- smiehtadit maid báikenamat sáhttet mitalit midjiide

15. Vuonat Sámis
Fjorder i Sápmi

a) Dovddago vuonaid namaid sámegeilli? Sárgu rievttes namaid okti.
Lea du lea fjordena hater pól sámege? Sei orok meahne namene sámi hater sámege.

Lyngen	Várjavuonna
Tysfjord	Porsáנגguvuotna
Tana fjorden	Deanuvuotna
Porsangerfjorden	Ivguvuotna
Varangerfjorden	Divtasvuotna/Divttasvuotna

Ánávokko háránggus lea ártege geađge.

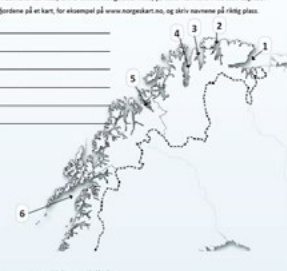
Laksefjord	Álttávuotna
Kvænangen	Omasvuotna
Lavangsfjorden	Lágesvuotna
Storfjord	Lákkovuotna
Kåfjorden	Návuotna
Altafjorden	Gáivuotna
Langfjorden	Loabákvuotna

31

b) Smiehtet ja sággastallet!
Teaš eaver og snakk sámege!

Galle iešgeđetlágan vuogi vuotna-sámi lea álltovvon á-banggehtás?
Manne lea nu, jikkát don?
muor mange ulle sámege skivemáer finer don for ordet fjord i oppgave a)?
meahter er det nå, tror du?

c) Ota vuonaid kárttas, omd www.norgeskart.no, ja ále namaid rievttes sájiide.
Finn fjordene på et kart, for eksempel på www.norgeskart.no, og skriv navnene på riktig plass.

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____
6. _____

d) Leat eamet namaid kárta jus hállidat.
Legg til flere navn hvis du ønsker det.

32 Vuonain 3

Govva diehtu: Govva mii lea siidu 31:s lea váldon Činavuohppis (Trollholmsund) Porsággus. Govva heive bures filosofalaš hálešteapmái fáddán: Maid oidnet oahppit? Dás sáhtta geavahit miellagovahallama. *Vuonain 4:s* deivet oahppit fas dán gova, ja das leat mii váldán mielde boares cukcasa mii dán báikái gullá, muhto don sáhtát áinnas dál juo oanehaččat dán cukcasa mitalit, geahča omd.: <http://www.stabbursnes.no/vandring/trollholmsund/>.

▶ c)

1. Várjavuonna
2. Deanuvuotna
3. Lágesvuotna
4. Porságguvuotna
5. Návuotna
6. Ofuohta

s. 33-34: 16. Suohkannamat

Dán bihtás besset oahppit oahppat muhtun suohkan namaid: a)-bihtás leat váldán mielde namaid Davvi-Romssa suohkaniin ráhkkaneari dihtii ovdal b)-bihtá mas oahppit bidjet vuodđun iežaset suohkana, ja čállet maiddá ránnjásuohkan nama. Eatnašat dárbašit kárta veahkin.

Čoavddus a) ja b):

- 2: *Kvænangen* – *Návuotna*
 6: *Kåfjord* – *Gáivuotna*
 1: *Storjford* – *Omasvuotna*
 3: *Skjervøy* – *Skiervá*
 4: *Lyngen* – *Ivgu*
 5: *Nordreisa* – *Ráisa*

s. 35-38: 17. Báikenamat

Dát bihtá lea báikenamaid birra rittus. a)-bihtás deaivvadit oahppit báikenamaiguin Ivgus. Eatnašat sáhttet čovdot luonddu-namahusaiguin maid namat sisdollet, nu ahte dás besset váldit atnui maid bihtás 12:s hárjehalle, muhto dáppe leat maiddá muhtin «gillarar» gos vástáduš ii leat nu álki, doppe gos galget ráhkadit sullasaš bihtáid nubbi nubbái.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- oahppat muhtin suohkan namaid

16. Suohkannamat
Kommunenavn

a) Diehtágo Davvi-Romssa suohkaniid sámgelnameid?
Sárga sámi ja dárogelnameid okti.
Vet du hva kommunenavn i Nord-Troms heter på samisk? Tegn skriv mellom navnene som heter samisk.

___ Kvænangen	Ivgu
___ Kåfjord	Návuotna
___ Storjford	Ráisa
___ Skjervøy	Gáivuotna
___ Lyngen	Skiervá
___ Nordreisa	Omasvuotna

b) Čále rievttis logu namaide bajabealde.
Skriv rievttis tál til navnene ovenfor.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- dovdat luonddunamahusaid
- dovddiidit muhtin báikenamaiguin Ivguvuonas

▶ a)

Čoavddus:

Ivgobahta – Skibotn
 Spoahkkanjárga – Spåkenes
 Dálusvággi – Olderdalen
 Ruollaluokta – Trollvik
 Nuortanjárga – Nordnes
 Ivgomuotki – Lyngseidet
 Ulisuolu – Uløya
 Dážavággi – Nordmannvik

Boaðđonjárga – Båneset
 Vuošvággi – Furufaten
 Gárgu – Havnnes
 Gohppi – Koppangen
 Vuorri – Årøya
 Falsnjárga – Falsnes

▶ b)

Dás ráhkadit oahppit ieža bihttá ja rivttes vástádusa.

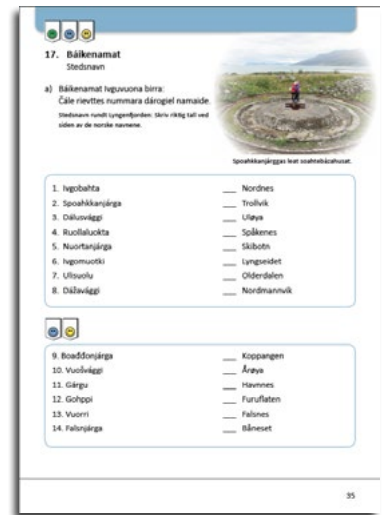
▶ c)

Dás leat váldán miehde báikenamaid miehtá Sámis. Oahppit geat dábálaččat válljejit ruoná moji ja liikojit dákkár bihtáid, sáhttet áinnas geahččalit dan jus háliidit. Kárttain, dahje sátnelisttain girjji loahpas, de ii leat nu váttis. Bihttá lea maiddái oaivvil-duvvon movttiidahttin ráhkadit sullasaš bihtá d):s.

Čoavddus:

A	L	E	A	V	D	N	J	A	B	H	D	B
E	R	B	O	B	J	B	I	G	G	V	U	Á
Á	A	S	C	U	N	J	Á	R	G	A	I	T
R	L	I	M	V	Á	R	J	J	A	T	K	T
D	S	E	V	R	S	S	H	T	T	M	K	Á
N	E	V	T	O	U	C	Á	Č	P	M	Á	R
I	D	J	A	V	U	O	T	N	A	E	Š	B
Ŋ	I	U	Ŧ	U	V	Č	Č	S	I	B	M	A
Š	Š	V	U	O	B	I	L	Á	M	T	U	H
Ŋ	Á	Š	Š	T	V	U	N	L	N	M	O	T
Á	D	E	A	N	U	Š	A	L	D	I	T	A
Š	Č	O	N	A	M	O	B	A	E	P	K	Á
A	S	L	Á	H	P	P	I	N	H	Ŧ	I	Ŋ

Arnøya – Árdni
 Tana bru – Deanušaldi
 Burfjord – Buvrovuotna
 Lakselv – Leavdnja
 Sørøya – Sállan
 Loppa – Láhppi
 Nesseby – Unjárga
 Ifjorden – Idjavuotna
 Seiland – Sievju
 Badderer – Báttárbahta
 Varanger – Várjjat
 Alteidet – Duikkášmuotki

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- oahppat báikenamaid Sámis ja iežas regiuvnnas

▶ d)

Bihttá ii leat merkejuvvon ruoná ja alit mojiin dan sivas go leat veaháš váttis oažžut namaid kubii. Oahppit geat dábálaččat válljejit ruoná dahje alit moji, ja lea miella geahččalit, ožžot dan áinnas dahkat. Fuomáš ahte bihttá gáibida dárkilvuoda ja nana struktuvrra, nu ahte jus šaddá menddo váttis oaččut namaid heivet, de eai dárbbas eambo čállit go 3-4 nama. Lea hui dehálaš ahte oahppit čállet čábbát go ráhkadit bihtáid nubbi nubái, ja erenoamážit dákkár kubii, muđui šaddá váttis gávdnat čovdosa.

s. 39:

18. Vancamátki Sámis

a)-bihtás galget oahppit čađahit jurddašuvvan mátkki ja ráhkadit iežaset mátkkiid. Dás lea vuogas kárta geavahit veahkkin. Makkár kárta geavahuvvo ja das man guhkás áiggot johttit.

b)-bihtás galget oahppit mitalit iežaset mátkki birra, ja dás lea buorre differensieren vejolašvuodát. Muhtin oahppat bohtet dušše namaid lohkat, ja fas earát sáhttet hástaluvvot geavahit illatiivva ja lokatiivva, ja soaitimis mitalit eambo mii mátkkis dáhpáhuvai iešguđet báikkis. Njálmmálaš bihtá sáhtta dahkkot guovttis ja guovttis dahje oktasaš joavkkus.

Bihttá heive bures hárjehallat guldalit ja de geardduhit dat mii mitaluvvui. Go okta oahppi lea mitalan iežas mátkki birra, de sáhtta nubbi fas dán mitalusa geardduhit:

Ovdamearka:

Son lea vuolgán ...

Son lea leamaš ...

Son áigu mannat ... geahččat ...

s. 40:

19. Iskat báikenamaid

Dán bihttái sáhttet oahppit geavahit www.norgeskart.no, dahje tuvrakárta iežaset gielddas veahkkin. Manjá go lista lea čállon, de lea dehálaš geavahit áiggi ja smiehtadit maid leat gávdnan. Ollu sajiin gávdnojit ollu eambo sámi báikenamat go dan maid oahppit dihtet. Lea dájvja fáhkka fuomášupmi ohppiide ahte gullat sáme giella leamaš ovddešáiggiid ealli giella, ja muhtin báikkiin giella mii lea eanemusat geavahuvvon. Jus eai gávdnoš sámi báikenamat sin guovllus, de sáhttibehtet smiehtadit mo nu

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- geavahit kárta veahkkeneavvun go galget mátkki plánet
- oahpásmuvvat muhtin sámi báikenamaiguin olggobealde iežaset regiouvna
- geavahit báikenamaid njálmmálaš kommunikašuvnnas go dáid earáide almmuha
- guldalit dat mii mitaluvvo
- geardduhit mii lea mitaluvvon

18. Vancamátki Sámis
Sámiid i Sápmi

a) Don beasot Bora-Beas ja nu bearráda fírrui guhkes vancamátki Sámis. Di vuolgbehtet selet sáibáikkis, ja don beasot válljejit gosa galgábehtet. Váilje báikkis main fírrabehtet mátkkis. Čáie namaid riehta maayllagaid. Geavot kárta veahkkin jus dan dárftábehtet.

bu lea sámi mátkkiid heit og fírrabáikkis hárje ja en lang sámiid i Sápmi. Eana sámiid ja hárjebehtet die guhke sámiid. Eanet heit eana dáid mátkkis, heit eanet dan er sámiid ja sámiid ja sámiid i Sápmi. Die kan beasot er kart si hárjebehtet die sámiid.

1. Áigge _____ 6. _____
2. _____ 7. _____
3. _____ 8. _____
4. _____ 9. _____
5. _____ 10. _____

b) Báikkarberg: Mitalit iežaset vancamátki birra earáid oahppi: Gos don leat? Mait dahkat? (geastalego?) ja.

Perseggá: Fírrabáikkis er sámiid: heit er die? heit er die? heit er die?

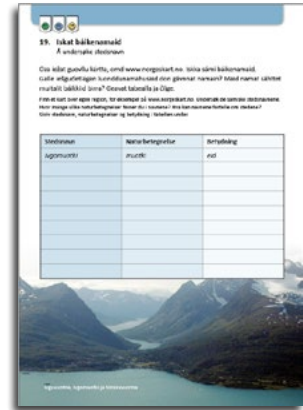
Mii lea sámi báikenamaid leamaš ovddešáiggiid ealli giella, ja muhtin báikkiin giella mii lea eanemusat geavahuvvon.

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- oahppat báikenamaid iežas guovllus
- dovddiidit iežas guovllu geografiijain
- oahppat ahte báikenamma sáhtta ollu mitalit guovllu luonddu birra

Bihttá sáhtttá čovdot okto dahje guovttis ja guovttis, dahje joavkogilvu gos ulbmil lea gávdnat eanemus iešguđet lágan luonddunamahusaid báikenamain. Joavkkut buktet ovdan lohppii maid sii leat gávdnan, ja joavku geas leat eanemus luonddunamahusat, sii vuited.

Jus ležžet ollu sámi báikenamat guovllus gos dii orrubehtet, de sáhtttá rádjjet dušše iežadet suohkanii, ja jus leat unnán, de sáhttibehtet viiddidit guovllu.

s. 41: **20. Gos? Galle báikki don dovddat?**

Oahppit sáhttet áinnas geahčadit govaid, ja geahččat dovdetgo muhtin motiivvaid. Veahkkeruvttá teaksta lea oaivvilduvvon veahkin sidjiide guđet eai dovdda motiivvaid, ja duođaštussan sidjiide gea jáhkket sii dovdet.

Čoavddus:

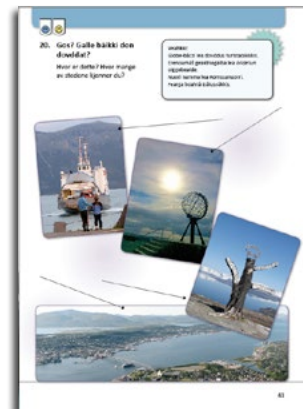
1. *Fearga Stállovárre lea Ivgus.* (Fearga lea gaskal Dálošvákki ja Ivgumuotki.)
2. *Globe-bázzi lea Davvenjárggas/Nordkapp.* (Ollugat soitet dovdat guovllu TV-ráiddu geažil 71°Nord.)
3. *Geaidnogalba lea Nuovasmuotkkis (pá Kvænangsfjellet).*
4. *Nuorri ja šaldi leat Romssas.*

Evttohus joatkkabargguide fáttáin Báikenamat:

Maŋná go lehpēt bargan báikenamaiguin girjjis, de heive bures geavahit breahttaspealu *Vuonas vutnii*. Spealus besset oahppit eambo bargat geografijain ja Sámibáikenamaiguin, ja sii besset hárbhallat lohkat ja njálmálaččat hárbhallat namaid. Spealu sáhtttá maiddá vurket dassái go lehpēt bargan eambo oasseosiiguin *Vuonain 3:s*, erenoamážit guollesorttaiguin.

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- lohkat ja ipmirdit dajaldagaid
- gávdnat teavstta ja gova mat heivejit oktii
- čállit rivttes báikenamaid govaid

s. 42: **Muitalus: Rávga áđđestallá olbmá**

Dát teaksta lea vuosttažiin oaivvilduvvon vásihuslohkan, dát mearkkaša ahte oahpaheaddji lohka muitalusa dahje muitala ohppiide geat guldalit. Sii sáhttet áinnas čuovvut mielde teavsttas. Jus teaksta lea ruovttubargun, de berre dán vuos kuvllas leat geahčadan.

Teaksta heive maiddá bures dramatiseremii, vávváteáhterin dahje ráhkadit sárggusráiddu, ja heive maiddá geavahuvvot álgun stašuvdnaoahpahusas (geahča vuohkečilgehusa [mielddus 1](#)).

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- lohkat dahje guldalit sámi álbmotmuitalusaid
- háleštit sámi muitalanárbevieruid birra
- oassálastit dramatiseremis

s. 43-44: 21. Kulturhistorjá

Bargobihtá sáhtta álggahit dainna ahte oahppit jurddašallet bajilčállaga birra: *Mii lea kulturhistorjá?*

«Bison»-listtus čuovvovaš siidduin soitet gávdnat vástadusevttohusaid, ja ovdamearkkaid mii lea kulturhistorjá.

BISON: Bilder – Innledning/Ingress – Sammen drag – Overskrifter – Nøkkelord.

Sámegielat BISON veršuvnda, maid lea álki muitit, lea **GÁLBI: Govat – Álgu – Loahppa – Bajilčállagat – Imaštallansánit**

Kulturhistorjjá doaba lea rievdan áiggiid mielde. Otná servvodagas lea kulturhistorjá oassin kulturdieđus mii lea olbmo juohkebeaivválaš kultuvrras. Guovddáš fáttát leat:

«folkelege idear og forteljartradisjonar, materielle og sosiale sider ved folkekulturen, samt overgangen til det moderne samfunnet og dei kulturformene som finst der. I dag er byen eit like viktig studieemne som landsbygda. Notida er like sentral som fortida, og budskapen som moderne medium formidlar, er eit like interessant forskingsfelt som budskapen i eldre tradisjonar».

(sitáhta: <http://www.uib.no/fag/kulturvitenskap/24767/kulturvitenskap>)

► a) ja b)

Bargobihtá oktan govaiguin čájeha ovdamearkka man birra kulturhistorjá sáhtta leat. Dát lea vuodđun b)-bargobihtái, gos sáhttibehtet háleštit kulturhistorjjá birra ja kulturhistorjjálaš árvvus báikkiid birra, álgovuoro iežat lagasbirrasis/guovllus.

Čoavddus a):

*boares muorranvaccat – gamle trebåter
fiervábuvrrit – fjærabuer
návsti – naust
jielli – fiskehjell
stáffu – støe
kájja/brugga – kai/brygge*

*čuovgadoardna – fyr
gávpesadji – handelssted
bárrobuodđu – molo
buŋka – bunkers
bivdoneavvut – fiskeredskap
lutnit – lunner*

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- oahppat kulturhistorjjás
- oahppat muhtin sániid mat mitalit kulturhistorjjá birra
- ságastallat iežas guovllu historjjás

FÁDDÁVUODUSTUVVON BARGOBIHTÁ
Temasárne oppgaver

21. Kulturhistorjá
Kulturhistorie

a) Sárgo sáni- ja dárogeláidniid okta. Tega stáht meahket det samleie og merke ordet som hører sammen.

boares muorranvaccat	naust
fiervábuvrrit	fiškehjell
návsti	kai/brygge
jielli	fjærabuer
stáffu	støe
kájja/brugga	gamle trebåter

čuovgadoardna	fiskeredskap
gávpesadji	lunner
bárrobuodđu	bunkers
buŋka	handelssted
bivdoneavvut	molo
lutnit	fyr

43

b) Sárgastallet a)-bargobihtá kulturhistorjásániid sáiddule birra luohtás. Sárggo ☺ sun sániid leat guovddálat iežadet kulturhistorjá ektu. Seaká om kulturhistoriebegreppene i klassen. Tega ☹️ hárj omdene er aktuelle i forhold til egen kulturbegrepp.

c) Váitloga dehtálat sániid iežadet kulturhistorjá ektu? Čáie ja sárggo juođá mii heive!
Mangter det viktigste i forhold til egen kulturhistorie? Skriv dem og tegn noe som passer!

Eksempel: Čuovgadoardna, fyr, buŋka, molo, bunkers, handelssted.

▶ c)

Dás sáhttet oahppit bargat viidásat čoaggit ja čállit eanet sániid mat leat áigequovdilát seammá fáttás. Sátnelisttu siidu 91:s lea buorre veahkkin.

Lea lunddolaš ahte viidásat bargobihtán geavahit čoavdda-sániid maid leat muitalan kulturhistorjjá birra. Čále muhtin cealkkaálgagiid távvalii:

Ovdamearkkat:

*Min suohkanis lea ... ja ... dannego ...
Mon lean oaidnán ... ja ...*

Govva dieđut:

Siidu 43 govva lea váldon fiervávisttiin mat leat E6:s bálddas davábealde Birtavári guovddáža Gáivuonas/Kåfjord. Fiervávisttit leat suodjaluvvon kulturmuittut dan sivas go dát čájehit mearrasámiid huksenvieruid 1800-loguin, ja leat seammás duođaštussan dološ mearrasámiid eallinvuohká. Don gávnnat eambbo dieđuid ja maddái video dás: <http://sjosamene.nordligefolk.no/arkitektur-og-byggetradisjoner/fjaerabuene-i-birtavarre/>

Siidu 44 govva lea Gáŋgaviikkas, Čorgašis. Ovddimuččas oaidnit bázasaid duiska riddu sohtelatnis, kontrástan girku vuostá. Dán báikkis gávdno maddái máilmmi davimus nannán šleađgatoardna ja musea vel.

Jus ehpet leat olgoskuvlla oktavuodas galledan boares návstu, dahje muhtin kulturhistorjjálaš báikki mii muitala mearrakultuvrras, de berrebehtet dan dahkat. Galledit dákkár báikki sáhttá leat ávkkálaš ja movttiidahtti.

Dás lea muhtin evttohusat:

Lundbrygga Vuotnasiiddas, Gamslett guolásteaddji boandadállu Ivgus, Maursund dállu, Skiervás, MS Polarstjerna, Romssas, Finnmárkku riddokultuvrra ja bajáshuksenmusea Moasáhis, Davvisiiddas, Gáŋgaviikkas ja Bearalvákkis.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- smiehtadit iežas guovllu kulturhistorjjás
- geavahit sátnelistta gávdnat áigequovdilis sániid
- muitalit muitalusa mas vuolggasadji lea čoavddasátni

s. 45-46: Fágateaksta: Návsti

Teaksta návsttu birra gávdno guovtti variánttas, okta álkes siidu 45:s ja okta veaháš váddásat siidu 46:s. Jus oahppit leat ovdal fitnan návsttus ja hárjehallan sániid olgobarggus, de sii bohtet dovdat ollu sániid dán teavsttas, ja dát šaddá buorre geardduheapmi. Jus eai leat dan dahkan, de boahtá olusiid mielas teaksta leat váttis gos leat ollu ođđa sánit. Dalle sáhttá leat ovdamunni dán teavstta ovttas lohkat. Vai sániid oahppat, de lea dehálaš bargat bures daid čuovvovaš teavsttaiguin.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- lohkat ja áddet earjalis fágateavstta
- oahppat namahusaid bargobiergasiin ja rusttegiin návsttus ja olggobealde

>>>

Návstu, fanas ja guolásteapmi lea fáddá masa boahhtit ruovttoluotta *Vuonain 4:s*. Dalle deattuhit mii eambo riddo-guolásteddjiid guolástanbiergasiidda, guolástanvugiide ja jahkodagaide.

Ságastehket áinnas govaid birra. Dás sáhttet oahppit gávdnat lasi guoskevaš sániid: *návsti, jolla, geaksu/muorranvanca, jielli* ja *goikeguolli*.

s. 47-51: 22. Stáffus

► a)

Dás galgá čállit rivttes sáni govaide:

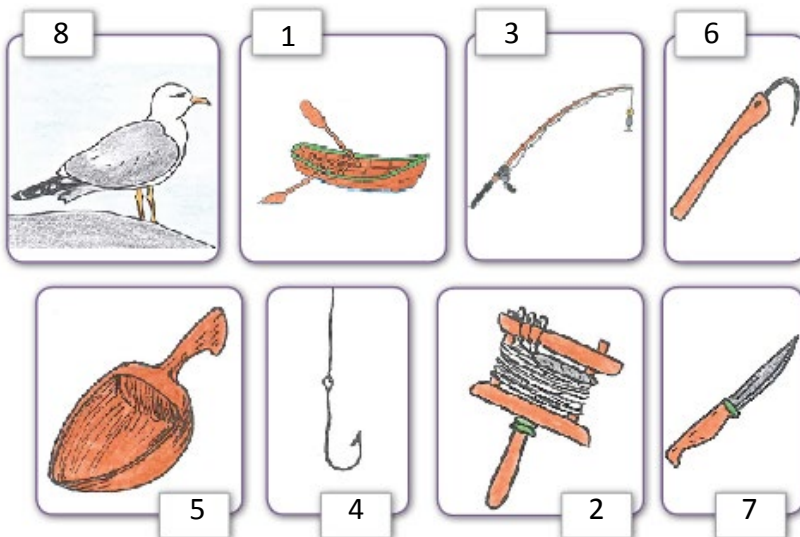
1. *stáffu*
2. *gádjunliiva*
3. *vuogga*
4. *gávvalat*
5. *fierbmi*
6. *giehtaváđđu*
7. *jielli*

► b)

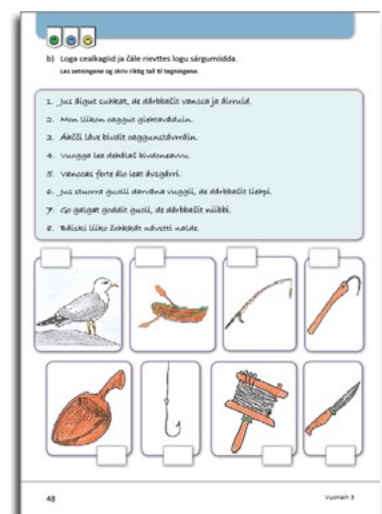
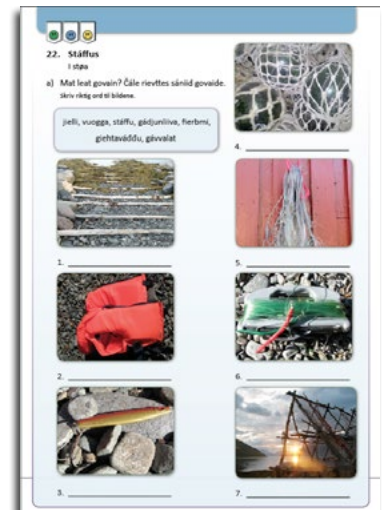
Go dán bihtá galgá riehta čoavdit, fertejit oahppit lohkat sihke cealkagiid, áddet sisdoalu ja buohtastahttit govain siiddus.

Čoavddus:

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- čállit rivttes sániid govaide
- lohkat ja áddet dajaldagaid sisdoalu
- gávdnat teavstta ja gova mat heivejit oktii
- máhttit namuhit guovddáš substantiivvaid stáffu ja vuona oktavuodas

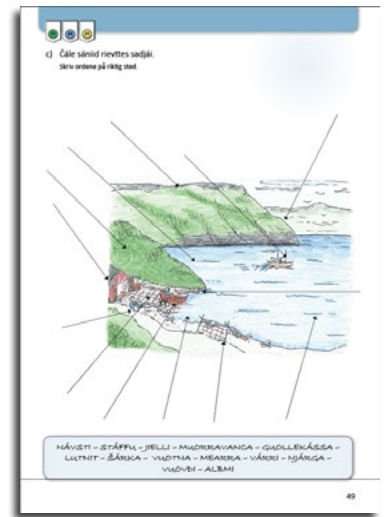
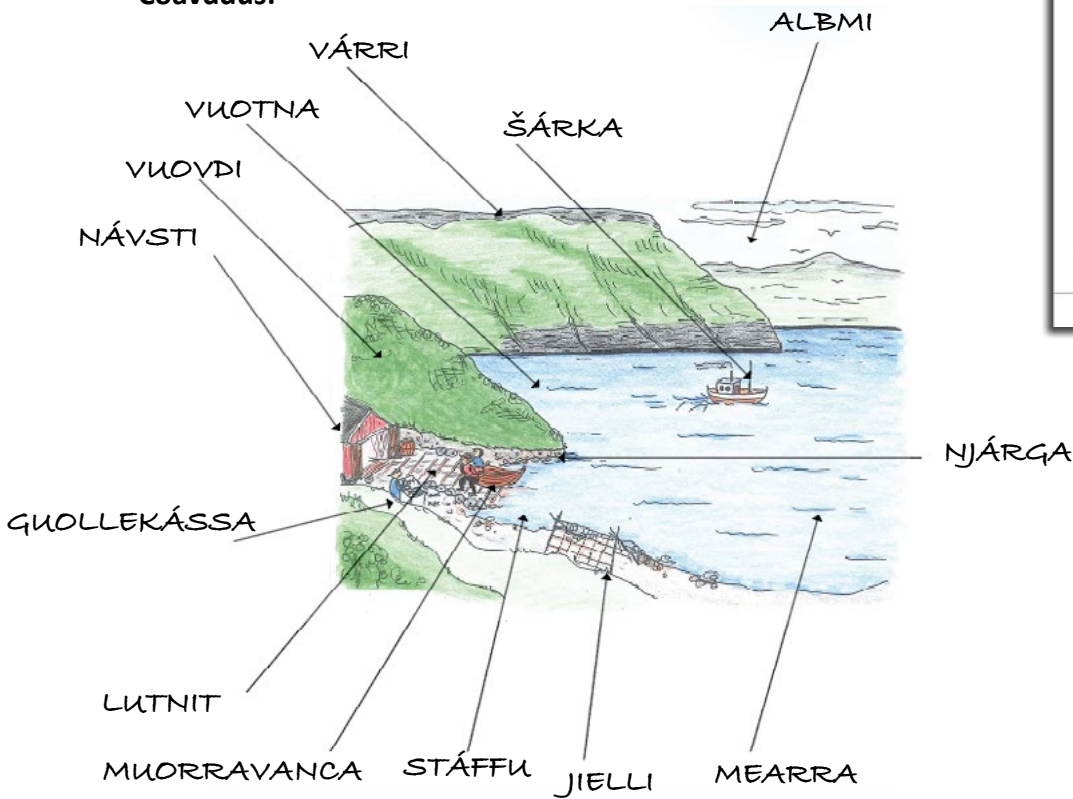

► c)

Dán bihtás bohtet oahppit geavahit sániid maid leat oahppan *Návsti* teavsttas, ja lassin vel luonddunamahusaid.

Čoavddus:

► d)

Dás mii leat ráhkadan hástaleaddji ruossasáni go oahppit fertejit geavahit sániid maid leat oahppan fatnasa, návstu ja biergasiid birra. Lea dehálaš sániid čállit riehta.

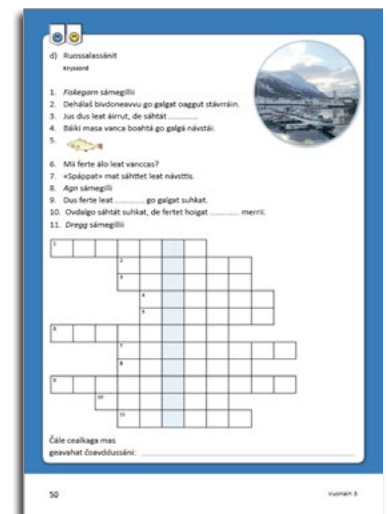
Čoavddus:

1	F	I	E	R	B	M	I														

Čuoavddasátni: Mohtorvanca

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- lohkat ja dulkot dajaldagaid
- jorgalit dárogielas sámegeillii
- čállit sániid riehta

>>>

▶ e)

Dát lea čállinbihtta gos oahppit galget geavahit sániid ja dajaldagaid ovddit siidduin. Oahppit geat dárbašit veahki, čujuhuvvojit tekstii siidu 46:s.

Čoavddusevttohus:

Mis lea rukses návsti fiervvás.

Návstti olggobealde leat stáffu ja jielli.

Návsttis lea boares muorravanca.

Seainnis heaŋgájit gádjunliivvat ja bivdoávdnasat.

Vanccas leat áirrut, liehppi, ávsgárri, niibi ja giehtaváđđu.

Evttohus joatkkabargguide fáttáin Stáffu:

- Bargga sátnoahppankoarttaiguin Návsttis okto, guovttis ja guovttis dahje smávva joavkkuin. Vuohkečilgehusa gávdno [dáppe](#).
- Speala Návstelabyrinth. Vuohkečilgehusa gávdno [dáppe](#).

s. 52-53: Lávlagat: Guollevávlla, Golmma guoláža lávlla

Guollevávlla lea hui vuogas álgga mearraguole fáddái dan sivas go ollu oahppit dihtet eanaš dáid guliid namahusaid, erenoamážit jus sii leat bargan *Vuonain 2:in* ovdal.

Golmma guoláža lávlla gávdno CD:s *Suga, suga*.

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- dovddiidit muhtin sámi lávlagiiguin
- guldalit ja oassálastit lávlagiin
- geardduhit ja/dahje oahppat mearraguliid namahusaid

s. 54-57: 23. Mearraguolit

▶ a)

Sátnegirjehárhellan: Geavat sátnelistta girjji loahpas, dábálaš sátnegirjji, dahje digitála sátnelistta. Dás leat sihkkarit muhtimat geat dárbašit geardduhit makkár dieđut gávdnojit dáppe. Oahppit ieža mearridit makkár guollái háliidit čállit nama.

▶ b)

Oahppit sáhttet ieža mearridit makkár guliid háliidit sárgut ja čállit nama.

▶ c)

Čoavddus:

DORSKI

SÁIDI

STÁINNIR

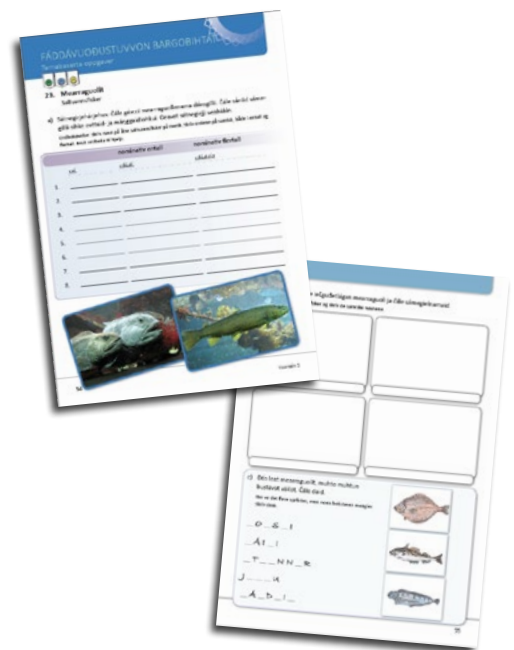
JUKSU

BÁLDDIS

Oahppit sáhttet áinnas maiddá sárgut sárgá tevnnegiin rivttes namaide.

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- máhttit ohcat sátnelisttas
- máhttit/geardduhit mat leat eanetloguid dovdomearkkat
- oahppat mearraguliid namaid
- oahppat sániid riehta čállit
- sárgut muhtin guliid

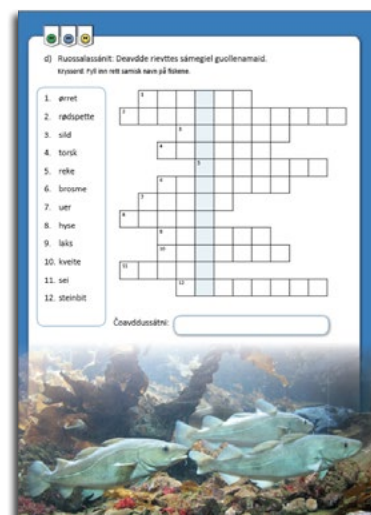

>>>

d)

Ruossalassániin ferte máhttit riehta čállit, muđui ii šatta rivttes čovddasátni. Dás fertet fuomášuhttit ahte sátni *reke* čállo guovtti láhkái: *Norsk-Samisk ordbok* čuožžu *reahka*, muhto min sátnelisttas girjjis mañimuččas leat mii válljen *reahkká* vai eat seagut reagain. Čállinvuohki *reahkká* gávnnaimet mii muhtin plakáhtas Sámedikkis. Mii leat maid geavahan *reahkká* plánššain ja eanaš bihtáin, earretgo bihtá nr. 5 dás ruossalassánis go mii leamaš inkonsekvanta. Dás leat dušše 6 ruvttu ja dalle ii heive geavahit *reahkká*, muhto *reahka*. Jus háliidehpet geavahit seamma čállinvuogi miehtá, de sáhttibehtet bivdit ohppiid sárgut lassu ruvttu nr. 5:i.

Čovddus:

		¹ D	Á	P	M	O	T							
² N	Á	S	T	E	F	I	N	D	D	A	R			
			³ S	A	L	L	I	T						
		⁴ D	O	R	S	K	I							
				⁵ R	E	A	H	K	K	Á				
			⁶ L	O	A	H	K	K	A					
		⁷ H	Á	V	G	A								
⁸ J	U	K	S	U										
			⁹ L	U	O	S	S	A						
			¹⁰ B	Á	L	D	D	I	S					
¹¹ S	Á	I	D	I										
			¹² S	T	Á	I	N	N	I	R				

Čovddasátni: Mearraguolit

e)

Čovddus:

		Duohta	Gielis
1.	Sáidi lea ránis.	X	
2.	Dorski lea ruoksat.		X
3.	Hávga lea ruškat.		X
4.	Reahkká lea unnit go sallit.	X	
5.	Sáidi lea unnit go reahkká.		X
6.	Stáidnárís leat bastilis bánit.	X	
7.	Dorski lea stuorát go bálddis.		X
8.	Nástefinddar lea botnit.	X	
9.	Stáidnárís lea skávžá.		X
10.	Luossa liiko sihke sálte- ja saívačáhcái.	X	

Fuomáš! Oahppogirjái lea šaddán čállinmeattáhus. Dajaldagas nr. 6 váilu sáhcá badjel a sánis *bánit*.

ULBMIL LEA AHTÉ OAHPPIT GALGET

- lohkat ja ipmirdit dajaldagaid ja árvvoštallat leago sisdoallu duohta vai gielis

► f)

Cealkagat mat leat duođat:

Sáidi lea ránis.

Reahkká lea unnit go sallit.

Stáidnárís leat bastilis bánít.

Nástefinddar lea botnit.

Luossa liiko sihke sálte- ja sáivačáhcaí.

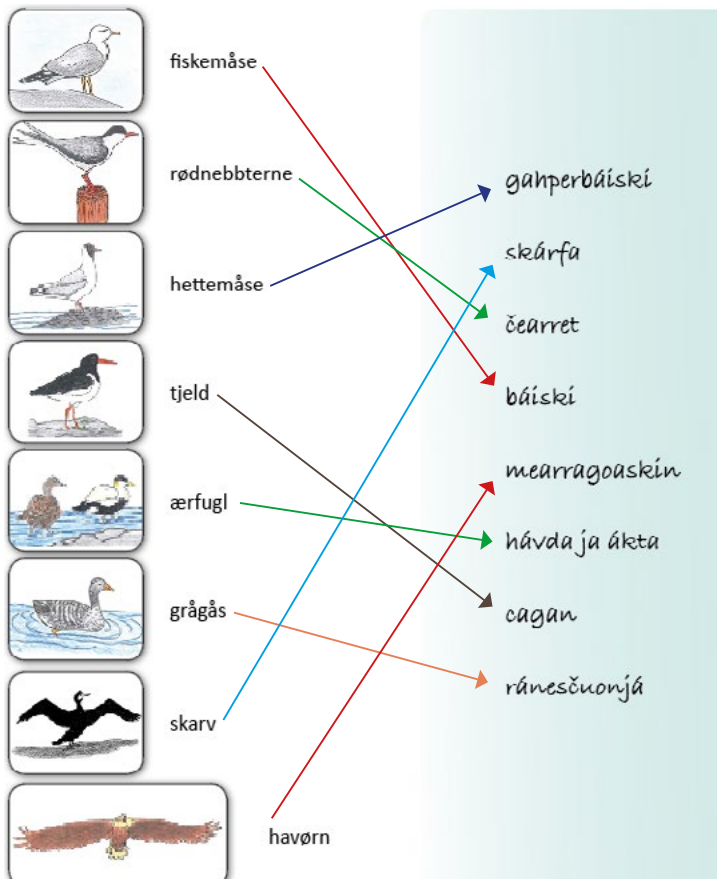
s. 58-60: **24. Mearralottit**

► a)

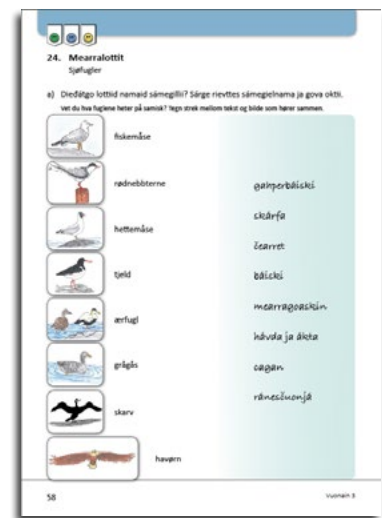
Dás leat mii váldán mielde dárogielnamahusaid maid, mii leat vásihan ahte ollu oahppit eai máhte go muhtin mearraloddenamahusaid. Jus dis leamašan loddefáddá olgoskuvllas, de šaddá dát álkes bihttá, muhto jus ii leamašan, de sáhttet oahppit geavahit loddeplánšša veahkkín.

Čoavddus:

ULBMIL LEA Ahte OAHPPIT GALGET

- oahppat muhtin loddenamahusaid rittus
- oahppat čállit sániid riekta ovttaidlogus ja mánggaidlogus

► b)

Čoavddus:

E	R	I	T	T	S	U	O	F	R
E	A	V	Š	Š	K	N	N	Á	T
U	O	C	P	B	Á	I	S	K	I
S	I	A	I	I	V	O	F	T	I
K	Đ	G	E	A	L	Đ	Đ	A	T
Á	V	A	V	V	I	Ŋ	Ŋ	I	L
R	E	N	R	R	I	O	P	Ž	Ž
F	A	Č	E	A	R	R	E	T	Á
A	B	N	N	O	Ž	Ž	Á	Č	Č
Č	I	G	U	T	S	Š	I	N	A

stormåse/gråmåse: skávli, skávllit
 fiskemåse: báiski, báiskkit
 skarv: skárfa, skárffat
 terne: čearret, čearrehat
 ærfughann: ákta, ávttat
 tjeld: cagan, caganat

► c)

Čoavddusevttohus:

Terne og tjeld er trekkfugler.
 Stokkanda liker både sjøen og ferskvann.
 Tjelden har oransje føtter og nebb.
 Havørna er vår største rovfugl.

► d)

Čoavddusevttohus:

Mearragoaskin lea stuorrá gazzaloddi.
 Skávli lea dálveloddi, muhto báiski lea bárbmoloddi.
 Ákta lea varis, muhto hávda lea njiŋnelas.
 Čearret girdá gitta Lulli-Afrihkká ja Antarktís čakčat.

b) Dás leat guhitta čihkkan mearralotti, oza ja čále rievdies linnjaid. Čále sámiid ovttaid- ja máiggaidlohkku. Geavrat sámegeirji veahkkán.

Mer er seks ulike løfugler. Finn fuglene og skriv dem på riktige linjer under. Stør ordene skaleres ut og farges. Bruk ordetika til hjelp.

E	R	I	T	T	S	U	O	F	R
E	A	V	Š	Š	K	N	N	Á	T
U	O	C	P	B	Á	I	S	K	I
S	I	A	I	I	V	O	F	T	I
K	Đ	G	E	A	L	Đ	Đ	A	T
Á	V	A	V	V	I	Ŋ	Ŋ	I	L
R	E	N	R	R	I	O	P	Ž	Ž
F	A	Č	E	A	R	R	E	T	Á
A	B	N	N	O	Ž	Ž	Á	Č	Č
Č	I	G	U	T	S	Š	I	N	A

Nominativ entall: _____ Nominativ flertall: _____

stormåse/gråmåse: _____
 fiskemåse: _____
 skarv: _____
 terne: _____
 ærfugl (hannfugl): _____
 tjeld: _____

59

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- jorgalit sámegeielas dárogillii, ja dárogielas sámegeilli

c) Čále dárogilli: _____
 sámiid noma: _____

Čearret ja cagan leat bárbmoloddi.

Stuorrauoasat liiko sihke meris ja jærriide.

Caganis leat oránja juolggi ja njunt.

Mearragoaskin lea min stuorimus gazzaloddi.

SÁMIT
 bárbmoloddi, bárbmoloddi – rievtt-
 fuge
 dálveloddi, dálveloddi – rovfuge
 gazzaloddi, gazzaloddi – rievtt-
 fuge
 ákta – rievtt-
 fuge
 hávda – hantje
 njiŋnelas – hantje

d) Čále sámegeilli: _____
 sámiid noma: _____

Havørna er en stor rovfugl.

Stormåse er stordfugl, men fiskemåse er trekkfugl.

Ákta er en hannfugl, men hávda er en hannfugl.

Rádnjebbeterna flyr heit til Sør-Afrika og Antarktís om høsten.

60 Vuonain 3

s. 61: 25. Galle?

Dás ávžžuhit mii ahte oahppit álggos barget okto, ja de manjá geahčadit ovttas vai besset buohtastahttit ja iskat leat go gávdnan seamma čovdosiid

Čoavddus:

1. Govas leat guokte cagana.
2. Govas lea dušše okta skárfa.
3. Govas leat njeallje čearreha.
4. Govas leat guoktenuppelohkái lotti.
5. Govas leat golbma dorski.
6. Govas leat njeallje sáiddi.
7. Govas leat vihtta hávgga.
8. Govas leat 12 sallida.
9. Govas leat $3+4+5+12= 24$ guoli
10. Govas leat $36 \times 2 = 72$ čalmmi.

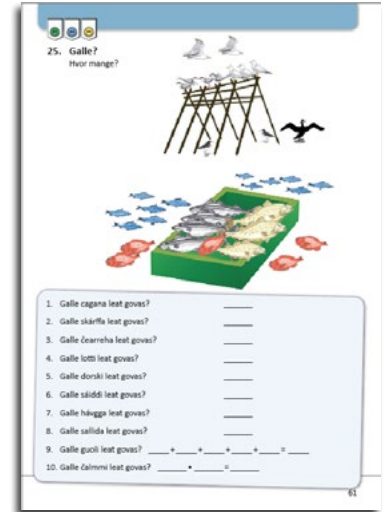
Oahpaheaddji sáhtta loahpas geavahit illustrašuvnnaid ja ohppiid vástádusaid vai besset eambo hárjehallat loguid njálmálaččat, ja áinnas stuorra loguid.

Evttohusat gažaldagaide:

- Galle juolggi leat govassat? ($2 \times 12 = 24$)
- Galle lotti váilot jus govassat galggaše leat 100 lotti? (88)
- Galle guoli váilot jus govassat galggaše leat 100 guoli? (76)
- Galle guoli váilot jus govassat galggaše leat 1000 guoli?
($1000 - 24 = 976$)
- Galle sáiddi livčče leamaš govassat jus livčče logi geardde eanet?
($4 \times 10 = 40$)
- Galle sallida livčče leamaš govassat jus livčče čuođi geardde eanet?
($12 \times 100 = 1200$)
- Galle kilo dorski leat guollekássas jus juohke dorski deaddá 5 kg? (15 kg)
- Galle kilo sáiddi leat guollekássas jus juohke sáiddi deaddá 4 kg? (16 kg)
- Galle kilo guolli leat oktiibuot guollekássas jus hávga deaddá okta kilo? (32 kg)
- Ollugo fertet máksit jus áiggut oastit olles guollekássas, ja bivdi gáibida 30 kr kilos? ($32 \times 30 = 960$ kr)
- Ollugo fertet máksit jus áiggut oastit stuorimus dorski mii deaddá 6 kg, ja guollebivdi áigu 40 kruvno kilos? ($6 \times 40 = 240$ kr)

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- oahppat jearransáni *galle*
- dovdat lottiid ja guliid nama-husaid, ja geavahit daid saggastallamis
- geavahit loguid njálmálaš gulahallamis

s. 62: 26. Skálžžut

Jus dis leamašan skálžu fáddán ovddežis, dahje leppet čoaggán skálžžuid olgokuvillas, de šaddá dát álkes bihttán. Seamma gusto maiddái sidjiide geat leat bargan *VVV:in* ovddežis. Bihttá lea liikká buorre repetišuvdnan sidjiide geat dan dárbbasit, ja boahdá addit ohppiide geat máhttet sániid, dovddu ahte sii nagodit.

Dás fertet mii lasihit ahte skálžonamahusat leat buktán midjiide veaháš oaivebákčasa. Sivvan dasa lea ahte ollu namahusat eai gávdno sátnegirjjiin, ja muhtumat geavahit nama nominatiivvas ja earát fas genitiivvas. Ja eai oro leamen konsekveanta (geahča omd. dás: <http://meron.no/nb/ordbank/samiske-ord-pa-sjo-en/7965-skalzu>). Dán bihtás leat mii válljen geavahit buot nama-husaid genitiivvas.

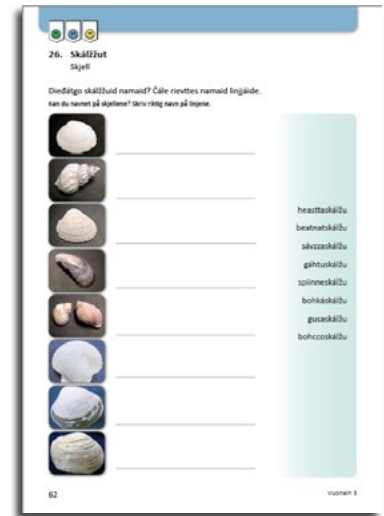
Ohppiide lea deháleamos dovdat elliidnamahusaid, ja čatnat dáid skálžu hámiide. Min mielas ii leat nu dehálaš árvvoštallat čállinvuohkáii, muhto guhte leat oahpaheaddji fertet diehtit olbmot geavahit iešguđet hámiid.

Čoavddus:

sávzzaskálžu
beatnatskálžu
bohccoskálžu
bohkáskálžu
gáhtuskálžu
heasttaskálžu
gusaskálžu
spiinneskálžu

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- geardduhit/oahppat muhtin skálžonamahusaid

s. 63: 27. Debbuid ja dáraid gaskkas

Dá lea maid bihttá mii lea álki jus leppet fiervvás fitnat ovddežis ja geahčadan mii doppe gávdno. Jus ehpet leat ovdal dáid sániiguin bargan, de sáhttá leat váttis. Sátnelista siidu 92:s ja fiervváplánša leat buorit veahkkeneavvut sidjiide geat dárbbasit.

Čoavddus:

gazzareabbá – strandkrabbe
gáranasruitu – kråkebolle
fiervámáđut – fjæramark
nástereabbá – sjøstjerne
stákkoš – tangsprell
skálžžut – skjell
širrát – tanglopper

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- oahppat smávvaelliid nama-husaid fiervvás

s. 64-65: 28. Ruossalassániit: Fiervvás

Dán bihtás leat guokte ruossalassáni seamma fáttáin: Vuosttas lea smávis ja álki, nubbi fas stuorat ja veaháš váddásat. Oahppit geat liikojit ruossalassániide, sáhttet áinnas geahččalit goappašiid.

▶ a)

Čoavddus:

	1	S	K	Á	V	L	I				
2	N	Á	V	S	T	I					
3	Š	I	R	R	Á	T					
	4	D	E	B	B	O	T				
	5	D	O	R	S	K	I				
6	G	I	E	H	T	A	V	Á	Đ	Đ	U
7	S	T	Á	F	F	U					

Čuovddasátni: Sáiddit

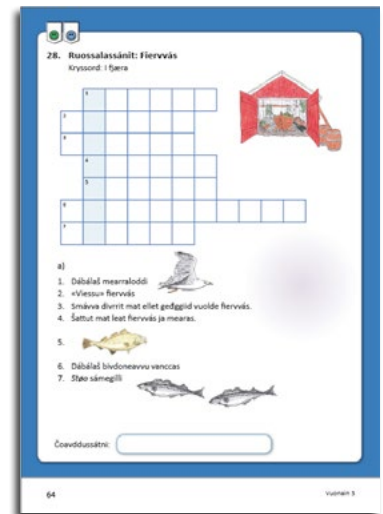
▶ b)

Nummar 3:s ja 4:s leat mii duostan váldit mielde namahusaid guovtti skálžžus, vaikke leat hástalusat čállinvugiin (geahča čilgehusa bihttái 26). Mii eat leamaš konsekvanta bihttá 26 ektui ja sátnelistta ektui girjji loahpas, danne go mii leat geavahan elliidnamahusaid nominatiivvas.

Manjá leat fuomášan ahte dát soaitimis ii lean nu buorre go dát sáhttá leat moivvas ohppiid ektui. Olusat fertejit dan sivas dárbbášit veahki dáid sániiguin. Buorre cavgileapmi sáhttá leat ahte geahččat gova bajimuččas olgeš bealde siiddus. Doppe lea *gazzareabbá* ja dat lea maiddá čoavddus bihtás. Jus ohppiid ožžot dien guokte z:a čoavddus ráidui, de šaddá álkit oažžut sadjái *sávzaskálžu* ja *boazoskálžu*. Ohppiidgirjjiin lea dađi bahát jávkan okta rukto loahpas sánis nr. 4:s. Siđa sin lasihit ovttá ruvtto nu ahte šaddet 11 ruvtto.

ULBMIL LEA Ahte OAHPPIT GALGET

- lohkat ja dulkot dajaldagaid fiervvá elliid birra
- čállit sániid riektá

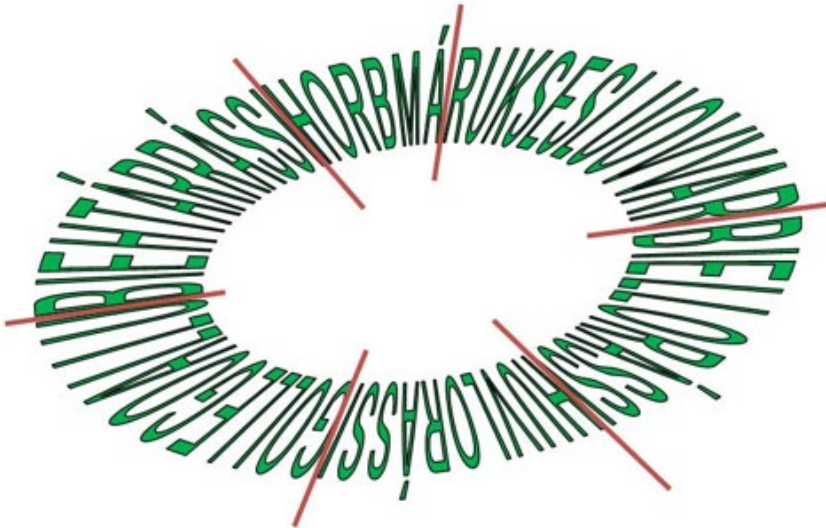

► b)
Dás besset oahppit ieža mearridit makkár liðiid sii áigot čoaggit, sárgut ja čállit nama.

► c)
Dát soaitá leat hástalus ollusiidda. Dás fertejit oahppit dovdat namaid vai bihttá nagodit čoavdit.

Čoavddus:

Rieggás gávdnojit: *horbmá, ruksesluovvar, biellorássi, huvlorássi, gollegoallu ja bihttárrássi.*

► d)
Bihttárrássi sáhttá leat sihke vielgat ja rosá, ja sáhttá dan sivas biddjot sihke vilges ja rosá ruvdnolastii.

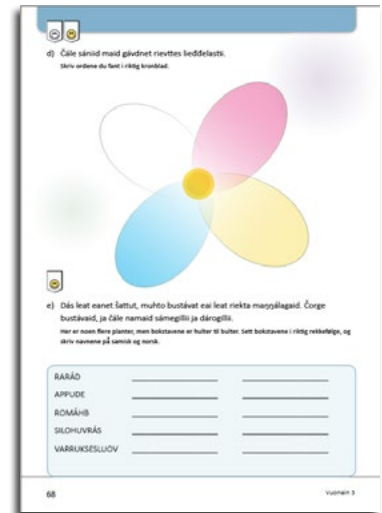
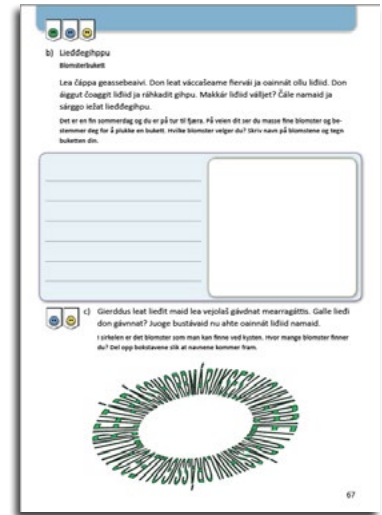
Čoavddus:

Bihttárrássi sáhttá leat sihke vielgat ja rosá, ja sáhttá dan sivas biddjot sihke vilges ja rosá ruvdnolastii.

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- lohkat sátneráiddu ja dovdat lieđdenama
- čállit lieđdenamaid ja diehtit makkár ivnnit leat ruvdnolasttain

▶ e)

Dás galgá dovdat bustávaid, sehkke daid riehta nu ahte lieđe-namat bohtet oidnosii.

Čoavddus:

RARÁD	DÁRRA	TARE
APPUDE	DEAPPU	TANG
ROMÁHB	HORBMA	GEITRAMS
SILOHUVRÁS	HUVLORÁSSI	LØVETANN
VARRUKSESLUOV	RUKSESLUOVVAR	RØDKLØVER

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- dovdat liđiid namaid ja čállit daid riehta

s. 69-70: **30. Biebmo- ja dálkkašattut**

Dán bihtás besset oahppit dovddiidit muhtun árbevirolaš borramuš- ja dálkkašássiin.

▶ a)

Mángasa mielas várra orru dát bihtá ollu váddáset go dan maid duođaid lea. Oahppit eai dárbbáš áddet buot dan sámegiel-teavstta gávdnat makkár teaksta gullá makkár govvi, állejuvvo/buoiddes sáni lea doarvá. Muhtun ohppiid berre liikká hástalit lohkat dan sámegielteavstta, vai fuomášit ahte sii áddejit veahá sisdoalus vaikko vel eai áddege buot sániid. Dat lea mávssolaš vásáhus mii maddái guoská eará teavsttaid ektui.

▶ b)

Mii leat välljen mielde váldit dárogielteavstta dainna jurdagiin ahte buot oahppit, beroškeahhtá giellamáhtus, galget beassat veahá oahppat luonddu riggodagaid birra.

▶ c)

Čoavddusevttohus:

Horpmás lea ollu C-vitamiidna.

Mii sáhttit ráhkadit sávta horbmáliđiin.

Mii sáhttit ráhkadit deaja horbmálasttain.

Mii sáhttit báistit easkkášaddan horbmánađaid.

Ruksesluovvar lea buorre gosahakkii.

Biehtárrássi lea buorre nurvui ja influensii.

Mii sáhttit ráhkadit saláhta easkkáráhpasan lasttain.

Govva diehtu:

Govat vuolimučas siiddus čájehit horpmáid giettis, áiddo čoggon horpmáliedít ja loahpas horpmásáhppi – buorre ja beaktis sáphi mii heive buot borramiidda.

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- oahppat veaháš muhtin borramuš- ja dálkkašássiid birra rittus
- gávdnat teavstta ja gova mat heivejit oktii
- gávdnat ja buohtastahttit dáro- ja sámegielteavstta mat mearkašit dan seamma

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- geavahit teavstta veahkkín go galgá jorgalit dárogielas sámegillii

Evttohus viidáset bargui fáttáin Šattut:

- Bargga sátnoahpahuskoarttaiguin Šattut mearragáttis okto, páras dahje smávit joavkkus. Vuohkečilgehusa gávnnat [dáppe](#).
- Jus horbmá lea lieđis: Čoakke horpmáliđiid ja ráhkát horpmásáhppi. Bagadusa gávnnat dás: <http://naturensa-ver.blogspot.no/2015/08/geitramssaft.html>. Dát lea issoras stuorra bagadus mii addá ollu sáhppi. Soaitá leat jierpmálaš beallidit ovdal go álgibehtet vuosttas geardde. Dá leat molssaektosaš bagadus unnit poršuvdnii: <http://kirstenwin-ge.no/2013/07/07/ukas-opskrift-sprudlende-geitramssaft/>.
- Loga oasi girjjis *Jáhki Sámis* (Murud, Marit Mikkelsdatter Eira: *Jáhki Sámis*. ČálliidLágádus 2012).

s. 71: 31. Lohkat, ságastallat ja mitalit

Álggahanteaksta siiddu álggus lea guovtti veršuvnnas. Teaksta čoahkkáigeassá loahppabargooasi skuvllas, ja lea álggaheapmin čállinbargobihtái mii lea muhtin dáid loahppa bargobihtáin *Vuonain 3:s*.

Bargobihtá 31 lea oaivilduvvon ahte oahpaheaddji stivre ja mainna oahppit barget ovttas.

► a)

Dás čujuhat ohppiid čuovvovaš lohkan-teavsttaide, ja oahppit áinnas ovttas oahpaheaddjin válljejit makkár teavsttain háliidit bargat viidáset:

Meahcceskuvla Gohpis

Meahcceskuvla mearragáttis

Fiskes modjenjálbmi teaksta ii leat nu váttis go orru leamen, go dás leat mánga sáni ja dajaldaga maiguin oahppit ovdal leat bargan *Vuonain 3:s*.

► b)

Dát bargobihtá heive bures manjá go oahppit leat bargan lohkanbihtáin – ja áinnas ahte lea leamaš ruovttu lohkan bihtán. Hállanbulljarasain lea cealkkaálgagat mat leat ávkkálaččat álggaheapmái.

► c)

Ulbmil dáinna bargobihtáin lea ahte oahppit galget hárbjehallat čatnasit dan maid leat lohkan vásihusaset. Dáinna lágiin addá teaksta reaiddu (sániid ja dadjanvugiid) ságastallat iežaset vásihusaid birra. Seammás addá ságastallan miela čállit iežaset meahcceskuvlla birra (geahča maiddá bargobihtá 32, siidu 75:s).

ULBMIL LEA Ahte OAHPPIT GALGET

- lohkat ja ipmirdit sisdoalu muhtin teavsttas
- ođđasit mitalit maid sii lea lohkan
- geavahit teastta vuolggasadjin háleštit iežaset vásihusaid birra
- oažžut movtta čállit iežaset teavsttaid

LOHKANTEAKSTA JA ČÄLLINBARGU
Lesatekst med skriveoppgaver

Meahcceskuvla lea lohkan. Skuvllas oahppit leat bargan bargobihtáid, speallan spealluid, lávlon ja ságastallan meahcceskuvlla birra. Lohkaš sá leat čállin teavsttaid meahcceskuvlla birra.

Meahcceskuvla lea lohkan, ja Olttmáivákká skuvlla oahppit leat bargan viidáseappot meahcceskuvlláftáiguin skuvllas. Sámegeđdimmuin sii leat bargan bargobihtáid, speallan spealluid, lávlon ja ságastallan meahcceskuvlla birra. Lohkaš sá leat čállin teavsttaid. Dál don beasat lohkat guokte teavtta maid si leat čállin meahcceskuvlla birra.

31. Lohkat, ságastallat ja mitalit
Les-, samtale og fortelle

a) Oiktobargu: Vállje teavtta s. 72-74. Loga teavtta dákkáit. Individuelt arbeid: veig en av tekstene s. 72-74 og les den grundig.

b) Bárrabargu: Ságastalli teavtta birra. Maid doat leahppi lohkan?
Pararbeid: snak om teksten, hva har dere lest?

Mon lohken ahte ... eg nare at ... Teaksta muitala ... teksten forteller ... Teavtta lea ... birra, teksten handler om ...

c) Joavkobargu: Muital maid di lohket bargan iežadet meahcceskuvllas/
fiddábeavvid. Lehpetteg di bargan maidge duon sullasačča go Olttmáivákká skuvlla oahppit?
i gruppen: Fortell og eggesummer hva dere har gjort på utvalgte/ i oppgaver av temadagene. Hva dere gjort rose av det samme som elevene på temadagene skole?

71

s. 72-73: Govvareportáša: *Meahcceskuvla Gohpis*

Dát lea álkes teaksta maid juohkehaš berre máhttit lohkat, almmá veahki haga. Govvareportáša šánjeris lea bajilčála, ingreassa, govat ja govvateavsttat. Šánjera ulbmil lea muitalit doaimmaid ja vásihusaid, ja áinnas addit lohkkái dán dovddu ahte ieš lea leamaš doppe. Oahppit sáhttet bargat teavsttain skuvllas, ja áinnas oahpahallat eambo lohkat ruovttus.

Mii evttohat dán teavstta minsttarin iežaset reportášii. Oahppit sáhttet čállit joavkkus gos muhtimiin leat ovddasvástádus mearriduvvon fáddái. Oahppi sáhtta maid okto bargat, dahje jovkkožiin.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- hárjehallat lohkanattáldagaid ja lohkanipmárdusa
- oahpásmuvvat máliin govva-reportáša
- oaidnit ovdamearkkaid mo earjalis fágateaksta sáhtta vuodđuduvvot iežaset vásáhusaide ja hárjáneapmái
- oažžut inspirašuvnna ja «minstara» maid ieža sáhttet geavahit čállit seammalágan teavsttaid

s. 74: Artihkal: *Meahcceskuvla mearragáttis*

Dát teaksta lea vehá hástaleaddjin maddái fágalaš čeahpes ohppiide ge. Muhtimat soitet oaivvildit teaksta lea menddo guhki. Muhto oahppit máhtát juo ollu sániid ja dajahusaid ovda-bargguin, olgobargguin ja mañnebargguin, ja danin ii leat dát nu menddo váttis.

Šánjera sáhttit gohčodit fáddáartihkalin danin go lea erenoamáš fáttá birra ja lea persovnnalaš vásihusat čatnon dása. Ulbmil teavsttain lea vuosttažettiin ahte movttiidahttit ohppiid geain lea potenciála čállit guhkit teavsttaid. Ii leat dárbu fokuseret šánjerii jus ii leat lunddolaš dasa. Oahppit sáhttet skuvllas bargat teavsttain, ja áinnas maddái hárjehallat lohkat dán ruovttus.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- hárjehallat lohkanattáldagaid ja lohkanipmárdusa
- oaidnit ovdamearkkaid mo earjalis fágateaksta sáhtta vuodđuduvvot iežaset vásáhusaide ja hárjáneapmái
- oažžut inspirašuvnna ja «minstara» maid ieža sáhttet geavahit čállit seammalágan teavsttaid

s. 75: **32. Čállinbargu**

Mii leat välljen bidjat viidámus čállinbargobihtá girjii lohppii, ja oassin mañnebarggu loahpaheamis. Oaivvildat ahte lea ovdamunnin ohppiide ahte leat bargan earalágan bargobihtáiguin ovdal go álget čállinbargguin. Dát lea dan sivas vái ožžot inspirašuvnna ja ovdanbuktinvugiid, maid sáhttet geavahit čáledettiin. Lea vejolaš bargat čállinbargguin árat jus čađahehpet lágideami gos dát lea heivvolaš.

Oahppit sáhttet čállit PC:in, vai šaddet oadjebassan geavahit sámegeiel auto-divvuma, ja áinnas geavahit digitála sátnelisttuid, ovdamearkka dihtii <http://sanit.oahpa.no/sme/nob/>, dahje http://533.davvi.no/ordbok_norsam.php?finn=golle%.

Lea dárbbalaš oahpahit mo veahkeneavvut doibmet, jus eai leat ovdal dáid geavahan.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- buvttadit teavstta mii lea vuodđuduvvon iežaset vásáhusain ja hárjáneamis
- geavahit sániid ja dajaldagaid maid oahppi lea oahppan barggus *Vuonain* fáttás ja das ráhkadit iežaset teavstta
- geavahit deaddiluvvon ja digitála veahkkeneavvuid iežaset čállinbarggus

>>>

Jus oahppit háliidit ovttasbargat teaksta čállimin, de heive bures geavahit digitála ovdasčállinveahkkeneavvagiid, ovdamearkka dihtii OneDrive – Office 365. Dás sáhttet mánggas bargat ovttain dokumeanttain almmá divodit ja čatnat dáid oktan Dokumeantan maŋnjá.

Teavstta berre «almmuhit», ovdamearkka dihtii seaidneáviisan, ja henget dán gos buohkat oidnet (ii dušše sámezielohppiide), dahje digitála hámis jus skuvllas lea oktasaš digitála geavahanvuogádat. Muiet jearrat lobi váhnemiin jus almmolaččat Geavahehpet ohppiin govaid (ii guoskka skuvlla siskkáldas geavaheamis).

Jus laminere dahje skoađasta kontáktabáhpáriin seaidneáviissa ja dan maid áigu almmuhit, de seailuha bargguid buorebut, ja ollugat besset atnit ávkin dáid bargguid maŋjit áiggis. Bargguid sáhttá maŋjit áiggis ovdamearkka dihtii ráhkadit čájálmassan skuvllas.

s. 75: 33. Ovdanbuktin

Oahppit berrejit áramus lági mielde beassat ovdanbuktit juoga njálmmálaččat earáide. Sáhttá leat buorre álgun ahte ovdanbuktit iežas teavstta siskkáldas joavkkus. Oahppit sáhttet muitalit iežas teavstta birra, dahje lohkat dán earáide joavkkus. Earát ožžot seammás guldalan hárbhallama, ja maiddá hárbhallama ođđasit muitalit go čoahkkáigesset muhtin válđočuoggáid ovdabuktimis.

Dasto sáhttet oahppit vejolaččat maiddá ovdanbuktit earáide skuvllas. Dá muhtin evttohusat:

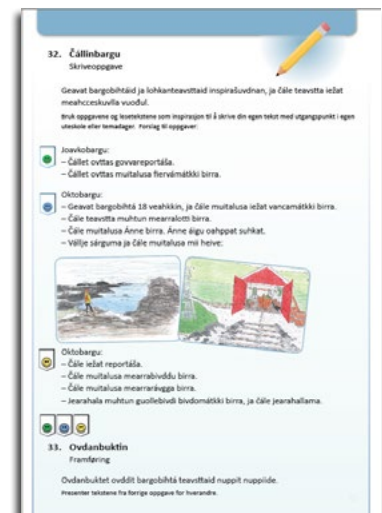
- Bovdejehket boarrásat ohppiid, nuorat ohppiid, váhne-miid dahje áhkuid ja áddjaid geahččat seaidneáviissa. Muitalehket sisdoalus.
- Lohket muhtin teavsttaid skuvlla doaluin (ovdamearkka dihtii váhnenčoahkkimis, skuvllaloahpaheamis, rabas beivviin, Vuodđoskuvlla vahku doaluin, Sámi álbmot beaivvi ja 17. b. miessemánu doaluin.
- Ráhkadehpet seaidneáviissas PowerPoint-ovdanbuktima, ja čájehehpet eará ohppiide skuvllas, dahje eará doaluin skuvllas.

Jus dis lea ustivuodáluohkká/joavku eará skuvllas, sáhttibehtet ovdanbuktit teavsttaid guđet guimmiideaset Skype bokte

Bargobihtá 36 lea molssaevttolaš bargobihtá, mii maid heive bures njálmmálaš ovdanbuktimii.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- hárbhallat ovdanbuktit iežaset barggu earáide
- guldalit maid eará oahppit muitalit
- ođđasit muitalit maid leat gullan

s. 76: Feara mat

Feara mat oasis gávdnojit bihtát maid sáhtta geavahit lassibihtán sidjiide geat leat jođán bargat, dahje geardduheapmin, logahallamiin dahje barggu árvvoštallamin loahpageahčen *Vuonain 3*.

s. 76: 34. Njálmmálaš hárjehus

▶ a)

Dán bargobihtás galget oahppit ráhkadit muhtin gažaldagaid ráhkkanan dihtii ságastallamii dahje jearahallamii muhtin eará oahppi. Jearransániit siidu 12 leat ávkkálaš veahkkeneavvun, muhto oahppit sáhttet maiddái ráhkadit gažaldagaid *go*-sániin, nugo ovdamearkkas siiddu loahpas. Sii geat eai vel máhte ráhkadit gažaldagaid *go*-sániin, fertejit oažžut oahpahusa dása

Seammás *go* oahppit ráhkadit gažaldagaid, de fertejit smiehtadit maid leat bargan meahcceskuvllas, ja dát šaddá b)-bargobihtái liegganeapmi, gos galget vástidit eará oahppi gažaldagaid.

▶ b)

Dát bargobihtái bágge ohppiid háleštit. Hallan-bulljarasat govvidit mo álggahit ságastallama guovtti oahppi gaska. Álggos jearrá A, ja B vástida, ovdal *go* B fas jearrá Á:s. Ja de vástida A, ovdal *go* fas A sáhtta jearrat B:s ođđa gažaldaga.

Gávdno maiddái gárvves jearrankoarta gihpa maid sáhtta geavahit meahcceskuvlla ságastallama birra, dahje dušše hárjehallat jearrat ja vástidit gažaldagaide. Koarttaid gávnnat [dáppe](#).

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- hárjehallat jearransániid ja jearranstruktuvrraid *go* sániin
- ipmirdit ja vástidit gažaldagaid
- smiehtadit iežaset vásihusaid birra

s. 77: 35. Sárggo gova mii heive čilgehusaide

Dán bihtásortta liikojit olusat. Bihtás leat geavahuvvon ollu sánit *Vuonain 3:s*, ja vai ipmirda bagadusaid, de ferte oahppi dovdat sániid vai dihtet maid galget sárggut. Bagadusat šaddet dađistaga váddásat nu ahte ii leat oaivil ahte buohkat galget sárggut buot.

Guoigalus:

Bihtta sáhtta lea maid oassin stašuvdnoahpahusas.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- lohkat ja ádde dajaldagaid
- čuovvut bagadusaid tevdnemiin
- dovddiidit muhtin postposišuvnnaiguin

s. 78: 36. Mu favorihhtabáiki mearragáttis

Dán bihtás fertejit oahppit geavahit hui ollu maid leat oahppan *Vuonain 3:s*. A)-bihtta lea čálalaš ráhkkaneapmi b)-bihtta gos oahppit galget ovdanbuktit báikkiid birra earáide. Dás lea ovdamunni ahte bures hárjehallat ovdagihiti, nu ahte šaddet dihtomielačča mii lea erohus *lohkat njuolga mánusis, ja ahte mitalit mánusa vuodul*. Nieiddagovva stáinnahiin sisdoallá dajaldatálguid mat sáhttet leat veahkin.

Bihtta sáhtta áinnas «viiddiduvvot» nu ahte oahppit sáhttet geavahit Power-Point dahje eará digitála bargoneavvu go galget mitalit báikkiid birra earáide. Sii sáhttet geavahit govaid, dahje sáhttet geavahit govaid maid internehtas gávdnet ja ráhkadit iežasiet niehkobáikki. Muiet njuolggadusaid gáldogevaheamis.

Molssaevttolaččat sáhttet oahppit bargat guovttis ja guovttis dahje smávit joavkkuin. Dalle sáhtta digitála bargoneavvu One Drive, Office 365 leat vuogas geavahit.

Bihtta heive bures hárjehallamii go galgá addit nubbi nubba konstruktiivalaš dieđuid ruovttoluotta.

Ovdamearka:

- Maid barggai Mia bures iežas ovdanbuktimis?
- Leago mihkkege maid Mia sáhtta bargat vel buoret nuppe háve?

Jus dis lea ustitskuvla dahje ustiluohkká eará sajis Sámis, de lea dát buorre bihtta presenteret sidjiide Skypa:a bokte.

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- geavahit sáni ja dajaldaga mii čilge muhtin báikki mearragáttis
- buktit ovdan juoga earáide
- guldalit earáid ovdanbuktimis
- (geavahit digitála bargoneavvuid)
- (buktit responsa earáid ovdanbuktimiid)
- (earáiguin gulahallat digitála mediaid bokte)

s. 79: 37. Gosa galget sánit?

Dát bihtta lea hástalus. Olusat bohtet válljet ovttasbarggu dás. Bihtta heive maiddái bures oassin stašuvdnaohpahusas.

Čoavddus:

Mu namma lea Amanda. Mon váccán guđat luohká Olmmáivákki skuvllas. Mus lea sámegiella nubbigiellan. Juohke čavčča mii leat meahcceskuvllas, dan jagi mii leat leamaš Gohpis. Gohppi lea mearragáttis. Mii vulggiimet Gohppái bussiin. Álggus ceakkuimet lávuid ja dolastalaimet. De oahpaimet suhkat, ozaimet skálžžuid ja oakuimet stávrráin gáttis. Nuppi beavvi mii vulggiimet fávlái. Gottiiimet vallji guliid. Eahkedis lei stoahkanbodu, lei hui suohtas. Goalmmát beavvi čokkiimet sarridiid ovdalga njeiddiimet lávuid ja čorgiimet goahtesaji. De vulggiimet siidii.

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- lohkat ja ipmirdit teavstta
- gávdnat ja čállit sániid mat váilot
- háleštit vearbasaheami ja kasusgevaheami birra
- dovdat vearbba dálááiggi ja vássanáiggi
- dovdat muhtin kasushámiid

s. 80-82: **38. Alfabehtaárvádusat**

Dát guokte siiddu leat alfabehta, loguid, mearraguliid, bearašmiellahtuid namaid ja fulkkiid birra.

Vuolimuččas siidu 81:s leat mii váldán mielde sámegeielnamahusaid lagamus fulkkiin. Dát sáhtta leat ávkkálaš veahkki go galget bihtá čovdit.

a) Dás fertet oažžut mielde buot bustávaid, ja rivttes vuorus. Logut bustávaid vuolde lea buorre veahkin daidda boahhte guovtti bihtáide. Bihtá heive maidái bures repeteret loguid ja ortnetloguid.

Čovddus:

A	Á	B	C	Č	D	Đ	E	F	G	H	I	J	K	L
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
M	N	Ń	O	P	R	S	Š	T	Ʀ	U	V	Z	Ž	
16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	

b) Dás gálgá juohke lohku lonuhuvvot vástideaddji bustávain sámealfabehtas.

Čovddus:

Unnavieljas lea: $3 + 2 + 15 + 6 + 6 + 12 + 22 =$ **BÁLDDIS**
Áhkus lea: $6 + 19 + 21 + 22 + 14 + 12 =$ **DORSKI**
Ádjás lea: $22 + 1 + 15 + 15 + 12 + 24 =$ **SALLIT**

c) Dát bihtás leat árvádusat bearraša ja fulkkiid birra. Lea vuogas háleštit genitiivva ja ortnetloguid birra ovdal go bihtáin álget. Vuosttas árvádusat leat hui álki, muhto šaddet váddásat dađi mielde, ja mii eat rehkenaste ahte buot oahppit nagodit buot.

Čovddus:

ÁDDJÁ
MUOFFÁ
ČEAHCI
EAHKI (MÁHKA)
ÁHKKU

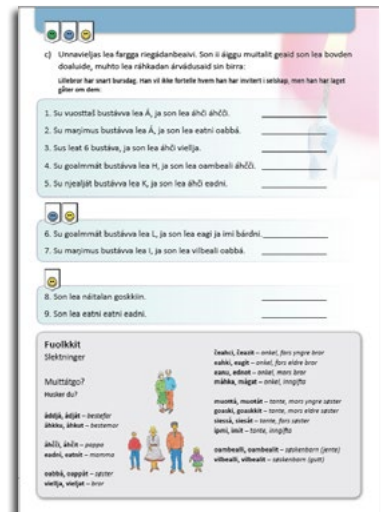
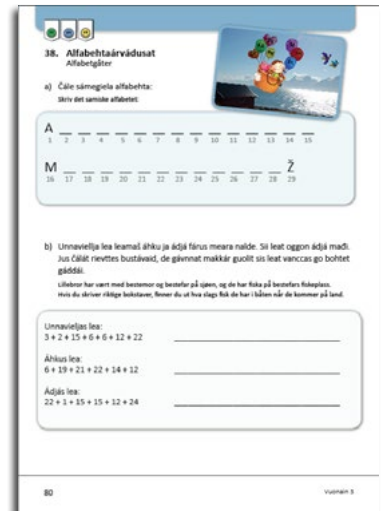
VILBEALLI
OAMBEALLI

MÁHKA
MÁTTARÁHKKU

ULBMIL LEA Ahte OAHPPIT GALGET

- čállit sámegeielalfabehta
- geavahit loguid ja ortnetloguid
- lohkat ja čovdit árvádusaid guliid ja lottiid birra rittus
- repeteret namahusaid muhtin fulkkiin
- háleštit genitiivva hámi birra ja dovdat genitiivva dajaldagain

▶ d)

Dán bihtás fertejit oahppit vuđolaččat lohkat bihttátevstta gávnnahan dihte maid galget bargat. Lea bustáva MANJNÁ alfa-behtas mii dás lea koda. Muhtin oahppit bohtet maiddái jorbbo-dit dainna čállinvugiin das sivas go čovddasátni lea akkusatiivvas dan sivas go lea dajaldaga objeakta. Jus oahppit leat láddan dasa, de sáhtta bihtá leat buorre vuolggasadjin háleštit substansiivvasoajaheami birra ja akkusatiivva geavaheamis.

Čovddus:

Anne-oambealli lea goddán: FFUZZA = *guvžžá*
 Biera-vilbealli lea goddán: UŽKKŽRŽ = *vallasa*
 Lise-goaski lea goddán: RAHČČH = *sáiddi*

▶ e)

Dán bihtás leat čovddasáni bustávat alfabehtalaččat, muhto diet fertejit seaguhuvvot jus galgá gávnnahit gii lea addá unnavieljážii daid iešguđet skeaŋkkaid. Fuomáš ahte govat ja dajaldagat mat daidda gullet, eai leat seamma ráiddus, nu ahte dás ferte lohkat dajaldagaid ja ipmirdit sisdoalu.

Čovddus:

ČEAHCI *atti sutnje vuoggaskáhpu ja vuokkaid.*
 EADNI *atti sutnje gádjunliivva.*
 VILBEALLI *attii sutnje niibbi.*

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- geavahit alfabehta čovddan čovdit árvádusaid
- lohkat ja ipmirdit dajaldagaid ja bidjat rivttes sániid dohko
- háleštit akkusatiivva hámi geavaheami birra

d) Lise-goaski, Anne-oambealli ja Biera-vilbealli leat ovggon gáttu. Jus lohkat juohke bustáva dihtana buortain mii buohká mearra alfabehtas, de gámmat mákkár gullid sá leat goddán.

Tenke Lise og sekkembera Anne og Per har vært og tilla fra land. Må du bytte ut hver bokstav med den bokstaven som kommer etter i alfabetet, tenker du ut hva slags bokstaver de har fått.

Anne-oambealli lea goddán:	FFUZZA	_____
Biera-vilbealli lea goddán:	UŽKKŽRŽ	_____
Lise-goaski lea goddán:	RAHČČH	_____

e) Dás oainnit 3 skeaŋkka maid unnavielja oadju riegdanbealli, muhto geain oadju daid? Jus čorget bustávaid riehta, de oainnit vástáduš.

Her ser du tre gaver som tilhører Rik til brukstagen, men hvem Rik har den av? Hva du skriver bokstaverne i riktig rekkefølge, tenker du svare.

ADNIN

ABEILLIV

ACČEHI

_____ *atti sutnje vuoggaskáhpu ja vuokkaid.*
 _____ *atti sutnje gádjunliivva.*
 _____ *atti sutnje niibbi.*

s. 83:

39. Stašuvdnabarggut klássalanjas

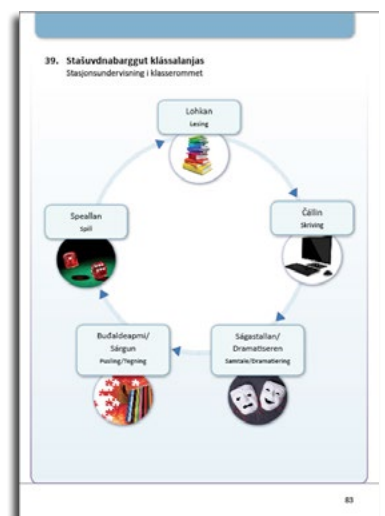
Dát bihtá ii lea ivdnekodejuvvon dan sivas go dát lea oaivilduvvon oktasaš doaimma maid oahpaheaddji ferte stivret. **Stášuvdnaoahpahuš** lea bargovuohki maid oahppit dájvá liikojit, ja mii leat fuomášan ahte stašuvdnaoahpahuš hurggiha erenoamáš jođánit. Lihkostuvvan oahpahušdiibmu stašuvdnaoahpahušain luohkálanjas ferte sisdoallat ovttasbarggu, aktiivvalaš oahppit ja molssašuddi bargovuogit mat heivejit iešguđet oahpahušvugiide (boah. oppalaš oasi, kap. 8).

Vaikke mii leat ohppiid girjái bidjan bihtá measta buot maŋimužžii, de sáhttet lihka stašuvdnaoahpahuš čađahit ovdal jus dan háliidehpet. Stašuvdnaoahpahuš heive ovdamearkka dihtii maiddái bures álgooasis *Diibmoplána* teavsttas dego vuolggasadjin, dahje *Rávga áddeállá olbmá* mitalusa oktavuodas.

Mielddus 1:s addit mii konkrehta evttohusaid njealji iešguđet stašuvdnaoahpahuš vuoru mii bures heive *Vuonain 3:in*.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- oažžut movtta praktihkalaš, molssašuddi ja relevánta oahpahuš geažil
- bargat válljejuvvon fáttáiguin iešguđet vugiiguin

s. 84: 40. Čorge sániid

Dán bihttá álgaheapmái heive bures ságastit sátneluohkáid birra. Oahpaheaddji sáhtta ovdamearkka dihtii jearrat ohppiin makkár sátneluohkkái sánit dán siiddus leat (*Fuomáš!* Dás leat eanaš substantiivvat, muhto maiddá muhtin vearbbat mat galget «Doaimmat» boksii). Lassin sáhtát maiddá jearrat makkár eará sátneluohkáid dovdet, ja mo mii oaidnit erohusa vearbbas ja substantiivvas.

Das maŋŋá sáhttet oahppit álgit sániid sirret, muhto vai dan sáhttit, de fertejit sii diehtit sániid mearkkašumiid. Oahppit sáhttet dalle iskat sátnemáhtolašvuodaset.

Čoavddus:

Guolit: *bálddis, juksu, dorski, sáidi, stáinnir*

Lottit: *báiski, čearret, goaskin, skárfa, skávli*

Kulturhistorjá: *návsti, jielli, stáffu, liehppi, lutnit, čuovgadoardna*

Doaimmat: *suhkat, čollet, ceaggut, oaggut, njeaidit*

Divrrážat: *stákkoš, širrát*

Substantiivastáfeahhta

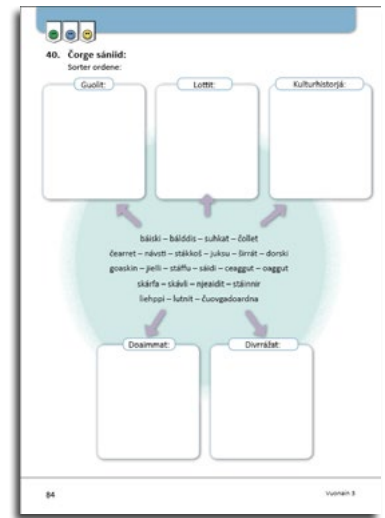
Bihttá sáhtta čovdot eambo leavttuin, mii lea mahkáš stáfeahhta, muhto dat gáibida eambo sáji: Storra luohkkálatnja, guhkes feaskkir dahje valáštallanlatnja. Oahppit juhkkojit joavkkuide, ja juohke joavku oažžu sirrenbreahtha mas leat kategoriijat (geahča evttohusa [mielddus 4:s](#)). Lanja nuppi geahčai (jus unnán oahppit, de oanehat gaska) biddjojit sánit koarttaid/bábirbihtáid ala, okta seahtta juohke jovkui. Lea hui buorre jus seahtat čállojit ivdnejuvvon báhpárii, nu ahte juohke seahtta oažžu iežas ivnni.

Oahppit joavkkus vižžet vurrolagaid ovttá ja ovttá sáni, ja bidjet daid rivttes kategoriijai. Go sii oaivildit sii leat bidjan sániid rivttes sadjái, de čurvejit: «*Geargan!*» ja oahpaheaddji dárkkista vástádusaid. Jus buot leat riehta, de vuoitá joavku. Jus leat bidjan muhtin sániid boastut, de čoaggá oahpaheaddji daid eret, ja oahppit fertejit viehkat ránggáštus rieggá juohke sáni ovddas mii lea boastut, muhto dušše ovttá ja ovttá sáni hávállassii, ovdalgo geahččalit fas bidjat sáni odđasit. Joavku guđes leat buot sánit rivttes sajis, vuoitá gilvvu.

Guoigalus: Jus dus leat unnán oahppit, ja du mielas leat menddo ollu sánit viežžat, de sáhtta bihtá leat ahte viežžat 2 dahje 3 sáni juohke kategoriijai (muhto buot sánit leat doppe). Dalle fertejit oahppit bargat ovttas ja háleštit makkár sánit galget vižžot.

ULBMIL LEA Ahte OAHPPIT GALGET

- háleštit sátneluohkáid birra
- sirret vearbba substantiivvas
- iskat iežas sátnemáhttu

s. 85: 41. Loahppaságastallan

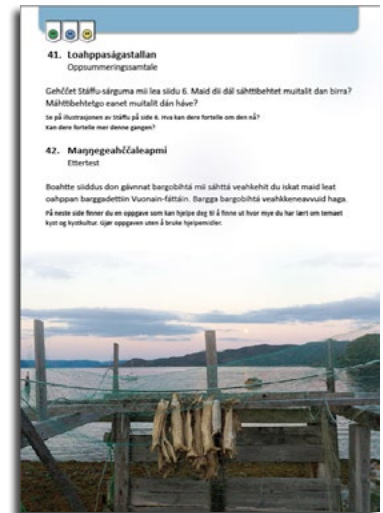
Dát lea njálmmálaš hárjehallan gos oahppit ožžot vejolašvuoda geavahit ollu daid maid *Vuonain 3:s* leat oahppan. Dát addá maiddái oahpaheaddjái vejolašvuoda oaidnit ja árvoštallat oahppi njálmmálaš attáldagaid.

Geavat oahpistangova sátkkus siidu 6:s vuolggasadjin luohkáságastallamii. Oahppit sáhttet vuos guovttis ja guovttis fas háleštit ja lea lohpi geavahit fantasii ja «eallit» illustrašuvnna sisa. Oktasaš ságastallamis lea mii dájvja vásihan ahte go buohtastahttit ovddit háve go govva lei fáddán, de lea sis stuorát sátnerriggodat ja lea eambo maid muitalit. Lea hui dehálaš dán positiivlaš ovdáneami deattuhit. Dehálaš movttidahttinoassi lea ovdáneapmi go galgá gielain joatkit bargat.

Molssaevttolaččat sáhtta bihtta geavahit dego kártenságastallan ovttain ja ovttain ohppiin dahje smávit joavkkus. Dát sáhtta áinnas dahkkot njálmmálaš stašuvdnan muhtin stašuvdna-oahpahas.

ULBMIL LEA Ahte OAHPPIT GALGET

- muitalit gova birra
- vásihit iežaset gielalaš ovdáneami *Vuonain 3* bargguid čađa

s. 85-87: 42. Manjegeahččaleapmi

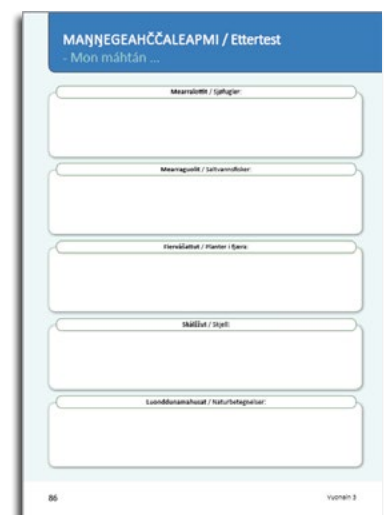
Manjegeahččaleapmi čađahuvvo nu ahte oahppit álggus geavahit muhtun minuhtta okto, geahččalit muitit sániid ja dajaldagaid maid leat oahppan *Vuonain 3* oktavuodas. Go oahppit eai šat máhte ja dieđe eanet, berre oahpaheaddji veahkin muittuhit. Son dadjá muhtin dárogiesáni mat gullet daid iešguđet ge osiide. Guođe osiid ja sániid mainna ehpet leat bargan.

Muittátgo ...

- Sámegielnamahusa muhtun dáid mearralottiin: *skarv, terne, tjeld, stormåse, hettemåse, fiskemåse, havørn, ærfugl, stokkand*
- Sámegielnamahusa muhtun dáid guliin: *torsk, sei, sild, laks, kveite, steinbit, hyse, rødspette, brosme, uer, sjøørret, sjørøye*
- Sámegielnamahusa muhtun dáid šattuoin mat sáhttet leat fiervvás: *tang, tare, rødskløver, ryllik, balderbrå, reinfann, løvetann, geitrams*
- Sámegielnamahusa muhtun dáid skálžžuin: *hjerreskjell, blåskjell, kuskjell, strandsnegle*
- Muhtin luonddu namahusain: *skjær, kyst, stein, liten bukt, bukt, med fiskeplass, eid, nes, sund, øy, fjord, fjell, elv*
- Muhtin eará fiervvásániin sámegillii: *flo, fjære, rekved, bølge, tangloppe, sjøstjerne, krabbe, fjæremark*

ULBMIL LEA Ahte OAHPPIT GALGET

- iežas sátnerriggodaga ovdáneami iskat
- jurddašit iežaset oahpa birra

- Muhtin sámi báikenamat rittus: Dás lea buoremus ahte oahpaheaddji geavahan báikenamaid ohppiid iežaset lagasbirrasis.
- Muhtin sámegeiellsámit návstu birra: *båt, årer, redningsvest, jukse, sluk, fiskekasse, fiskehjell, lunner*
- Muhtin sámi dajaldagat bargguide/doaimmaide maid mii bargat fiervvás: *cegget lávu, muoraidviežžat, dola cahkkehít, čázi viežžat, lávu njeaidit, goahtesaji čorget, muoraid čuollat, čázi vuoššat, márfiid bassit, oaggut, čoallut, čohket reahkkáid, geahččat mearralottiid.*

li leat nu dehálaš jus oahppit eai máhte áibbas riehta čállit. Jus muitet sániid, de galget čállit nugo sii jáhkket galget čállot.

Manjá go leat čađahan geahččaleami, de lea dehálaš ahte oahppit buohtastahitet bohtosiid ovdageahččaleami siidu 7:s. Dás gal bohtet eanaš oahppit oazžut positiivlaš vásáhusa mii sáhtta nannet máhttindovddu ja jáhkkit sii leat oahppan juoga. Oahppit geain leamaš unnán ovdáneapmi, sáhtte smiehtadit manne: Mo leamaš bargomokta? Leatgo bargan vuđolaččat bihtáiguin, dahje leatgo dušše duopman vai gerget jođánit?

Fuomáš! Gávdno maddái čálalaš geahččaleapmi *Vuonain 3:i*. Sáhtta dán geavahit jus háliida čálalaš iskkadeami mii duodašta ohppiid gielalašmáhttu. Geahččaleapmi ii govčča buot ulbmiliid Vuonain 3:s, muhto ovttas njálmmálaš bihtáin, spealuin ja loahppaiskkadeapmi addit buori vuodu árvvoštallat. Geahččaleapmi lea guovtti variánttas, 2b ja 3b, gos logut čájehit gelbbolašvuodadási oahppoplánas. Hui ollu lea oktasaš geahččaleamiin, muhto 3b lea váddásat go 2b. Don fertet ieš árvvoštallat mat heivejit buoremusat du ohppiide. Geahččaleamit gávdnojit mildosiin 12 ja 13.

5. Olgobargu ja gielladoaibma

DOAIBMA/FÁDDÁ

Mii vuolgit meahcceskuvlii

- Báikenamat
- Luonddunamahusat
- Báikkálaš mitalusat

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- hárhallat kárta lohkat
- oahppat muhtun sámi báikenama
- dovdiidit báikkálaš mitalusai-
guin
- oahppat muhtun luonddunama-
husaid

OVDABARGU/ÁVDNASAT

Čálihehket kárta mii čájeha guovllu gosa mannamin lehpet, omd. www.norgeskart.no, dahje govvidehket kárta ja bardet dasa guovllu namaid.

Laminere kártaid (guovttis ja guovttis sáhttet geavahit seamma kárta) ja váldet daid mielde.

Sáhtta leat ávkkálaš váldit mielde sátnelisttu mas leat áige-
guovdilis luonddunamahusat (ovdamearkan dat mii lea [dáppe](#).
Jus lehpet nu lihkožat ahte dovdbehtet resursaolbmo gii máhtta
mitalit báikkálaš historjjáid guovllus gosa lehpet mannamin, de
sehtibehtet áinnas su bovdet mielde.

GIELLABARGGAHANGUIGALUSAT

Oahpes ášši lea ahte ohppiid leat váttis oažžut giela geavahit
busses, biillas dahje váccedettiin. Go lea kárta, de besset oahppit
čuovvut mielde gos sii leat, ja oahppat báikenamaid jođedettiin.

Jus vácci johtibehtet, de dáidá ohppiin hoahppu ollet mátk-
geahčái, ja sin soaitá váttis doallat čoahkis. Danne lea vuogas
bidjat bisánanbáikkiid (maid berre merket kártii) gos bisánehpet
ja čoahkanehpet oahppat báikenamaid ja luonddunamahusaid
mat «bohtet ovddal» – dahje gullat báikkálaš historjjáid.

Atnet maiddái kártta vuodđun guorahallat guovllu báikenamaid goahtesaji birra. Bivdet ohppiid gávdnat dihto namaid kárttas. Makkár dieđut leat namain: Luonddunamahusat? Olbmuid namat? Eará?

DOAIBMA/FÁDDÁ

Goahtesadji Dolastallan (Lávostallan)

OVDABARGU/ÁVDNASAT

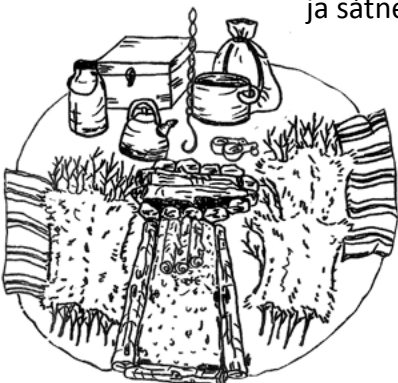
Leiraskuvlla dahje fáddábeavvi (-beivviid) lágideami diibmo-plána berre čálijuvvot A3-formáhtii, laminerejuvvot ja hengejuvvot dollasadjái, mii lea lunddolaš čoahkkananbáiki.

Sátnelista *Goahtesaji barggut ja doaimmat vuonas*, berrejit maid hengejuvvot dahje biddjojuvvot nu ahte oidnojit bures. Dii sáhttibehtet maiddái *Meahcceskuvllas* plánšša *Vuonain 1:s* ja *2:s* ohppiide geat eai leat ovdal dáid sániid oahppan. Molssa-eaktun sáhttibehtet maiddái ráhkadit iežadet sátnelisttaid/plánššaid sániin ja dajaldagain mat didjiide buorebut heivejit.

Muitalus *Borranboddu mearragáttis* heive bures dramatiseremii. Dán sáhtá muhtin sámezielohppiid joavku hárhjehallat ja čájehit nuorat ohppiide dahje dárogielohppiide. Geahča maiddái «*Lávlagat ja stoahkan*» doaimmaid vuolde.

Jus lehpēt ovdal bargan *Váriin 3:in*, sáhttibehtet maiddái geardduhit sániid ja dajaldagaid Lávostallama birra vaikko vel ii leatge sierra fáddá *Vuonain 3:s*. Plánššat lávu birra *Váriin 3:s* sáhtá leat buorre veahkki lávu ceggedettiin, dahje háleštan gaskaoapmin joavdelasáiggis manjil.

Váldet áinnas mielde muhtun breahhtaspealu ja sátneoahpahuskoarttaid. Leat vuogas vuordináiggis jus lea heittot dálki dahje friddjaáiggis.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- oahppat geavahit sániid ja dajaldagaid goahtesaji ja doaimmaid birra mat doppe dáhpáhuvvot

Ovdamearka:

- Mat leat goahtesajis?
- Goahtesajis leat lávut, lávkkat, árran, báhti, čáhcelihti ja ...
- Maid mii dárbbasit go galgat dolastallat?
- Mii dárbbasit árrangedggiid, bessiid, muoraid ja riššaid.
- Sáhtátgo viežžat ...?
 - De sáhtán.
 - In sáhte dannego ...
- Gilletgo ...?
 - De gillen.
 - In gille.
- Gii sáhtá...?
 - Mon sáhtán...
- Mat dus leat lávkkas?
 - Lávkkas mus leat arvebiktasat, ullobáidi, nohkkanseahka ...
- Makkár biebmus lea mielde?
 - Mus leat ...
- Maid mii galgat bargat go leat borran gaskabeivviid?
- Maid mii galgat bargat ihttin ovdal-gaskabeivvi?
- Maid dii bargabehtet?
- Mii cegget lávu.
- Gos lea árran?
- Árran lea lávu guovdu.
- Mat leat lávus?
- Lávus leat ...
- Boáššus leat gievkkanbiargasat nugo gáfegievdni, čáhcelihti ja biebmus.
- Gos mii lávet nohkkat lávus?
- Mii lávet nohkkat loaidus.
- Gosa mii bidjat nohkkanseahkaid ja lávkkaid?
- Mii bidjat daid sokkiide.

>>>

GIELLABARGGAHANGUOIGALUSAT

Dán fáttás máhttet máŋga oahppi juo máŋga sáni, earenoamážit jus sii leat bargan *VVV:in* ovdal. Go mii čoahkkanit dola birra, de lea vuogas dalle diktit ohppiid geavahit sániid ja dajaldagaid maid máhttet – aiddo fal dan dihtii vái dovdet ahte sii máhttet.

Go galgat dola cahkkehit, de sáhttit háleštit das maid dárbašit go galgat dola cahkkehit, ja dan botta go dolla buollá, de sáhttit háleštit das mii mis lea lávkkas ja makkár niesti mis lea fárus ja mii viidáseappot galgá dáhpáhuvvat *maŋŋá, eahkedis, ihttin* dahje *don beaivve*.

Heive bures jearahit mii lea goahtesajis, dát leat maiddái sánit ja dajaldagat maid oahppit berrejit dovdát *Váriin, Vákkiin ja Vuonain 1:s ja 2:s*.

DOAIBMA/FÁDDÁ

Biebmu

Málestapmi

Iđitbiebmu

Borranboddu

Eahketbiebmu

OVDABARGU/ÁVDNASAT

Jus leat mállásat, de fertejit dat plánejuvvot dárkilit ovddalgihtii. Olmmáivákki skuvllas lea álo 9. luohkás dát ovddasvástádus, ja sii ráhkadit biepmu buohkaide geat oassálastet. Vuosttas beaivvi lea dábálaččat «mátkemális» (geahčas mildosat [Bagadusat](#)), dalle lea buot oassálastiin mielde veaháš biebmoávdnasat guhtesge, ja de ráhkadit 9. luohkkálaččat biepmu. Nuppi beaivvi láve skuvla fállat mállása. Mearragáttis lea áinnas guolleborramuš: guollemáli, guolleruitu, basson guolli dahje guollegáhkut. Daid maŋjimuš jagiid leamaš mis mielde ruovtturáhkaduvvon guollegáhkut/guolleburgásat maid válljenfága joavku Ealli kulturárbi leat ráhkadan ovdagihtii.

Mii lávet cegget sierra gievkkanlávu gos rájadit gievkkanbiergiid ja oktasaš biebmogálvvuid. Dát lávvu lea maiddái gos biebmu ráhkaduvvo ja oktasaš mállásat dárjjoduvvojit.

Dáinna min organiseremiin, de lea málestapmi váldofáddá 9. luohká ohppiide olgoskuvllas, muhto sii «besset eret» gievkkanbargguin eará luohkáin.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- háleštit biebmu birra...

Boradeami vuolde:

- Maid don jugat?
- Maid don borat?
- Gii lea vuoššan/bassán/ráhkadan biepmu?
- Mat leat mállásis?
- Liikotgo ...
- Sáhtátgo saddet munnje ...
- Giitu biepmu ovddas!
- Lea hui njálggat!
- Dearvuhta!/Eale dearvan!/Šatta falli!

Biebmu ráhkadeami vuolde:

- Mii dát lea?
- Makkár biergu/guolli dát lea?
- Maid don dagat?
- Maid don čuohtat?
- Maid don basát?
- Maid don vuoššat?
- Maid don gárvvihat?
- Sáhtátgo bidjat...
- Sáhtátgo leiket...
- Man guhká ferte duoldit?
- Govt don leat ráhkadan ...?
- Mat leat dáiggis?
- Mat leat dáiggis/mávkkas/mállásis?

Borramuš ja borramušráhkadeapmi lea sorjavaš organiseremis.

Min 5.-7. luohká ohppiin lea uhcán borramuša ja borramušráhkadeami birra olgokuvllas. Mii liikká sáhtta lea borramuš fáddán ja háleštit borramuša birra mii fálo. Ohppiin lea alddesteaset mielde goikeborramuš ja vejolaččat bassinborramuš, muhto lassin ráhkadit mii áinnas juoga dola birra: hávvarrievdnesuohkat, *njuoccogáhkut* ja *bánnogáhkut/svelat*. Jus lehpēt nu lihkolaččat ahte guoli goddibehtet, de lea lunddolaš ahte vuoššabehtet/ bassibehtet varas guoli mállásiin.

Jus din oahppijoavku galgá ieš málestit, de lea lunddolaš bidjat mielde sániid ja dajaldagaid biebmoávdnasiid ja málesteami birra mat eai leat ovttá áigeguovdilát dalle go oážžu dárjjo-duvvot searvemállásiid. Ráhkát mielas sátnelisttu masa válddát mielde vearbaid ja substantiivvaid maid atnibehtet málestettiin. Laminere sátnelisttu ja váldde dan mielde, dan ferte henget vuogas sadjái gievkkanlávuvui nu ahte lea olahahti málestettiin. Molssaevttolaččat sáhttibehtet atnit sátnelisttu man gávdnabehtet [dáppe](#).

Guoigalus: Nan Persena *Guollemális* gihpaš addá eaŋkalis bagadusa ja čilgehusa mo ráhkadit guolleruittu (Persen, Nan: *Guollemális*. Iđut 2009).

GIELLABARGGAHANGUOIGALUSAT

- Hengejehket plánššaid mat čájehit sániid ja dajaldagaid mat leat áigeguovdilát.
- Geavahehket giela viššalit málestettiin ja boradettiin.
- Geardduhehket sániid ja dajaldagaid mánggii.
- Jerret jearaldagaid maid oahppit galget vástidit.

9. Luohkká oahppit fáallet guollemáli ja ruovtturáhkaduvvon guolleburgáriid. Govva: Edel Monsen.

DOAIBMA/FÁDDÁ**Fiervvás***Suhkat**Oaggut stávráin gáttis***OVDABARGU/ÁVDNASAT**

Fiervá lea sihke lunddolaš sadji ja dehálaš fáddá go mii leat mearragáttis. Jus ležžet ollu oahppit joavkkus, de lea hui lunddolaš ráhkadit mánga stašuvnna gos leat iešguđet lágan doaimmat vai áiggi buorebut ávkkástallá. Mii leat vásihan ahte dáid fáttáid heive bures čađahit:

A: Fiervá: šattut, lottit ja eallit**B:** Suhkan**C:** Oaggut gáttis stákkuin

Juohke joavku oažžu vassis áiggi juohke stašuvnna, ja de lono-hallet

Reaiddut:

Fiervvástašuvdnii: Plánššat mas leat lottiid, skálžžuid ja šattuid namat, ja vel eará maid fiervvás gávdnet.

Dás vuolábealde leat mii bagadan muhtin doaimmaid mat leat somás vuogit oahppat sániid. [Mildosis 5:s](#) gávnnat evttohusaid listtaide mat sáhttet leat doaimmat *Mearraruollastáfeahhta*. Listtat čálihuvojit, čuhppojit ja de laminerejuvojit nu ahte girdet dálkkiid ja vai sáhtta daid mángii geavahit. Dán poastta sáhtta dušše geavahit gos lea stuorra fiervá ja gos lea álki gávdnat elliid, rievddahasaid, debbuid ja iešguđet lágan skálžžuid

Suhkamii: Heivvolaš fatnasat ja doarvá gádjunliivvat.

Stággobivdui: Gádjunliivvat ja oaggunbiergasat (ollu ohppiin soitet alcceseaset leat biergasat maid háliidit geavahit, muhto skuvllas berrejit maid leat jus muhtimis ii leat). Guolleplánša ja luonddunamahusaid sátnelista sáhttet maddái lea buori veahkkeneavvut stašuvnna.

GIELLABARGGAHANGUOIGALUSAT

Suhkan ja oaggun leat vuosttažettiin praktihkalaš barggut, muhto jus dis leat doarvá sámegielat resursaolbmot, de manná bures čađahit giellahárjehallama fatnasis, ja maddái dalle go oahppit oggot. Liikká lea fiervvápoasta gos lea giellageavaheapmi, ja doppe leat ollu substantiivvat maid galgá oahppat.

ULBMIL LEA Ahte OAHPPIT GALGET

- oahppat áigeovdilis sániid ja dajaldagaid

Ovdamearka:**Fiervvásadji:**

- fiervá ja ulli
- deebot ja dárra ja vejolaččat liđiid namat
- skálžžuid namat
- lottiid namaid maid oaidnibehtet (dahje ehpet oainne)
- deabbudihkiid, mearranásttiid ja eará smávvaallit maid gávdna-behtet (dahje ehpet gávnna)

Suhkan:

- *suhkat* vearba
- *vanca, áiru, gádjunliiva substantiiva*
- dan maid fatnasis oaidnit: *stáffu, návsti, káija, guollejielli*
- dálki: *biegga, goalki, bárut*
- almmiguovllut: *ovddos, gáddái, olgeš guvlui, gurut guvlui*

Oaggunsadji:

- oaggunávdnasiid namahusat: *oaggunstávrá, niibi, vuogga, vuoggaskáhpi, liehppi*
- guliid namahusaid maid goddi-behtet dahje ehpet gotte
- luonddunamahusaid mat čilgejit báikki gos bivdi-behtet: *johka-njálbmi, orrit, luokta, gohppi, geađgi* jna.

Árdnabivdu:

Oahppit bargat ovttas smávit joavkkuin, guovttis golmmas juohke joavkkus lea vuogas. Juohke joavku oažžu ovtta plánša-seahta. Vissis áiggi geahčes, omd. 30 minuhtta, de galget gávdnat ja oahppat nu ollu substantiivvaid go vejolaš. Go áigi lea nohkan, ja galget oahppit mitalit daid makkárge veahkke-neavvuid haga.

Kim stoagus heive bures fiervvástašuvdnii. Dát lea muitin-stoagus mii sáhtta geavahuvvot go galgá oahppat dahje geardduhit sániid, ja dan seammás hárhjehallat viisuealla muittu. Stoagus heive buoremusat 3-6 oahppái:

Bija 6-10 biergasa (skálžžu, gádderiippu, geađggi, deabbu, lieđi) ráddjejuvvon sadjái, omd veallánvuloš ala dahje eará mii dása heive, mahkáš «geardi» mii lea ráhkaduvvon rievddahagaiguin, dahje sárggis sáddos. Dađi eanet dinggat, dáđi váddásat.

Čujut sániide, daja daid ja gearddut dassái go buohkat máhttet. Das maŋŋá sáddet ohppiid viehkat smávva mohkki das lahkosis. Dan botta válddát don eret ovtta dingga. Go sii fas leat ruovtto-luotta, de galget dadjat dán sámegielsáni mii váilu. Son guhte ovddimuš nagoda, son oažžu čuoggá. Das maŋŋá vihket fas ođđasit. Jus seammás vel molssoda biergasiid sajiid, de šaddá vel váddásat. Molsso sániid maŋŋá go leat viehkan 3-4 geardde.

Guoigalus: Sátneohppankoarttaid sáhtta geavahit biergasiid sadjái maid lea praktihkalaččat váttis čađahit, dahje váttis gávdnat, nugo mahkáš buot lágan elliid, lottiid ja eará smávva divriid.

Mearruollastáfeahhta

Oahppit juhkkokit joavkkuide gos leat golbma/njeallje oahppi juohke joavkkus. Juohke joavkkus lea iežas sadjái veaháš eret fiervvás. Vel veaháš eret mearriduvvo álkit dovdan geađgi juohke jovkui. Dás čohkká *Mearruolla* (oahppit, oahpaheaddji dahje vánhen) geas lea substantiiva lista (sánit) maid oahppit galget gávdnat vai ruolla lea buorre mielas. Joavkkuin leat seamma substantiivvat listtain, muhto eai seamma láhkái maŋŋálagaid vai eai beasa áddestallat nuppiid. Lea dehálaš ahte lea seamma guhkkodat gaskal *Mearruolla*, iežaset saji ja fiervvá, go ulbmil lea ahte galget jođánepmosit duhtadit *Mearruolla* gávdnat dan maid son dáhttu.

Go gilvu álgá, de čužžot buohkat iežaset sajis, muhto okta oahppi, son guhte doalvu sáni, viehká nu jođánit go vejolaš *Mearruolla* lusa oažžunditte vuosttas sáni. Ruolla savkala vuosttas sáni listtas, omd. *širrá*, ja de son viehká jovkui mitalit maid sii galget gávdnat. Joavku álgá ohcat *širrá*, ja go de leat gávdnan, de vihket buohkat iežaset sadjái. Sajisteaset šaddet ovttaoavilii guhte dál lea sátnedoalvu, ja son váldá vuosttas biergasa *Mearruollii* seammás go oažžu boahhte barggu. Joavku guhte lea buot dolvon maid ruolla gáibida, sii vuitet stáfeahhta.

DOAIBMA/FÁDDÁ

Oaggut vanccas
Čoallut ja čollet

OVDABARGU/ÁVDNASAT

Oaggunmátki fatnasiin lea lunddolaš oassi mearra- ja riddo-kultuvrras, ja jurddalaččat livčče galgan doarvái fatnasat vai buohkat besset meara ala. Dađi bahát leat mii vásihan ahte dát šaddá váddásat ja váddásat čađahit skuvlla olis daid ođđa sihkarvuoda gáibádusaid geažil. Jus skuvllas galgá lea ovddas-vástáduš oaggumii, de gáibiduvvo ahte fanaseaiggádis galgá leat autorisašuvdna fievrredit olbmuid (ohppiid). Leat dušše stuorra fatnasiin maiguin leat dákkár lobit, ja dát šadde dalle divrras go galget leat mielde ollu oahppit. Molssaeaktun sáhtta leat ahte oaggun dáhpáhuvvá maŋŋá skuvllaáiggi, dego skuvla-ruovttuovttasbargu. Dálle sáhttet vanhema/fuolkkit geain leat fatnasat váldit ohppiid mielde meara ala. Lea liikká dehálaš iskat makkár njuolggadusat gustojit.

Biergasat: fatnasat, gádjunliivvat ja doarvái oaggunbiergasat, mearraguolle- ja loddeplánššat.

Maŋŋá lea leamaš meara alde, de lea dehálaš oahppat guliid čollet. Dán heive bures kombineret áinnas ahte mii dissekeret guoli vai dovddiidit guoli anatomijain. Dát fáddá gullá gal luonddufágii, muhto heive bures liikká giela oahppat seammás.

Biergasat: fiellut, niibbit ja guollesorttaid ja guollečoliid plánššat.

GIELLABARGGAHANGUOIGALUSAT

Oaggun ja čollen/dissekeren lea álgoálggus praktihkalaš barggut, muhto heive bures hupmat sámegeiela ja oahppat ođđa sániid seammás.

Huma sámegeiela ohppiiguin dan botta go dii oaggubehtet dahje čollebehtet, ja hástalit ohppiid dahkat dan seamma. Atte sáme-gillii dieđuid, gearddut sániid ja dajaldagaid mángii, ja jeara gažaldagaid maid oahppit galget vástidit.

Ále bala jus ležžet oahppit geain ii leat sámegeiella ahte sii maid gullet ja ohppet muhtin guollenamahusaid sámegeillii.

ULBMIL LEA Ahte OAHPPIT GALGET

- oahppat áigeovdilis sániid ja dajaldagaid

Ovdamearka:

- guollesorttaid namahusaid
- guolleosiid iešguđet namahusaid
- guollečoliid namahusaid
- borramušaid maid sáhttit ráhkadit iešguđet gulliin
- oaggubiergasiid namahusat
- lottiid namahusat maid oaidnibehtet ja ehpet oainne
- báikkiid namat maid meattá mannabehtet dahje fatnasis oaidnibehtet
- luonddunamahusat maid «deaivabehtet» mátkkis
- geardduhit loguid, omd.:
Galle dorski mii leat goddán?
- oahppat erohusaid vearbain *čoallut* ja *čollet* (vástidat vearba-páraide: *heangut – henget, njuikut – njuiket*)
- lære at *et-endelsen på verbene* kan bety at handlinga kun utføres en gang

DOAIBMA/FÁDDÁ**Kulturhistorjá: Návsti***Alternativt:**Káija/Gávppašanbáiki***OVDABARGU/ÁVDNASAT**

Okta boares dávviris návstu sáhtta leat buorre vuolggasadjin kulturhistorjjálaš oahpahussii. Jus diekkár gávdnoš dan guovllus gosa dii lehpēt mannamin, de berrebehtet jearrat lobi dohppe finadit. Soaitá eaiggát vel livčče resursaolmmožin gii sáhtta mitalit báikkálaš oaggunbáikkiid birra, iešguđet lágan fatnasiid birra, ja návstu ja biergasiid birra mat doppe leat.

Dás vuolábealde leat mii bagadan gilvvu mii sáhtta leat doaibma maid sáhttibehtet geavahit jus leš diekkár návstu. Mii leat maiddái ráhkadan guovttelágan govvakoarttaid ja vástádusskovi mii sáhtta geavahuvvot, dat leat mildosis 6-9:s. Vástádusárkkain leat maiddái dábálaš postposišuvnnat illustrerejuvnon.

Plánša mii čájeha návstu sisdoalu lea buorre veahkkeneavvu mii berre leat mielde.

Guolásteaddjiboandadállu, boares káija, Nordlánda-fanas dahje boares gávppašanbáiki sáhtta leat molssaevttolaš vuolggasadjin kulturhistorjjálaš oahpaheapmái. Dás ferte sisdoallu ja bargovuogit heivehuvvon dan báikái gos dii lehpēt.

Mii lea ráhkadan sátnelistta gos muhtin tearpmat leat mielde mat leat čatnon kulturhistorjái. Dat sáhtta leat ávkkálaš tuvrras mielde. Dan gávnnat [dáppe](#).

GIELLABARGGAHANGUOIGALUSAT

Kulturhistorjá lea fáddá mii bures heive dárogiehubmi ohppiide oahpahit muhtin sámegeiellsáni. Álgge áinnas logaldallamiin/ságastallamiin mii gávdno návsttus ja dan olggobealde.

Gilvu

Dáhto ohppiid mannat veaháš eret návsttus dan seammás go don bijat/čieगत 5-10 govvakoartta iešguđet sadjái olggobeallai, dahje návstui. Smiehta ahte biergasat fertejit biddjot nu ahte ohppiin lea vejolaš čilget gokko dat leat. Soaitá don fertet čilget postposišuvnnaid birra vel ovdal álget. Juoge dalle ohppiid smávit joavkkuide (2-4 oahppi joavkkus).

Oahppit galget dalle geahččat guovllus, sii galget gávdnat buot govvakoarttaid ja máhttit mitalit gos dat leat. Joavku guhte ovddimus lea oahpaheaddji luhtte ja sáhttet mitalit buot koarttaid birra, sii vuitet. Bihtta sáhtta dahkkot maiddái gilvvu haga.

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- oahppat muhtin doahpagiid mat mitalit báikkálaš kulturhistorjjás mearragáttis, omd.:
 - návsti – naust
 - fiervábuvrrit – fjærabuer
 - gávppašanbáiki – handelssted
 - káija – kai
 - bárrobuođđu – molo
 - buŋkar – bunkers
 - čuovgáandoardna – fyr
 - guollejielli – fiskehjell
 - stáffu – støe
 - lutnit – lunner
 - ludnegeađggit – lunnesteiner
 - bivdoávdnasat – fiskeredskaper
- oahppat muhtin oaggunbiergasiid namahusaid, omd.:
 - giehtaváđđu – jukse/handsnøre
 - liehppi – klepp/hutt
 - fierbmi – garn
 - liidna – line
- oahppat postposišuvnnaid birra

Govvadokumentašuvdna

Dáhto ohppiid govvidit iešguđet elemeanttaid maid dii gávdna-behtet. Geavahehpet govaid loahppabargguin skuvllas, ráhka-dehpet mahkáš seaidneplakáhta dahje digitála girjji.

Oahppoulbmil ja áigequovdilis dajaldagat leat dieđusge sorjivaččat báikkis gos leat, ja makkár sisdoalu mii bidjat dan kulturhistorjjálaš oassái. Dan sivas lea dušše vejolaš ulbmiliid hukset generealla vuodu ala.

DOAIBMA/FÁDDÁ

Vuotnarebus:

Rebusbálggis/Rebusnásti

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- ádde earhkalis bagadusaid
- luonddus orienteret kárta dahje bagadusaid mielde (sámegillii dahje dárogillii)
- dovdat/máhttit namahusaid lottiin/guliin/luonddunamahusain

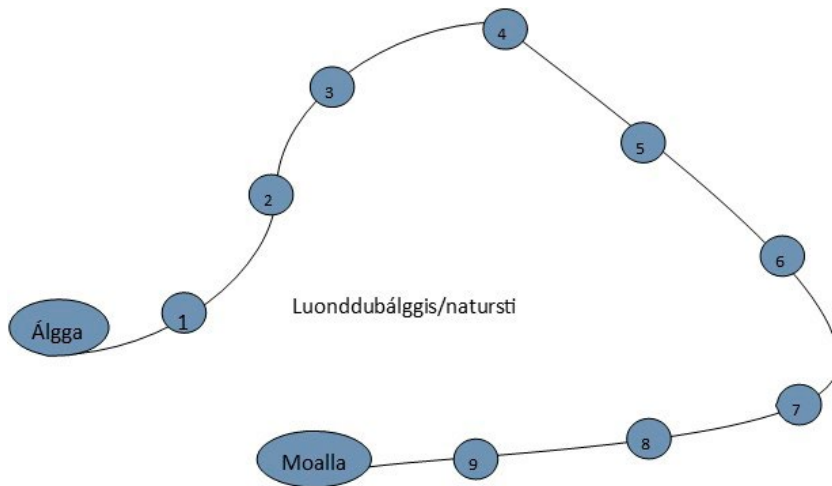
OVDABARGU/ÁVDNASAT

Rebusviehkan lea doaibma maid ollu oahppit liikojit hui bures. Doaibma ferte ovdagihitii bures plánejuvvot ja sáhttá organiserejuvvot násteorienterenvuogi mielde, dahje luonddubálgá mielde. Oahppit barget joavkkuin gos leat 2-4 oahppi.

[Mildosis 10:s](#) leat mii ráhkadan bihtáid mat sáhttet heivet. Čoavdin dihte rebusa, de fertejit oahppit dovdat mearralottiid namaid, mearraguliid namaid ja smávva elliid namaid fiervvás, ja fertejit maid fanassaji ja návstu dovdat. Jus háliidat geavahit rebusa, muhto ii leat seamma fáddá din olgoskuvllas, de sáhttát ovdagihitii čáŋahit dieđuid ohppiide rebusa čoavdima oktavuhtii. Molssaevttolaččat sáhttát ráhkadit sullasaš rebusa bargobihtáiguin mat heivejit didjiide buorebut.

Bihtáin čohkkejit oahppit bustávid, ja jus buot bihtát leat riehta čovdon, de leat sis 8 bustáva: SINTIRÁN mat galget seaguhuvvot nu ahte dahket sáni mii heive fáddái Vuonain. Jus oahppit eai dan nagot, sáhttet oažžut cavgilansáni, dat galgá dahkat ovta guoli nama, ja dalle šaddá olu álkit (STÁINNIR).

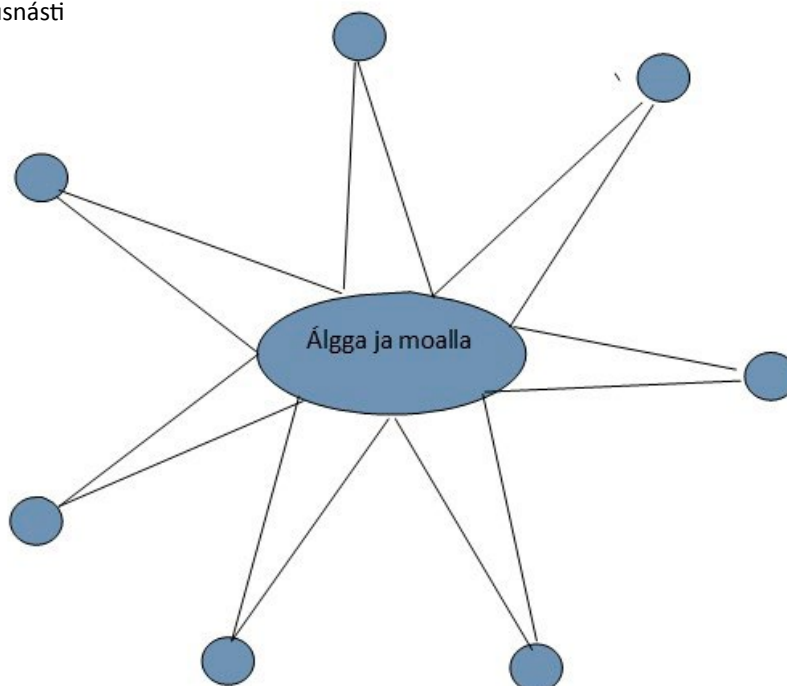
Bihtákoarttat galget čállot ja laminerejuvvot, ja [mielddus 11:s](#) gávdno okta vástáduskoarta mii sáhttá geavahuvvot čállit bustávid maid oahppit «čohkkejit» dan botta. Čálit ovta koartta juohke jovkui (áinnas gárrasat báhpáarii), ja muitta liánttaid, ja maddái plastihkkalupmaid jus lea arvi.

Jus dii háliidehpet geavahit maid mii dás leat gohčodan *Rebusláhttu* (luonddubálggesvuogádat), de hengejuvvojit bihtát ovdagihtii. Poasttas 1:s biddjo cavgileapmi mii sádde ohppiid viidásit postii 2, ja poasttas 2:s biddjo fas cavgileapmi mii sádde ohppiid postii 3. Cavgileapmi gos poasta 1 lea, dan oažžu vuolggasajis. Oahppit sáddejuvvojit láhttui joavkkuid mielde, ja ferte leat veaháš sin gaska.

Jus dii välljebehtet *Rebusnásti* (násteorienterenvuogádat), de biddjojit bihtát olggos ovdagihtii. Dás barget buot joavkkut oktana, ja das geavahuvvo oktasaš bása buot bihtáide. Básas leat buot koarttat ja gos leat cavgileamis gos poasttat leat. Joavkkut välljejit guoros poastta, váldet mielde bagadusa, ja mannet postii. Go bihtá lea čovdon, de galget oahppit fas ruovttoluotta básii viežžat ođđa poastabagadusa vai fas gávdnet ođđa bihtá. Dás lea ovdamunni ahte ii leat nu guhki poasttaid gaska.

Rebusnásti

>>>

GIELLABARGGAHANGUOIGALUSAT

A: Dušše sámegielláallit joavkkus

Geavat sámegielláallit nugo leat, dahje heivet daid báikái gos dii lehpet ja dan bargui maid dii čađahehpet.

B: Uhcán sámegielláallit dárogielat joavkkus

Barget ovttas eará oahpaheddjiiguin nu ahte dis leat okta bihttáčoakkáldat dárogillii ja okta sámegillii. Sámegielláallit čađahit rebusa sámegillii, ja dárogielláallit fas dárogillii. Sis eai dárbbas justa seammalágan bihtát.

C: Seaguhuvvon joavkkut, sihke sámegielláallit ja dárogielláallit

Diktet joavkkuid leat sehkosis, ja ráhkadehpet muhtin bihtáid leat dárogillii, ja muhtin earáid fas sámegillii. Dás sáhttibehtet vuolggasaji váldit min bihttáevttohusain, dahje vejolaččat lonuhit muhtin bihtáid, nu ahte ožžot dárogielláallit bihttáevvstta. Go sámegielláallit galget čovdot, de fertejit sámegielláallit oahppit váldit lassi ovddasvástádusa. Dárogiealláallit oahppit sáhttet liikká leat mielde go omd. dihtet mat lottit ja guolit leat dárogillii, ja de galget sámegielláallit gávdnat daid sámegielláallit namahusaid. Mii leat eambbo ja eambbo álgán dán modealla geavahit go dát nanne joavkku ja siskkáldas oktavuodá. Dán vuogi mielde ohppet maiddái dárogielláallit veaháš sámegiella.

Ulbmilat ja áigequovdilis dajaldagat leat sorjavačča das mo bargu čađahuvvo. Mii leat dán olgešbeale bovssas dadjan oppalaččat.

DOAIBMA/FÁDDÁ

Lávlagat ja stoahkan

OVDABARGU/ÁVDNASAT

Mis leat álohii cehkiiid gaskasaš lávlumat ja stoahkanbottutgo leat meahcceskuvllas. Mánge oahppi mielas leat stoahkan-diimmu, main boarráseamos ohppiin lea ovddasvástádus barggahit ja guoimuhit sin geat leat nuorabut, suohtaseamos bottut meahcceskuvllas. Dakkár doaimmat fertejit plánejuvvot ovddalgihtii. Juhket ohppiid joavkkuide ja diktet sin oazžut dili plánet makkár doaimmain sis lea miella atnit ovddasvástádusa. Moai lávejetne dadjat ahte juohke joavku mat galget bistit 45 minuhta. Lassin lea mis dábálaččat smávit oktasaš boddu mas lávlut. Muite bidjat áiggi diekkár fágaidgaskasaš doaimmaid plánemii berre váldojuvvot fágaidgaskasaš áiggis, iige sámegielláallit.

Organiseren ja hoidu lea dan duohken man olu oassálastit leat, ja mo oahppi joavku lea oktiibiddjojuvvon giela ja agi dáfus.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

Lávlla evttohusat:

- *Vuonain 1: Suga, suga mađđái, Gos lea guolli?*
- *Vuonain 2: Guollelávlla*
- *Vuonain 3: Golbma guolaža lávlla*

Lávlagat gávdnojit mildosis [Lávlagat ja hoahkammat](#) (Vuonain 1-3).

Jus ehpet geavat ahkeseaguheami nugo mii dahkat, de sáhtti-behtet gaskadási ohppiid diktit plánet stohkosiid guhtet guoibmáseaset, dahje sáhttibehtet ovttas plánet.

Doaibmaevttohusat: fuomášánmátki fiervvás, ohcat máđuid ja divrriid, čoaggit skálžžuid ja rievddahasaid maid geavahit duodjeávdnasin, čihkut, muitalanboddu, eahpeduođalaš gilvvut ja stáfeahhta, spábbastohkosat, ádestallanstohkosat ja eará-lágan stohkosat.

Dramatiseren lea maid áigeovuodilis doaibma. Mii evttohit ahte muhtin joavku gaskadásis hárbhallá ja dramatisere muitalusa *Borranboddu mearragáttis* nuorat ohppiide. Sáhtta maiddá seaguhuvvon joavku dán dahkat.

GIELLABARGGAHANGUOIGALUSAT

Dii fertebehtet ieža árvoštallat man garrasit deattuhit sáme-giela dáid stoahkan- ja barggahanbottuin. Sámegieloahppit gaska- ja nuoraiddásis sáhttet áinnas lávlut sámegillii, dahje stoahkat earjalis giellastohkosiid ovttas sámegielohppiiguin smávvaskuvllas. Molssaevttolaččat sáhtta daid bottuid diktit leat eambo friddjabbottut jus oahppit leat ollu gielalašbargguid olles beavvi bargan gos dat sosiálalaš bealli lea dehálat.

Joavkkus gos leat dušše sámegieloahppit, de sáhttet stohkosat, lávlagat ja doaimmat leat sámegillii, dahje oasis sámegillii. Seaguhuvvon joavkkuin berrejit sámegieloahppit beassat leat mielde stohkosiin ja doaimmain daid «earáiguin». Sámegiel-oahpaheaddjit sáhttet maiddá plánet ovtta dahje eanet doaimmaid maid buohkat čađahit sámegillii, maiddá oahppit gain ii leat sámegiella. «Dábálaš» stohkosat maid buohkat dovdet ovddežis, sáhttet heivehuvvot giellahárbhallamiidda. Dá leat muhtin evttohusat:

Fierváboccia lea doaibma mii lea kombinašuvdna «boccia»-spealus ja okta dábálaš mánáid stoagus. Okta oasseváldi bálkesta geađggi maid galget deaivat, ja de lea ulbmil dán geađggi deaivat nu lahka go vejolaš. Speallu heive guovtti gitta viđa oasseváldái, dahje ovtta jovkui. Speallan sadi fertet leat oalle duolbbas ja eai galggašii stuorra geađggit das ja guhkes suoinnit. Sáttogáddi, čievrageaidnu dahje gieddeduolbbaš heive bures.

Mii válljet geađggi mii lea tennisspáppa sturrosaš maid galget deaivat. Dán mii gohčodit *rávga* (dahje eará luonddunamahus dahje báikkálaš báikenamma). Oasseválddit válljejit guokte bálkestan geađggi juohkehaš, ja juohkehaš galgá muitit iežas geađggiid namaid. Sárggo linjjá man duohken juohkehaš galgá bálkestit.

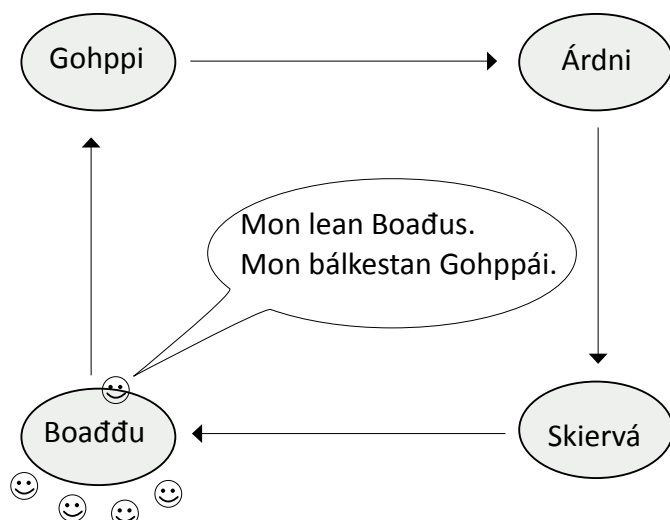
>>>

Vuosttas spealli vuos bálkesta *rávga*, ja das maŋŋá vuosttas iežas geađggi maid son geahččala deaivat nu lahka *rávga* go vejolaš. Dát geađgi galgá dás orrut dan botta go earát geahččalit iežaset vuosttas geađggi oažžut lagabui. Das maŋŋá bálkestit fas sin nubbi geađggi. Son geas lea geađgi lagamus *rávga* go buot geađggit leat bálkestuvvon, lea vuoitán vuosttas vuoru. Nuppi vuorus galgá ođđa oasseváldit vuos bálkestit *rávga* ja fas álgit. Go buohkat leat álgán oktii, dalle lea speallu nohkan ja son guhte lea vuoitán eanemus vuoruid, son lea vuoti.

Jus leat dušše 2-3 oasseválddi, de sáhtta speallat dassái go okta lea vuoitán 5 dahje 10 geardde. Čuoggáid sáhtta báhpárii merket, dahje čoaggit juoga nu eará (ovdamearkka dihtii skálžžuid, reahkkámuora, rišša dahje koarkkaid) mii muitala man ollu čuoggát leat oktiibuot.

Krokerere² lea boares stoagus mii lea hui dovddus Olmmáivákkis boarrásiid gaskkas. Stoagus heive bures seammaahkásaš 4-6 mánáide. Mii leat heivehan Harry Solhaug veršuvnna, guhte lea báikkálašhistorihkar. Min veršuvnnas leat bidjan álkes giella-hárjehallamiid gos mii hárjehallat báikenamaid/luonddunamahusaid, lokatiivva ja illatiivva:

Bija 4 duolba geađggi mii dahká kvadráhta mas siiddut leat 4 mehter dahje eanebuš. Mađi stuorát kvadráhta (ja unnit geađggit), dađi váddásat šaddá speallu. Juohke geađggis lea su iežas báikkálaš namma (dahje luonddunamahus), ja juohke spealli gávdná su iežas duolba bálkestangeađggi. Juohke oasseváldi čuoččasta muhtin geađgge lusa, omd. *Buođđu*. Vuosttas bálkesteaddji galgá geahččalit deaivat boahhte geađggi, omd. Gohppi. Ovdalگو bálkesta, de ferte son muitalit gos son lea, ja maid áigu deaivat, omd. «*Mon lea Boađus ja mon bálkestan Gohppái*». Jus deaivá, de beassá fas bálkestit nuppi geađgái, muhto jus ii deaivva, de ferte vuordit dassái go earát leat bálkestan ovdalگو beassá joatkit. Son guhte joavdá vuosttamuš láhttu birra ja lea deaivan buot njeallje geađggi, son vuoitá vuosttas vuoru. Nuppi vuorus galgá muhtin eará fas álgit.

² Lisa Vangen bagada maidđái dán stohkosa, muhto gohčoda dán spealu *klokkering*. Geahča: <http://www.maloalo.no/side/images/kulturformidling/aarboka2007.pdf>

Go buohkat leat álgán oktii, de nohká speallu, ja son guhte lea vuoitán eanemus vuoruid, lea vuoti.

Muitte: Jus okta oasseváldi vajálduhtá dadjat gos son lea, dahje gosa áigu bálkestit, son massá vuorustis. Jus áigubehtet ođđasit speallat, de lea vuogas molsut báikenamaid dahje luonddu-namahusaid.

Haija boahdá heive bures go áigu oahppat guollasorttaid namahusaid, muhto sáhtá maiddá bidjat eará stohkosiidda sorjavaš maid áigu hárjehallat: *Mearragoaskin boahdá:s* sáhtá ovda-mearka dihte hárjehallat, dahje geardduhit lottiid namahusaid maid goaskin sáhtá bivdit (omd. *báiski, čearret, ákta, cagan*).

Tampen brenner sáhtá stoahkat olgun mearriduvvon sajis, dahje návsttus. Heive buoremusat smávit mánáide. Jođiheadji čiehká juoidá, muitte das galgá leat juoga oidnosis. Go muhtin boahdá lahka, de oažžut cavgilansáni mii muitala gos bierggas lea: *loddi:* badjin, *guolli:* eana rájes ja *ealli:* gasku. Jus mahkáš dáid sadjái geavaha konkrehtalaš namahusaid guollái, loddái dahje eallái, de šaddá váddásat. Jus cavgilansáni lea *dorski*, de ferte oasseváldi fas diehtit ahte dorski lea guolli ovdal go sáhtá álgit ohcat. Son guhte ovddimuš gávdná, son beassá dalle čiehkát.

Oahppit gaskadásis sáhttet maiddá lágidit *Mearraguolle-stáfeahhta* ja *Kimme stoagus* (geahča siidu 60) smávvasuvlii manjá go ieža leat dán čađahan. *Mearraguollesáttatviehkama* sáhttet muhtimat sis leat veahkkestašuvdnan dahje orakel, guhte sáhtá veahkehit sin geat dárbašit áddet sániid.

DOAIBMA/FÁDDÁ

Duodjeávdnasiid ohcat

OVDABARGU/ÁVDNASAT

Dát lea buorre doaresfágalaš doaibma maid sáhtá duodje-oahpaheddjiin ovttas bargat – sivas go fiervvás sáhtá gávdnat ollu maid sáhtá geavahit iešguđet lágan činaiide: riehkit, debbot, geađggit ja šattut maid sáhtá deaddit.

Dás leat vaikke man ollu vejolašvuodát, ja gávdnojit ollu buđaldus-/hobbygirjijt ja neahttabáikkít mat sáhttet leat movttiidahtti. Dá lea muhtin ovdamearka: <https://nl.pinterest.com/pin/527343437594278063/>

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- oahppat áigeguovdilis substantiivaid omd: mearraruolla/ mearrarávga geađggiin (*draugen av stein*)
 - báhtevuolaš geađggiin (*gryte-underlag av stein*)
 - duolba geađggit
 - jorbes geađggit
 - niibi
 - riehkit – rekved
 - skálžžut – skjell
 - liidiid namahusat maid háliidat deaddit
- Vearba ovdamearkkat:
 - ohcat – á leite
 - gávdnat – á finne
 - čoaggit – á plukke, samle
 - ráhkadit – á lage
 - sahát – á sage
 - vuollat – á smi
 - libmet – á lime

>>>

GIELLABARGGAHANGUOIGALUSAT

Dát lea vuosttažettiin maiddái praktihkalaš bihtá mii erenoamážit lea čadnojuvvon duodjefágii, muhto jus resurssat leat doarvái, de sáhtá maiddái dahkat giellahárjehusaid dán doaimma vuolde.

- Hálestehket maid galgabehtet gávdnat ovdalgo vuolgibehtet ávdnasiid ohcat (luondduávdnasiid namahusat).
- Hálestehket maid sáhttibehtet ráhkadit ávdnasiin maid lehpet gávdnan.
- Hálestehket mo buktagiid galgabehtet ráhkadit.

DOAIBMA/FÁDDÁ

Šattut mearragáttis

ULBMIL LEA AHTTE OAHPPIT GALGET

- oahppat muhtin šattuid nama-husaid mearragáttis

OVDABARGU/ÁVDNASAT

Jus dis leaš doarvái áigi, de leat šattut maiddái fáddá mii heive bures olgoskuvlla doaimmaide. Muite váldit mielde šaddoplánšša *Šattut mearragáttis* ja šaddočkakkáldat/flora maid.

Lea maiddái vuogas váldit mielde man siste rásiid deaddá, go dalle sáhttet oahppit váldit mielde šattuid ruovttoluotta skuvlii ja daid geavahit loahppabarggus. Sii sáhttet omd. ráhkadit čájáhusa ja bidjat daidda sihke sámegiel ja dárogiel namaid. Čájáhussii sáhttibehtet dii omd. bidjat juohke šattu garrasat báhpárrii A5 dahje A6 sturrodahkii ja bidjat kontáktabáhpára ala. Loahpas liibmejuvvojit buot šattut garra kartongii.

GIELLABARGGAHANGUOIGALUSAT

Oahppit juhkkovit joavkkuide ja juohke joavku oažžu šaddoplánšša ja sámi šaddočkakkáldat. Okta bihtá sáhtá leat ahte galget gávdnat ja máhttit namaid nu ollu šaddošlájain go vejolaš viissis áigemearis, omd. 40 minuhtas. Go áigi lea gollan, de šaddá «eksámen», ja joavkkut galget dalle oahpaheaddjái mitalit iežaset bohtosiid (earát eai beasa guldalit). Oahppit ožžot ovttá čuoggá juohke šattu nammii maid dárogillii máhttet, ja lassin vel čuoggá sámegiel nammii. Joavku guđes leat eanemus riektá, sii vuitet.

Loahpas sáhttet oahppit šattuid deaddit ja váldit mielde skuvlii ja ráhkadit čájáhusa, dahje geavahit daid duojs.

Šattuid namat sáhttet maiddái geavahuvvot oassin barggus *Alfa-behtabivdu vuonas* mii čilgejuvvon boahhte siiddus.

DOAIBMA/FÁDDÁ**Alfabehtabivdu vuonas****OVDABARGU/ÁVDNASAT**

Dát sáhttá leat vuogas bihttá olgoskuvlla loahpageahčai vai beassá geardduhit sániid ja dajaldagaid maid oahppit leat oahppan. Doaibma sisdoallá hárbhallat alfabehtain seammás go gávdnet sániid luonddus mat álget iešguđet lágan bustávaiguin.

Molssaeaktu 1:

Váldde mielde árkká ja čállinbiergasiid.

Molssaeaktu 2: (ovdamunni heajos dálkki sivas)

Čálit ja laminere ovttá bustávakoarta seahta juohke jovkui, koarttaid gávnna [dáppe](#).

Leat mánga bustáva juohke koarttas vai garvit váttisvuoda ahte muhtin bustávat hárbve/dahje eai goassege gávdno ovddimuččas sánis, ja ahte muhtin bustávaidd lea váttis sirret.

GIELLABARGGAHANGUOIGALUSAT

Doaimma sáhttá čađahit gilvun:

Molssaeaktu 1:

Juohke joavku oažžu árkká masa galget čállit sámegiell alfabehta. Das maŋŋá galget gávdnat biergasiid/dávviriid, sárgut dahje čállit sániid mat álget buot bustávaiguin. Joavku guhte lea eanemus bustávaidd geavahan, dahje lea ožžon eanemus čuoggái vissis áigemearis (omd. 30 min), sii vuitet. Dii fertebehtet leat njuolggadusaid birra šiehtadan, omd.:

- Dušše sánit mat gulle fiervái/merrii dohkkehuvvojit.
- Substantiivvat mat fysalaččat leat gávdnon (eai tevdnejuvvon dahje čállon) addet 2 čuoggá
- Sánit mat leat tevdnejuvvon dahje čállon addet 1 čuoggá, muhto jus ii leat riektá čállon, addo dušše 0,5 čuoggá.
- Bustávat mat hárbve/dahje eai goassege gávdno ovddimuččas (Đ,Ŋ,P,T,Ƴ,Z,Ž) lea lohpi geavahit sáni siste (dahje sáhttit ohppiid ieža fuomášit ahte lea veadjemeahtun gávdnat sániid dáid bustávaiguin)

Molssaeaktu 2:

Dát molssaeaktu dahkko njálmmálaččat. Juohke joavku oažžu ovttá bustávakoartaseahta. Juohke kortii galget oahppit fuomášit **ovtta sáni**, nu ahte galget fuomášit ovttá sáni mii álgá *ovttain* bustávain koarttas. Joavku guhte ovddimuš oaivvilda ahte sii sáhttet geavahit buot koarttaid, sii čurvejit «Alfabehta», ja sii vuitet jus leat čovdán bihtáset. Jus dattege eai nagot dadjat buot sániid, de geahččala boahte joavku čurvet «Alfabehta».

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- geardduhit sámegiell alfabehta
- geardduhit ja geavahit sániid mat gullet vággái/vuovdáid

Molssaeaktu 1:

- Bargat ovttas ja gávnnaht strategiija (mii gánnáhuvo: ohcat, sárgut dahje čallit?)

Molssaeaktu 2:

- Bargat ovttas ja deattuht muihtit

Ovdamearka:

Albmi – Ákta – Beatnatskálžu – Cagan-
Čearret – Deappu – (boaĐĐu) – Eappir
– Fiervábuvari – Gálbberássi – Hávgá
– Ivguvuotna – Jielli – Kulturbálggis
– Luokta – Muotka – Návsti – (buŊka) –
Oaggunstávrá – Pomorgávppašeapmi
– Reabbá – Suorbmarássi – Šírrá –
(sTáffu) – (muoƳƳá) – Ulli – Vuogga –
(boaZoskálžžu – skálŽu)

DOAIBMA/FÁDDÁ

Mii čorget gátti

OVDABARGU/ÁVDNASAT

Luondu ja biras lea doaresfágalaš fáddá mii bures heive mearragátti olgoskuvlii. Plastihkka mearas ja doabbarat gáttiin lea ožžon ollu fuomášumiid daid maŋimuš jagiid, ja mearranuoskideapmi lea doaba maid median leat ollu gullan. Mearradoabbariidda gullet maiddá plastihkka, ruovdi, muorra, gumme, glássá ja bábir, muhto plastihkka lea vearrámus (gáldu: <https://www.avfallnorge.no/bransjen/nyheter/fakta-om-strandrydding-og-mottak-av-marint-avfall>).

Dál leat álggahuvvon iešguđet lágan doaimmat vai unnidit plastihka geavaheami, ja mearragáttiid čorget. Jus dii čađahehpet čorgen bottu, de besset oahppit leat mielde dán dehálaš barggus. Doaibma bohtá maiddá ohppiid fuomášuhttit dán váttisvuoda, ja seammás lea dehálaš veahki dán barggus. Doaivumis lea dás maiddá eastadeaddji váikkuhus.

Norggas lea mis našunála gáddečorgenbeaivi, muhto dákkár čorgenbargu sáhtta dahkkot vaikke goas. Skuvllat ja earát geat áigot čorget, sáhttet ohcat čorgenpáhkaid. Dás gávnnat moadde liŋkka go lea dehálaš diehtu, sihke čorgenpáhkaid birra, mo doabbariid giehtadit ja registreremii:

<https://holdnorerent.no/om-strandryddedagen/>
<https://holdnorerent.no/ryddepakker/>

GIELLABARGGAHANGUIGALUSAT

Vaikke dát doaibma fágalaččat buoremusat heive luonddu- ja servodatfágii, de sáhttit mii geavahit sámegeiela dán barggus.

Mii sáhttit ovdamearkka dihte ságastallat

- makkár doabbariid leat gávdnan (iešguđet substantiivvat)
- gos mii lea gávdnan (luonddunamahusat)
- mo diet dohkko leat bohtán (leago juoga maid olmmoš dohko lea buktán, dahje leat bohtán báruid mielde gáddái?)
- gos diet bohtet?
- maid doabbariiguin viidáseappot dahkat?

Dás lea dehálaš doalahit ságastallama dán dásis maid oahppit nagodit. Gearddut áinnas seamma gažaldaga mánggii.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- oahppat mearranuoskideami birra
- veahkehit gáddečorgemii
- geavahit sámegeiela praktihkalaš bargguin

Ovdamearka:

- Maid don leat gávdnan?
- Mon lean gávdnan bruvsabohtala, stevvela ja...
- Gos don gávdnet dan?
- Mon gávdnen dan stáffus/ullerájis/návstti duohken/sáttogáttis.
- Gos dat lea bohtán?
- Maid mii galgat dahkan dainna?

Bilde: Hold Norge Rents sporløspose